

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Breve fra N. J. Termansen til
Fru Skibsted. Udgivet med
Indledning og Oplysninger af
Fred. Nørgaard.

Gyld. Bogh. Nord.

B R E V E F R A
N . J . T E R M A N S E N
T I L F R U S K I B S T E D

B R E V E F R A
N. J. T E R M A N S E N
T I L F R U S K I B S T E D

U D G I V N E M E D I N D L E D N I N G O G
O P L Y S N I N G E R A F

F R E D. N Ø R G A A R D

G Y L D E N D A L S K E B O G H A N D E L - N O R D I S K
F O R L A G - K J Ø B E N H A V N O G K R I S T I A N I A
M D C C C C X I V

EFTERFØLGENDE Breve til Fru Skibsted og et enkelt til hendes Mand, Etatsraad Skibsted, spænder over et Tidsrum af en Snes Aar — fra 1869 til 1891. Ialt fandtes der ved Fru Skibsteds Død i 1898 henimod et Par Hundrede Breve fra N. J. Termansen til hende. Fru Skibsteds nærmeste overlod dem til Termansens ældste Søn, Maler Niels Termansen. Det er efter hans Opfordring og med Slægtens Minde, de nu udgives.

Fru Skibsted, hvis Daabsnavn var Frederikke Clausine Brandt, var født som den yngste af 11 Søskende d. 18. Maj 1824.

Baade hendes Fader, Grosserer Joh. Hegelund Brandt, og hendes Moder var indvandrede Tyskere.

Fru Skibsted havde i sin Ungdom været angrebet af Tuberkulose, men havde lykkeligt overvundet Sygdommen ved en Kur ude paa Gunnerslevholm, med hvis Ejer, Etatsraad Neergaard, hun var i Slægt.

Den 10. Juli 1846 holdt hun Bryllup med den ti Aar ældre Andreas Johan Skibsted, dengang ansat i Justitsministeriets 3die Departement.

Deres Hjem blev i Tidens Løb et Samlingssted navnlig for Medlemmer af den grundtvigske Kreds i Kjøbenhavn. Her kom Skat Rørdam, den senere Biskop, Pastor C. I. Brandt, J. H. Monrad, Grundtvigs og Hostrups, Folketingsmændene L. Dinesen, J. Jørgensen, Bjerregaarden, N. J. Ter-

mansen o. a., og navnlig under Vennemøderne udfoldedes der stor Gæstfrihed i dette velstaaende Hjem.

Det var da ogsaa et Par ejendommelige Mennesker, man mødte i dette Hjem.

Skibsted gjorde Indtryk ved sin Dygtighed. Han steg hurtigt paa Embedsstigen, og i Midten af Halvtredserne blev han udnævnt til Udskrivningschef. Han havde stor Interesse for Værnepligtssager og havde væsentlig Andel i Værnepligtssagen af 1861.

Ogsaa det politiske Liv fulgte han med stor Opmærksomhed. Han var en varm Tilhænger af det folkelige Selvstyre, som vor frie Forfatning bragte. I 1861 søgte han i Kalundborgkredsen Valg til Rigsdagens Folketing. Landmaaler Reinhold Jensen blev valgt, men der var kun en ubetydelig Forskel i deres Stemmetal.

Skibsted døde i August 1876 i Svejts, hvorhen han havde søgt for at genvinde sit Helbred.

Det var dog Fru Skibsted, der især prægede Hjemmet. Hun var ret Livet i Huset. Hun havde en sjælden Evne til at samle Mennesker om sig, og naar hun, med sine smukke Øjne straalende af Liv, sad midt i Vennekredsen, formaaede hun at hæve Samtalen op over det dagligdags, saa at man altid vandt Rigdom i Samvær med hende, og barnløs, som hun var, fandt hun Erstatning i at være meget for sine Venner.

Baade hun og hendes Mand hørte til Menigheden i Vartov, mens Grundtvig levede, og senere, da C. I. Brandt og J. H. Monrad var Præster der.

Det var hos disse højt dannede og aandeligt interesserede Mennesker, at Termansen fik et Hjem i Kjøbenhavn.

Termansen, der var født d. 15. Marts 1824 i Vejen Sogn, havde i sin Ungdom oplevet et stærkt, folkeligt Gennembrud, navnlig ved at høre Grundtvigs Tale ved det store Skamlingsbankemøde i 1844. „Først og fremmest var det

Grundtvigs Tale, der slog Ild og Funker i min Sjæl," siger Termansen mange Aar efter i 1871 — i nogle Optegnelser om sin Barndom og Ungdom, „jeg synes endnu, jeg ser og hører Dannebrog vifte over hans Hoved i den friske Vestenvind. Hver en Streng i mit Indre gav Genlyd, og jeg glemte næppe noget Ord Den alvorlige, tit saa tungsindige Stemning, som laa over mit enlige Ungdomsliv, var blusset op til Mod og Levelyst. Nu var det værd at leve; thi nu var der noget at leve for . . .“

Ogsaa i religiøs Henseende var hans Ungdomsliv stærkt bevæget. I mange Aar gik han og grublede, han raadspurgte Bøger for at finde Svar paa de Spørgsmaal, der laa i hans Sind, men fandt intet Svar. En Søndag i Juli Maaned 1847 gik han den lange Vej fra sit Hjem til S. Omme for at høre Vilh. Birkedal, som var Præst der. Og det mægtige, dybt bevægede Vidnesbyrd, han her fik at høre, gjorde det stærkeste Indtryk paa ham, og da han efter en Samtale med Birkedal gik tilbage over Heden til sit Hjem, følte han, at han nu havde fundet Sandheden i Kristentroen.

Saa kom Krigsaarene. Termansen gjorde Tjeneste ved Fæstningsartilleriet i Fredericia i 1849, og i 1850—51 ved Flensborg; men han kom ikke til at deltage i Kampene. Det var ham en stor Sorg. Han hørte Kanontordenen fra Slaget ved Isted og længtes efter at være med, hvor der nu kæmpedes afgørende for Danmark. „Jeg har altid været et Længselens Barn," siger han, „og engang imellem lidt der under, men aldrig har jeg følt dens Magt saa overvældende, som da jeg den 24. Juli stod paa Dækket af den Skonnert, som man havde smedet mig fast til, og hørte Kanonerne ved Stenderup Skov. Det var i nogle Øjeblikke, at Hjertet slog saa voldsomt imod Brystet, som det skulde sprænges. Endnu synes mig som da, at et Haab, som Livet havde givet mig Løfte paa at se opfyldt, blev mig uretmæssigt berøvet. Men den Gang havde jeg jo begyndt paa, hvad jeg, Gud ske Lov! dog siden ej har glemt, at stamme smaat: „Gud! *din* Vilje

ske!“ Det maa jo have været det bedste, der skete, skønt jeg vistnok baade lever og dør, uden at det bliver klarere, *hvorfor* det skulde ske.“

I Flensborg havde han lært en ung Kvinde, Katrine Marie Magdalene Nielsen, en Haandværkerdatter fra Løgumkloster, at kende, og han mærkede, at han ikke kunde glemme hende.

Den 9. December 1853 holdt de Bryllup, efter at han kort Tid i Forvejen havde overtaget sine Plejeforældres Gaard i Gammelby.

I 1858 blev Termansen valgt til Folketingsmand for Ribe Amts 4de Valgkreds, og med stor Alvor og Samvittighedsfuldhed røgtede han det Hverv, han havde faaet. Fra 1864 til 1866 var han Medlem af Rigsraadets Folketing. Han var blandt dem, der stemte mod Freden i 1864, og ligeledes stemte han mod den reviderede Grundlov af 1866. 1878 valgtes han til Landstingsmand, men blev ikke genvalgt i 1886.

Fra 1869 boede han, naar Rigsdagen var samlet, i Etatsraad Skibsteds Hjem. Det blev af stor Betydning og til stor Glæde for ham. Her var han blandt Venner, der forstod ham, og her var han daglig blandt Mennesker, der delte hans kirkelige og folkelige Livssyn. Og særlig Fru Skibsted havde stor Evne til at opmuntre ham, naar Tungsind og mørke Tanker tyngede ham.

I deres Hjem traf han ogsaa en Del unge. 1869 adopterede Skibsteds en Datter af Pastor Spur i Hobro, Astrid, senere g. m. Forsøgsleder Leopold Helveg. Et Par Aar efter Skibsteds Død kom en Søsterdatter af Fru Skibsted, Frøken Ida Back, i Huset hos hende. Ogsaa andre boede der i længere Tid, bl. a. nuværende Sognepræst Th. Helveg i Idestrup.

Naar Termansen opholdt sig i sit Hjem, fandt der en livlig Brevveksling Sted mellem ham og Fru Skibsted. Hendes Breve til ham er ikke bevarede; men de Breve, som her udgives i Uddrag, afspejler et sjældent smukt og fortroligt Ven-

skab, og de yder navnlig et godt Bidrag til Forstaaelsen af Termansens Personlighed. Man mærker hans Tungsind; men man ser tillige, hvor han kunde glæde sig over alt det smukke i Naturen og Menneskelivet. Hans Tanker om det politiske Liv og hans ejendommelige Stilling i de stærkt bevægede Tider kommer Gang paa Gang frem i Brevene; men navnlig faar man Indtryk af hans stærke, enfoldige Kristentro, der skabte den dybeste og varigste Glæde i hans Sind og kunde jage hans Tungsinds mørke Skygger paa Flugt.

Termansen døde d. 9. Maj 1892. Hans Enke lever endnu og bor hos en Datter og Svigerson i Brørup.

Termansens egen Retskrivning er saa vidt muligt fulgt. Korte Uddrag af enkelte af Brevene har før været trykt i „Dansk Kirketidende“ 1892.

Højskolelærer Ejnar Skovrup har udarbejdet Navnelisten.

Frederiksborg Højskole i Februar 1914.

FRED. NØRGAARD.

Brøndby, den 29de Marts 1869.

Kære Fru Skibsted!

Som vi talte om i Gaar, blev det vor kære Pastor Buscks¹⁾ Dødsdag. Selv troede og ønskede han, at det skulde have været Fredag, „Vorherres Dødsdag“, der ogsaa skulde være hans, saa da den var til Ende, og Klokken slog 12, sagde han et Par Gange: saa Klokken er virkelig 12. Herren havde bestemt sin egen Dag til hans Hjemgang! De sidste to Dage led han kun af Mathed og Søvnløshed. Han var ganske klar, kun at han ikke længe kunde beholde noget i Hukommelsen. Han talte allerede Fredag og Løverdag kun lidt, men hvad [han] talte vidnede om Tro og Fred. Og at se, hvorledes Kærligheden lyste fra det matte Øje, indtil det lukkedes, det kan De tro, kære Fru Skibsted! var et velsignet Syn. Saadan et Vidnesbyrd om Troens og Kærlighedens Sejer over Forkrænkeligheden, over de lange, tunge Smertes, over Dødens Frygt og Gravens Gru, ja det kan tale til Hjertet. Faa er der vel og, selv blandt alvorlige Kristne, der saaledes har taget ved Troen som et Barn, saaledes i alt hvad han havde med at gøre tog Vorherre med og tog ham paa Ordet. I Gaar Morges bad hans Hustru ved hans Seng, bekendte Troen og bad Fader Vor. Sagte og inderligt bad han med og gentog lydeligt: „Dit er Riget, Magten og Æren i Evighed, Amen!“ Det var egentlig hans sidste Ord. 10^{1/2} lukkede sig hans Øjne, og det var kendeligt, at det var til den sidste Søvn. Uden Suk og Klage laa han saaledes som i Slummer, men med stedse Aandedræt, til Klokken var 9^{1/4}, da han drog det sidste Suk og

¹⁾ Gunni Busck, en af Grundtvigs næreste og fortroligste Præstevener, f. 1798, d. 28. Marts 1869, Præst i Brøndbyøster og -vester fra 1844 til sin Død.

„sov hen som Sol i Høst gaar ned“. Ikke et Træk fordrejedes, der laa en Fred udbredt over hans Aasyn saa lys, saa mild som Dagskæret en Sommeraftenstund. Det var i Dødsøjeblikket, som om Vorherre selv var traadt ind iblandt os som blandt sine hin første Paaskedagsaften og hilset med sit: Fred være med eder!

Det er et Minde hans Hustru, Børn og Venner tager med fra hans Dødsleje, der maa have Velsignelse for hele Livet. Herren give os at bevare det i trofaste Hjerter!

De og hele Deres Hus hilses kærligst fra os alle!

Deres hengivne

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, den 12te April 1869.

Tak, kære Fru Skibsted! for Deres Brev og den hjertelige Lykønskning til Magdalenes¹⁾ Trosbekræftelse! Hvor er det velsignet, naar man har den Vished, at i alt hvad der bevæger vort Hjerter og vort Liv, at man der aldrig staar alene, men omgivet af trofaste, hjertelige Venner, der tænker paa os med Kærlighed og i Fællesskab med os beder til den samme himmelske Ven og Fader. Ja, det er Kristnes store Lykke, at de aldrig, som Verdens vise i deres Daarskab har ment, skal og bør staa og vandre som „Enkelte“, men baade her og hist kan „staa i Flok og Rad“ om deres „skønne Hjerterblad“. Hvilke Helte maatte vi ikke være og blive, naar vi altid i Troen saa, hvad Vorherre dog vist gerne vilde unde os at se, at vi ikke blot er omringet af alle Guds Engle, men tillige af alle de Troendes Bønner baade her og hist. Men ogsaa naar det frejdige Mod ikke ret vil bo hos os, og de glade Syner berøves os af tætte Taager, hvad der saa tit og længe er Tilfældet med mig, ogsaa da lærer vi at sige: Gud ske Lov for „Naadens Ord, til Trøst for dem, som græde.“

¹⁾ Termansens ældste Datter, Kirstine Marie Magdalene f. 27. Oktbr. 1854, d. 9. Febr. 1874. Hun gik til Konfirmationsforberedelse i Brøndby hos Pastor Busck.

Gammelby, den 9de Juli 1870.

... De har haft rig Lejlighed til at se og erfare, hvor koldt og trist og trevent mit Væsen i alle Maader bliver, naar Livets kolde Aande gaar hen over mit Indre, ikke at tale om, naar det bruser i Dybet med de stærke, mørke Strømgange ... Om Aftenen i Mørkningstimen var jeg her ... Jeg gjorde Marie¹⁾ glad, kan De tænke, men bedrøvet tillige, thi min Tilstand var ganske vist ikke langt fra baade Legems- og Sjælssygdom for Alvor, men hun har rigtignok ogsaa i disse Dage givet mig fuld Anledning til at sande de gamle Ord: den, der faar en god Hustru, annammer en Velbehagelighed af Herren.

... I Morgen har vi bestemt os til at gaa til Herrens Bord. Da har vi den Præst²⁾, som jeg i Fjor fik til Nabo-sognet. Da jeg forrige Søndag hørte Grundtvig tale over Herrens Ord: Kommer til mig alle betyngede og bekymrede, da syntes jeg, at der kunde ingen være, der trængte saa haardt til hans Hvile som jeg. Og siden den Tid har Bølgerne gaaet langt højere hen over mig; har Vorherre nogensinde haft en Sjæl til Gæst, der følte sig fortabt og hvileløs og uden Raad og Redning i sig selv, saa er og bliver det mig i Morgen ...

Gammelby, den 12. Aug. 1870.

Kære Fru Skibsted!

Ved at læse Deres sidste Brev om igen i Dag ser jeg, at der er forløbet en Maaned siden jeg skrev sidst til Dem. I min egen Travlhed er Tiden gaaet saa hurtigt, at jeg kan ikke forstaa, at det kan være saa længe siden. Saa hurtigt! og dog saa indholdsfuld som tit Aarhundreder! Tærningkastet om Verdens Skæbne — er det kastet, eller kastes det maaske i den Time, da jeg skriver disse Linjer? — det er forberedt siden; ingen havde dengang Anelse derom.

¹⁾ T.s Hustru, Katrine Marie Magdalene Nielsen, en Haandværkerdatter fra Løgumkloster, f. 31. Juli 1826. Deres Bryllup stod d. 9. December 1853.

²⁾ Henning Frederik Feilberg, f. 1831, den kendte Sprogmand og Folklorist, nu boende i Askov, blev 1869 udnævnt til Sognepræst for Brørup-Lindeknud, Nabosogn til Vejen-Læborg.

Hvad er dog dette, maatte man vel med ængstelig Studsen udbryde, da det første overraskende Budskab lød: Krigen er erklæret¹⁾ — uden Alliancer og, som det nu viser sig, uden alvorlig militær Beredthed. Er det Vanvid og Overmod eller er det en Guds Indskydelse? Aldrig har jeg modtaget noget Budskab af den Slags med større Gru, ikke engang Krigserklæringen mod vort lille Fædreland fra to Stormagter 1864. Thi hvad er det her staa paa Spil? Ja, Gud kan jo tit vende Blad paa forunderlig Maade; men ellers ser det jo ud for os, som ikke blot Frankrigs, men hele det aandedige og aandelige Menneskelivs Kaar paa Jorden i lange Tider beror paa det Slag, der maa komme, hvis det ikke er kommen til Udførelse. Og efter Kampen ved Weissenburg og Saarbrück²⁾ kan der ingen Tvivl være om, hvor Overlegenheden er, i Vaaben? i Ledelse? eller i begge? Det næste Slag bliver efter al menneskelig Rimelighed (Gud kan jo gøre det anderledes) for det franske Kejserdømme, hvad Slaget ved Sadowa blev for Østerrig. Hviler saa den samme Forblindelse over Stormagterne nu, som har holdt Frankrig Øjnene lukket i 1864 og 1866, da den havde det i sin Magt at knuse Prøjsen, ja saa er Helvedsmagten sat paa den uindskrænkede Herskermagts Trone. Saa bliver det en Smeltningstime for Menneskelivet paa Jord, der forestaar, som sjælden eller aldrig før er gaaet det over. Det gælder da at holde fast paa den Tro:

... at stort det ikke duer,
som i en Skærsilds Luer
ej lutres, men forgaar!

Da er Sønderjydernes Haab om snarlig Hjemkomst bristet, da er Danmarks Skæbne saa uvis, saa mislig som vel mulig, da er der størst menneskelig Sandsynlighed for, at vi er de næste, der sluges af Afgrundsørnen. Og hvorledes Livet, der spirer hos os rigt og grødefuldt, med en kun ungt endnu, hvorledes det skal bjerge sig, det ved kun han, der skabte det. Da bliver Kampen for Danmark en Kamp i Trængslernes Kvide med Troens og Taalmodets Vaaben ... Herren skænke os da Høvdinger, der formaar at føre

¹⁾ D. 19. Juli kom Frankrigs officielle Krigserklæring til Berlin.

²⁾ D. 2. August fandt en mindre Kamp Sted ved Saarbrücken, d. 4. August stod den første alvorlige Kamp i Krigen ved Weissenburg. Fransk-mændene maatte efter tapper Modstand vige for den preussiske Overmagt.

an i en saadan Kamp; en Trøst er der: den Kamp kan ingen Verdensmagt kæmpe og følgelig heller ikke vinde Sejr i. En Ting er der under disse tunge Tankers Strid, der staaer tvivlsomt for mig: hvordan er Folkelivets Tilstand i Frankrig? Er den saa, som en Franskmand selv i Fjor skildrede det, uden den dybere Livsalvor, saaledes at den ser i Troen ikke andet end en gammel Overtro, som man hverken agter højt nok til at have eller lavt nok til at fornægte og bekæmpe, eller der er en virkelig Folkeand? Er det sidste Tilfældet, da vil det franske Folk gøre en Modstand lig den Danskerne gjorde i 1864, og dermed kan Bladet jo vende sig igen, da Prøjsen næppe kan udholde en lang Krig. Napoleon¹⁾ har nu i Aartier staaet som en Slags Folkegud, dog har hans Fremkomst altid været mig noget afgrundslig. Han har aldrig staaet for mig anderledes end som et Redskab, Vorherre bruger, men ikke staaer i Pagt med. Om hans Time nu er kommen, selv om han end har en Stund tilbage, det vil de næste Uger, ja Dage klare. „Sig mig en Trøst,“ fortæller Øhlenschläger, at hans Datter sagde paa sit yderste. Og den rige Mand gik bort fra hende: jeg vidste ingen! siger han. Gud være lovet i Jesu Navn, vi ved én: Vi tror paa Gud Fader, der alting har at volde!

Og dette Trosord maatte vi jo helst sætte i Stedet for alle de urolige Tanker og brusende Følelser. Ja, De har ganske Ret, kære Fru Skibsted! Mit Væsen er dannet til Fredelighed. Jeg var som Barn saa fredelig, at jeg bævede og rystede for det mindste Ufreds- eller Stridsord. Og dog blev mit indre og ydre Liv en Valplads med Kampe saa stærke og saa alvorlige, som de maaske endda ikke bliver ret mange til Lod. Ja, Gud ske Lov! Jeg kender Freden og længes efter den og elsker den over alle andre Goder. Men Grundtvig siger etsteds: hos os af sig selv det følger, alting gaar i Bølger. Ja, hvorfor følger det af sig selv, uden fordi vi er et Hjertefolk. Hjertet er Havet ligt, dets Uro, dets Længselshvisken og dets Bølgebrus er Billedet paa Menneskehjertet. Der er Tider, da Solen og alle Stjerner kan spejle sig rolig i dets dybe, klare Spejl. Men der er ogsaa andre Tider:

¹⁾ Napoleon III, de Franskes Kejser fra 1852—70, en Brodersøn af Napoleon d. Store, født i Paris 20. April 1808. Han døde 9. Januar 1873.

„Længe i Kamp sig maa røre vor Tunge,
 før den om Freden kan værdelig sjunge;
 aldrig et Hjerte i Kærlighed smelted,
 førend sig Blodet først brusende vælted;
 hvo kender Freden og har ikke stridt,
 hvor er den frelste, der intet har lidt?

Dermed staar det dog urokket, at de barnlige Sjæle, der kan bøje sig som Maria: mig ske, hvad du vil, de modtager baade lettest og livsaligst Fred, som man ikke kæmper sig til, men er Guds Naadegave til alle troende Sjæle.

Nu, kære Fru Skibsted! maa jeg ende: Høsten, den travle Høst, vinker, og jeg maa følge! Guds Fred med Dem og Deres. Hils alle kære i Deres fredelige Hus. Modtag en venlig Hilsen selv fra min Hustru, fra Magdalene og fra Deres Ven

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, Mandagen d. 3die Januar 1871.

.....
 Hele vor Fremtid, baade folkelig og menneskelig, ligger jo i ganske den samme Dunkelhed og under de samme trykkende Udsigter. Ja mere endnu; thi menneskeligt talt lyder det fra alle Kanter, hvorhen det spejdende Øje stirrer efter Lysning og Udgang: „Alle Sunde er lukkede“. Dog Gud ske Lov! et Sund er ikke lukket, det, ad hvilket „Guds Ord til os“ stiger ned, og Hjertesukket i Jesu Navn stiger op; thi at dette Ord naar sit Maal, Menneskehjertet her og Guds Faderhjerter hist, det har endnu ingen Verdensmagt lært at forhindre. „Bøn stiger op, og Naade stiger ned“, hedder det i et af vore gamle prøvede Folkeord, og „Guds Naade kan alting formilde.“

Gammelby, d. 28. Juli 1871.

Kære Fru Skibsted!

Det varede noget længe, inden jeg fik Ro og Tid til at skrive til Dem og sige Tak for de to dejlige Dage, jeg havde i Deres Hus i den skønne Festtid. Denne Fest¹⁾ har

¹⁾ Den 10. Juli fejrede Etatsraad Skibsted og hans Hustru deres Sølvbrillup.

hvert Øjeblik rundet mig i Hu og glædet mig i Mindet, som den glædede mig hin 10. Juli. Ogsaa slige Dage kan sige os, hvor god Vorherre er, der lader Glædens Solskin lyse over vor Vej og tørrer [af] de Trængselstaarer, som ellers af og til vil mørkne vore Dage. Jeg har, siden jeg kom hjem været rask, men haft umaadelig travlt. Søndagen efter kom Peder Larsen fra Dons¹⁾ hertil og vilde endelig have mig med paa Norgesrejsen, der nu gaar over Land efter den sidste Plan. Han vilde betale Rejsen, naar jeg blot vilde ofre Tiden. Men jeg havde mit Hjem og min Gerning for meget i min Hu til, at jeg turde sige Ja. Jeg svarede et afgjort Nej, og inden P. Larsen fik sagt det til Marie, havde jeg forestillet hende, hvor ugørligt det var, og at vi maatte sige Tak af Hjertet, men Nej tillige. Men ikke destomindre fik han baade hende og den Gamle²⁾ til at sige, at de kunde med Guds Hjælp nok lede Høhøsten og Rughøsten med, og saa var mine Grunde jo svækkede, saa at jeg maatte sige Ja, i Guds Navn, men med et trykket Hjerte. Siden har jeg arbejdet haardt for at faa, hvad jeg kunde faa, fra Haanden ... I Dag rejser vi til Kjøbenhavn, og i Morgen, om Gud vil, over Kattegattet. Jeg hilser da i Forbisejlingen Deres skønne Sommeropholdssted³⁾ ... Nu rejser jeg om et Par Timer med den Tro og det Bønnens Ord: Alt staar i Guds Faderhaand. Guds Fred med Dem og Deres!

Kjøbenhavn, Søndag Aften ^{20/8} 71.

Kære Fru Skibsted!

Uagtet disse Linjer vil i alle Maader komme til at bære Præg af den Træthed, som en Rejse, uafbrudt fra Mandag Morgen til Søndag Eftermiddag, ikke kan undlade, især da de sidste to Dages Rejse har været over en urolig Sø, vil

¹⁾ den kendte grundtvigske Lægprædikant fra Dons ved Kolding, f. 8. Oktbr. 1802, d. 6. Jan. 1873.

²⁾ „Den Gamle“ er T.s Plejemoder, Malene Sørensdatter, en Søster til hans Moder. Hun var to Gange gift. Første Gang med Niels Pode, der byggede Gaarden i Gammelby. T. kom i Huset hos sin barnløse Moster, da han var tre Aar. Hun var anden Gang gift med Niels Blok fra Vejen. Han døde 1864 i Marts Maaned, hun i Begyndelsen af Aaret 1882.

³⁾ Rørtang, i Nærheden af Snekkersten.

jeg dog benytte denne lille Time til at skrive et Par Ord til Dem. De ved, hvordan og hvornaar jeg kom af Sted. Rejsen var saare heldig, men ikke tilfredsstillende for mig i alle Maader. Thi jeg ynder ikke saadan at fare gennem et Land, som gjaldt det Livet. Næppe Nattehvide, ingen Daghvide og ingen Udflugter. Kun paa Sagatun¹⁾ rastede vi, men traf hverken Anker eller Arvesen hjemme. Et venligt Minde fik jeg dog med derfra, og ikke mindst af hvad jeg har oplevet deroppe, glædede det mig, at jeg fik en enlig alvorlig Samtale med Ida Bojsen²⁾, som var deroppe. Har hun kunnet gennemgaa den Skærsild, som al den Sværm af Tilbedere har bragt hende i, og beholde et saa alvorligt og sundt Blik paa Livet, som det lyste frem, saa maa der være ægte Sjæls-guld. Gud ske Lov for hver ung Pige, der forsmaar Pjattet og vælger Alvoren, der er bitre Erfaringer nok at gøre i modsat Retning. Vort Ophold i Trondhjem har været en underlig bevæget men velsignet Tid. Aldrig havde jeg troet, i det høje Norden at finde en saadan Samstemning, et Hjerteslag saa inderligt i Takt med mit eget, med det danske Hjerter, at der kan man kun føle sig helt og fuldt hjemme. Jeg maa opsætte, til vi tales [ved], at give Dem fuldstændig Beskrivelse af hvad jeg oplevede. Det være nok med at sige, at disse Dage bliver et af mine dyrebareste og velsignelsesrigeste Minder. Aldrig synes jeg at have fundet en saadan Genklang for mine Ord i Folkesagen, aldrig gladere, taknemmeligere Tilhørere end der. Birkedal³⁾ siger for hans Del ganske det samme. Og hvor er Naturen skøn, og hvor er det et kønt Folkefærd, der beboer det gamle Trøndelag, Oldtidens og Middelalderens Kæmpehjem. Det var en dejlig Aften paa „Frosten“,⁴⁾ Hakon Adelsteins gamle Tingsted, med den talrige Folkeskare, der lyttede saa glad baade til Kirkeordet og Folkeordet, som der lød. Selv det Hurra, der bragtes Grundtvig, rungede med et mægtigt tusindstemmig Kor. Og aldrig

¹⁾ Herman Anker, g. m. Mix Bojsen, en Datter af den danske Præst F. E. Bojsen, og Olaus Arvesen havde 1864 aabnet en Højskole paa Sagatun.

²⁾ Ida Bojsen, en Søster til Mix B., g. 1879 m. Godsejer Wollert Konow paa Tjerne i Ringsaker, Norge. Politikeren Frede Bojsen, Broder til de to nævnte Søstre, var anden Gang gift med Augusta Jakobine Konow, en Søster til Godsejer K.

³⁾ Vilhelm Birkedal, Valgmenighedspræst i Ryslinge, f. 1809, d. 1892.

⁴⁾ T.s Foredrag ved dette Møde: „Vort danske Haab“ er trykt i „Foredrag og Optegnelser“ af N. J. Termansen (Med et Forord af Ludvig Schrøder) Kjøbenhavn 1894.

kan jeg glemme Stiklestad i Værdalen. Der sad jeg ved St. Olafs Støtte og saa hen over en Dal saa skøn som Rungsteds Omgivelser, men med et norsk Fjældparti i Baggrunden, belyst af den venligste Sommersol. Her udtalte jeg mit historiske Syn paa Olaf og hans Færd, og hvad der vidnes om og peges paa for os ved dette store historiske Minde. Man sagde, at der var kun faa, der kunde følge mig, men jeg agter at gøre en større Kreds bekendt dermed, og venter, at der bliver ikke faa, der forstaar mig Birkedal naaede sit Ønske at prædike i den gamle Domkirke. Det var under Lyn og Torden, men hans Prædiken var ikke Lyn og Torden, men Evangeliets livsalige Budskab . . . Nu vilde jeg have været en Dag paa Sagatun (vi havde lovet det) og to Dage i Kristiania og Omegn. Men paa engang faar Peder Larsen en saadan Hjemlængsel, at han hverken har Øje eller Øre for nogen Ting. Vi maa bestemme os til Hjemrejse Lørdag. I Kristiania havde man ventet os og glædet sig til at beholde os noget. B. Bjørnson havde betinget sig, at jeg skulde bo hos ham. Nu var alt det forgæves. Jeg fik dog en Times Tid til at bese Byen og tilbragte saa Aftenen hos Bjørnson og hans elskelige Hustru, en Aften jeg glemmer ikke. Det lyder endnu for mig, da Bjørnson med sin kraftige og i dette Øjeblik tillige inderlige Stemme sagde: Farvel, kære Termansen! Gud velsigne Dem! Det var som Norges Afskedshilsen til mig, og jeg gav og gi'er den fuldt og inderligt tilbage . . .

Gammelby, den 10. Septbr. 1871.

. . . Jeg har i Dag faaet Brev fra Julie Jacobsen¹⁾. Med Frejdighed og Haab ser hun nu sin Fremtid i Møde. Gud opfyldte det i Naade. Men hvordan han end vil føre hende, det ved vi, sine Børn slipper han ej, og at hun er bleven hans Barn, det staar tydeligt og klart for mig. Jeg fik tillige et Par Ord fra hendes Moder, der beder mig om at skrive en Sang til den Dag. At det ligger aldeles uden for min Grænse og mine Gaver, derom er det vist vanskeligt at overbevise hende. Saa det ved jeg ikke, hvordan jeg skal faa svaret paa. Men afgjort er det, at jeg aldrig har kunnet sætte to Linjer sammen til Vers, og gør intet Forsøg der-

¹⁾ Julie Elisabeth Jacobsen, f. $\frac{9}{8}$ 1843, Datter af Landstingsmand, Etatsraad Jac. Jacobsen, Godsejer paa Falkensten ved Slagelse, blev $\frac{3}{10}$ 71 g. m. Frederik Holck Colding, senere Præst i Raklev ved Kalundborg.

paa, hvilket vilde være Vold paa mig selv og aldeles mislykkes . . . Jeg kan nok optegne det almindelige af min lille Tale 10. Juli, men det gaar med den som med mit forreste Foredrag paa „Frosten“¹⁾: den indeholder slet intet udmærket, uden maaske den Stemning og Grebethed, som Sted og Forhold fremkaldte hos mig selv. Og det lader man være at skrive ned . . .

Gammelby, Julemorgen 1871.

Et Par Ord, med det inderlige, hjertelige Ønske om en glædelig Jul, i Vorherres Jesu Navn, baade for Dem selv og Deres vilde jeg gerne sende Dem paa denne smukke, sollyse Vintermorgen. Give Gud vor Fader, den almægtigste, at Syndens og den tunge, bitre Sorgs Taager og Slud maa flygte fra vore Hjerter, som Gaarsdagens klamme, kolde, isnende Kulde, Taage og Slud nu er flygtet for Julemorgenens Sollys. Maatte vort kære Fædreland faa en saadan Julemorgen, efter at Tidens mørke Vintervej har haft sin Time. Jeg skulde d. 28de hen til en sønderjydsk Forening og tale lidt derom; men jeg synes, at jeg ejer intet Ord, og at mit Bryst er, Gud ske Lov, ikke knuget, men dog trykket af alt det, der kaster Taager over Livet, at jeg helst tav stille og kun gav Følelsen Udtryk i det stille Suk, der kun høres af ét Øre . . . Jeg gik i Gaar mellem syge og sørgende. Min Nabo, en fattig Husmand, ligger af Lungebetændelse, ved Siden af en mangeaarig sygelig Kone, der intet kan bidrage til deres knappe Kaars Forbedring og til at erhverve Brødet til en talrig Børneflokk. Min Ven, som jeg har talt om, fandt jeg meget ringe og med liden Udsigt til at komme op. En lille Dreng, som jeg i afdvigte Sommer holdt over Daaben, var død af Krampe og laa Lig. Jeg var derhenne og talte lidt med Forældrene. I Morgen skal jeg følge det til Graven. Saaledes var min Modtagelse i mine nærmeste Omgivelser. I mit eget Hus er det, Gud ske Lov! godt i alle Maader . . .

Gammelby, den 4. Januar 1872.

Jeg har været glad, siden jeg kom hjem og Stemningen har været som hele Efteraaret. Jeg kan nok sige, at i den

¹⁾ „Morgenbladet“ i Kristiania havde bl. a. rost Talen meget: „den var noget af det mest fuldendte baade i Form og Indhold.“

Henseende har det været „jævnere“ ialtfald end tidligere. Men Glæden har jo hos mig altid et noget eget Præg, og det „jubilende“ har jo nok sjælden eller aldrig nogen Plads hos mig, og at de taarebevægede Timer hos den paa Dødslejet henstrakte Ven, og de vel mindre tunge, men derfor ikke lette Øjeblikke hos den lille Gudsøns Lig, og Arbejdsmandens Sygeleje, der alt udgjorde mine Julebesøg, at dette har præget min Juleglæde med et Vemod, der ikke har kunnet andet end ytre sig — ja det behøver jeg tilvisse ikke at forklare Dem nærmere. Et ved jeg, at hverken min Hustru eller mine Venner, som har været samlet med mig, har følt det trykkende, men set mig om end stille glad, saa dog glad, og i mange Øjeblikke tillige livlig og munter . . . Vi har paa Nytaarsdag haft Juletræ selv, og jeg tror næppe, vi før har haft et saa jubilende glad Børneselskab som denne Aften. Det er morsomt at se den Mængde Børnelege og Folkelege, der nu kommer frem igen med Højskolelivet og ved Højskolesangen. Det, haaber jeg, skal give Ungdomsglæden et bedre Præg, og saaledes give sit Bidrag til Folkelivets Vel-signelse. Mon Dansen, den gamle danske Folkedans, ikke skulde genoplives? Jeg er nær ved at sige: Gud give det! . . . Jeg holder jo meget af — — —¹⁾); men jeg tør aldrig rigtig stole paa ham. Han er underlig let til at lade sig lede af visse personlige Indtryk, og det gør mig tidt lidt Fortræd; thi naar han har refereret for mig enten Finansudvalgssager eller Partimødesager og andet deslige, hvor jeg sætter Pris paa uhildet Vejledning, saa maa jeg altid modtage det meddelte med nogen Varsomhed og gerne søge det fuldstændiggjort ved andres Oplysninger, som jeg ikke er saa meget for at søge . . .

Gammelby, d. 12. April 1872.

I Gaar havde jeg et dejligt Besøg af Birkedal, to af hans Døtre og en af hans Sønner og Pastor Svejstrup²⁾) og hans Kone. Det var af de Besøg, som baade Aand og Hjerter vinder ved. I Dag har Birkedal prædiket i Vejen Kirke, hvor Marie, Magdalene og jeg var henne. Han holdt en gribende

¹⁾ en af T.s Kaldsfæller i Folketinget.

²⁾ Hans Svejstrup, 1815—93. Fra 1870 til sin Død var han Præst i Vejen.

Prædiken uden bestemt Tekst over de Spørgsmaal, der ligger dybest i Menneskehjertet og hvorpaa ikke den hele Verden ved Svar, men som svarer kun med Gravtavshed. Jeg kan mindre og mindre forstaa, hvorledes noget alvorligt Menneske kan tænke paa at slutte en Ægtepagt for Herrens Alter, naar han for at komme derhen skal træde paa et skuffet og mishandlet Menneskehjerte, hvorledes han kan tænke paa at svare Ja paa Spørgsmaalet, om han ved sig fri for at have givet en anden Kvinde, *der nu lever*, sin Tro, naar dog Stemmen fra hans Indre maa hviske: Du lyver! . . . I Overmorgen vil vi gaa til Herrens Bord. Jeg trænger saa inderlig haardt dertil. De kan ikke tro, hvor jeg i flere Maaneder har følt mig træt og mat i mit Indre. Jeg synes, at mit Hjerteliv er saa underlig snøret ind, jeg føler aldrig Hjertet svulme i Glæde, jeg føler aldrig noget rigtigt Vingeslag mod oven. Jeg er sunket ned og kryber ad Jorden. Men jeg kan føle, at de smaa, stille Idrætter gjort i Livets og Pligtens Tjeneste giver Indhold i mit Liv. Jeg er glad ved at gaa og pleje min daglige Dont og kan ikke andet end ønske, at jeg her maatte blive bestandig I Dag har Solen begyndt sin Vaargerning hos os. Den travle Tid er kommen. Men Lærkerne synger over vort Hoved. Gud give, at vi maa ret komme til at kappes med dem i at „prise Gud til evig Tid, for Aande, Røst og Vinger!“ Nu igen Godnat! Hils Deres kære Mand hjerteligt fra Marie og Deres Ven

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, den 8. Juni 1872.

Kære Fru Skibsted!

Hjertelig Tak for Deres udførlige, kære Brev! Jeg ser De har anvendt vor kære gamle Grundlovsdag ogsaa til at tænke paa mig og mine. Vi havde denne Dag en ualmindelig skøn Fest paa vor sædvanlige Festplads i Skibelund, sammen med Sønderjyder. Der lød baade Alvorens og Skæmtens Ord, og jeg tror, mange gik styrkede og glade derfra. Dagen i Forvejen var jeg kommen hjem fra en Udflugt til Silkeborg og Himmelbjærget. De veed maaske, at jeg i flere Aar har været Medlem af et Udvalg angaaende Opførelsen af et Mindesmærke paa Himmelbjærget for Frederik den

Syvende. Denne Egn og dette Sted elskede han særlig. Bi-dragene er indkomne smaat — vi Danske kan ikke synderlig opflammes for Mindesmærker. Men vi mente, at vi burde begynde med det, vi har — en 6 a 7000 Kr. Vi samledes da og havde faaet Arkitekten L. Fenger¹⁾ med for at vejlede os med Tegninger og Overslag. Hvor det dog er en majestætisk skøn Egn! Og skøn er hele Rejsen did. Jeg tog af Sted Søndag Middag d. 2den Juni fra Vamdrup Station og rejste saa i det dejligste Vejr over Kolding, Frederits, Vejle, Horsens og Skanderborg. Allesammen er disse Stæder og Egne af Danmarks smukkeste. Solen skinnede i Juni-dagenes fulde Glans og belyste en saa frodig Vaargrøde baade af Korn og Græs som vel nogensinde har bugnet paa de frugtbare Vange. Kære Fru Skibsted! Der har hele For-aaret ligget som en klam Taage over mit indre Liv. Nat og Dag kan jeg gerne sige har der ligget et underligt jævnt og stille Tryk paa min Sjæl. Jeg har en Gang imellem sukket til Vorherre om at blive det kvit, men stadig bedet: Herre, lad det trykke mig ind til Dig, aldrig fra Dig. Jeg har været saa underlig træt, og Tanken har arbejdet og arbejdet for at komme til Hvile. Nu den Dag var det ligedan. Jeg havde ondt ved at komme hjemme fra, thi i saadanne Timer er jeg helst stille i Hjemmet. Jeg var saa uheldig at komme i en Vogn, der lige straks efter, at jeg havde sat mig, fyldtes med Tyskere. Jeg kan ikke begribe, hvad det var for et Slæng, ældre og yngre, nogle der saa ud som Prangere, andre som Arbejdere; men det hele hængte sammen. Hu, hvor det var ækelt! Forpint steg jeg ud ved Skanderborg for at rejse med det andet lille Tog til Silkeborg langs med de vidunderlig skønne Søer og Skove. Det lettede og luftede saa dejligt, og det forstyrrede mig slet ikke, at ved Stationen Laven lige overfor Himmelbjærget kom derfra og ind til mig en lige saa stor Skare af unge Folk, især Piger, der var rent ubændige og ellevilde, saa jeg med Møje havde min lille Krog fri. Fra Askov havde man imod min Vilje meldt min Ankomst til Silkeborg, og en Brygger og hans Datter tog mod mig og bad mig bo hos dem. Pigen havde i Fjor været paa Askov. Jeg var med dem hos en af deres Venner

¹⁾ Ludvig P. Fenger, f. 1833, Søn af den kendte grundtvigske Præst P. A. Fenger. Han døde som Stadsarkitekt i Kjøbenhavn 1905.

til Barselgilde, hvor Møller¹⁾ fra Sejling og hans livlige Hustru (Jutta Bojsen) var, og jeg havde en rigtig oplivende Time. M. Drewsen²⁾, der er Formand i vort Udvalg, bor som en Fyrste omgivet af baade Naturens og Kunstens Skønheder. Der er noget djærvt, ærligt og ligefremt i hans Væsen, der tiltaler mig; men det ser vist tomt ud i hans Indre, og al Verdens ydre Glans kan jo ikke fylde, især [ikke] Alderdommen. Efter Natteophold hos de venlige Folk vandrede jeg næste Dag til Himmelbjærget. Min Vært fulgte mig for at føre mig gennem Skoven til de mest berømte Udsigter: Dronningstolen, Ulvehovedet og saa videre. Jeg gik de 1½ Mil i 2½ Time, og da jeg var silde paa Færde, stadig i Frygt for ej at komme tidsnok til Mødet paa Bjærget, gik jeg til sidst, saa Sveden bogstavelig haglede af mig, og jeg maatte hvile et Par Gange opad selve Bjærgets 600 Fod høje Skraaning. En lille Regn lagde lidt Taage over Egnen, men alligevel var det en saa storartet Udsigt, at det siger man om: uforglemmeligt. Derfra tog jeg med Jens Jørgensen³⁾ hjem til Vogns over Ry, det gamle historisk-minderige Sted. J. Jørgensen bor som en lille Fyrste. En dejlig Gaard opbygget som en lille Herregaard, to Stokværk, med alle bekvemme og nyttige Indretninger. En prægtig gammel Herregaardshave med vældige Linde, Ahorn og Elme omgiver den, og alt er smukt holdt i god Orden. Gaarden ligger paa den skønne Gudenaadals venstre Skraaning og rundt om Gaarden bølgede næsten uoverskuelige Kornmarker, mens ned ad Dalens lave Strækning saas den lange Rad af Køer, der bogstavelig stod i Græs til over Knæ. Den videste Udsigt har man trindt omkring, og jeg maatte uvilkaarlig sige: Her er skønt at være. „Ja, saamænd,“ sagde J. J. med et stille Suk Det ser saa fattigt ud i

¹⁾ Pastor J. D. Møller, senere Præst i Marvede ved Næstved g. m. Jutta Bojsen, Datter af Pastor F. E. Bojsen, en Søster til Frede Bojsen. 1888 tog Møller sin Afsked, og han og hans meget yngre Hustru flyttede til Sorø, hvor hun paa Højskolen, „Bojsens Minde“, der nu oprettedes, overtog den huslige Ledelse. Senere har hun virket ved Lyngby og Rødkilde Højskoler. Hun har arbejdet ivrigt for Kvindernes Valgret.

²⁾ Michael Drewsen, 1804—74, Papirfabrikant og frisindet Politiker, han anlagde i 1844 Silkeborg Papirfabrik.

³⁾ Jens Jørgensen, 1806—76, Gaardmand og Politiker, han ejede Bjerregaard i Aale Sogn ved Horsens. I en Række af Aar var han Medlem af Rigsdagen. Baade politisk, men især kirkeligt og folkeligt stod han og Termansen hinanden meget nær.

og omkring mit lille Hjem imod al denne Herlighed, og dog — jeg kunde ikke være tjent med at bytte med ham Men nu kommer jeg til den Del at min Polemik, som det smerter mig, vi to ikke har opfattet ens. De synes, at det ikke just behøvedes at skrive til Ploug¹⁾, og at Maaden og Tonen ikke var god. Jeg skrev, fordi mit Hjerte drev mig, og jeg vilde ikke for alt i Verden have begaaet den Fejhed rolig at se paa, at en Mand, som jeg tæller blandt mine Venner i en lang Række af Aar, bliver fremstillet i en Kreds, hvor hans Forsvar ikke høres, som en lumsk Bagtaler, et uredeligt Menneske, som man frit kunde udtale sin Mangel paa Agtelse for, ikke som Politiker, men som Personlighed, som Menneske²⁾. Naar i gamle Dage Kæmperne gik i Kreds, blev Ridderloven oplæst, og Kvinderne sad til Doms. Ve da den, der kæmpede med afskyelige eller dog uridderlige Vaaben. Nu føres Striden hver Dag fra Sagens over paa Personlighedens, fra Aandens over paa Hjertets Omraade, og kun en enkelt stakkels Røst vidner derimod, og det lavmælet nok, maaske fordi den ved, at den er en Røst i Ørken. Men aldrig skal jeg fortryde, at jeg har vidnet mod denne Fordærvelse af vort offentlige Liv. Og hvad Tonen angaar, da kan jeg ikke se andet, end at den var ligesaa rolig som værdig; naar jeg vil rette en alvorsfuld og nogenlunde kraftig Udtalelse til en Mand, hvis Færd jeg maa dadle, saa bliver det ens Tone, hvad enten han er min Ven eller ikke. Jeg forsmaar alle disse søde Forsikringer om, hvor kær han er mig, og hvor jeg skatter hans Virksomhed ellers. Jeg skrev et alvorligt, men venligt Brev til ham, da jeg sendte ham Stykket. Pastor Svejstrup, som jeg mod Sædvane talte med om denne Sag og lod ham læse Stykket, billigede det ganske og bød selv til at gaa op til Ploug dermed. Jeg har under alt dette bevaret Vennesindet mod Ploug, og hans Svar har hverken forbitret eller udslukt det. Siden har jeg haft et lille „Efter-smæk“, som tog lidt til Hjertets Følelse, men har heller ikke

¹⁾ Carl Ploug, 1813—94, fra 1841—81 Redaktør af „Fædrelandet“, Politiker og Digter.

²⁾ C. Ploug havde angrebet S. Høgsbro i sit Blad „Fædrelandet“. I „Hejmdal“ for 24. Maj tog Termansen i et Brev „til Hr. Redaktør Ploug“ Stilling paa Høgsbros Side. C. Ploug svarer Termansen i „Fædrelandet“ for 28. Maj og hævder, at hans Skøn om, hvilke „Vaaben“ han skal bruge er nok saa sikkert som Termansens.

haget sig fast. Derom kan jeg kun mundtlig tale med Dem engang. Schrøder¹⁾ og jeg har haft temmelig alvorlige Sammenstød, dels om Bj. Bjørnson, der havde fortryllet ham aldeles, men hvis løse politiske Svadaer jeg hverken vil skaane eller undskylde, dels om en Kamp mellem Friskolelærere i Fyen og Almueskolelærere i Jylland, hvori de sidstes Gærning forkastes og fordømmes i Folkeandens og Folkehjertets Navn. Disse Hanekyllingers hovmodige og ubillige Færd er efter min Mening det sletteste Tegn for Friskolens Fremtid. Jeg vil ingen Nedrivning, men Opbyggelse paa Oplysningens Grundvold, den Oplysning, at Skolesagen er Forældrenes Hjertesag. Saa gaar vi med sindige Skridt fremad mod vort Maal: den fri Folkeskole, der skal afløse Tvangsskolen, og andet kan vi virkelig ikke gøre trods alle vore store Ord

Gammelby, d. 1. Juli 1872.

Kære Fru Skibsted!

Hjertelig Tak for Deres kære Brev, og da ikke mindst for den skønne Dag, jeg tilbragte hos Dem og i Deres kære Hjem. Gud ske Tak for *trofast* Venskab, naar man med Smerte maa erfare, at ikke alt Venskab er saa. En af mine og Danmarkens trofaste Venner i Sønderjylland blev for en 8 Dage siden angrebet af Hjernebetændelse og laa i en ynkelig Forfatning. Jeg gik hen for at se til ham og blev Vidne til hans tunge Dødskamp, som jeg ledsagede med min svage Bøn og Tak til Gud, da den var endt. Det var en Mand paa et Par og halvtredsindstyve Aar. Hans Navn var Clavs Dall²⁾, og han boede i Københoved. O hvor det er tungt, naar de tages bort, som vi savner saa haardt. Det var en af de stille, trofaste Sjæle, der ret var anlagt til at holde ud og stride Taalmodighedens og Troens Strid i Stilhed. I Overmorgen skal vi følge ham til Graven. Saa paa Fredag skal jeg begynde mine Vælgermøder i Kredsen. Det er en bestandig Uro, og jeg synes, jeg trænger til Ro. Jeg skal holde Møder 4 Dage (5, 6, 8 og 9

¹⁾ Ludvig Schrøder, 1836—1908, Forstander for Askov Højskole.

²⁾ Clavs Dall, Gaardejer i Københoved, lige Syd for Skibelund.

Juli). — Hvor var det dog morsomt, at Grundtvig besøgte Dem. Gud velsigne ham og hans elskelige Hustru. I Dag besøgte gamle Flor¹⁾ mig tillige med Schrøder og Frøken Ida Bojsen. Det er anden Gang, hun besøger mig. [Hun kom en Dag med sin Kæreste i Regnvejrs kørende paa en Fjællvogn med en Knippe Halm til Sæde]. Jo mere jeg lærer at kende hende, jo mere holder jeg af hende. — Nu Gud i Vold, kære Fru Skibsted. Kærligst Hilsen fra Marie, Lene og Deres Ven

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, den 30. Juli 1872.

Kære Fru Skibsted!

Tak, hjertelig Tak for Deres sidste Brev. Tak fordi De kan dele med mig baade det lyse og det dunkle. Jeg trængte dengang rigtig til at meddele min smertelige Følelse til et Hjerte, der virkelig kan have den Medfølelse for mig, som jeg i dette Tilfælde trængte saa haardt til. Og det har jeg nu erfaret, at jeg har fundet baade hos Dem og hos Marie, og skal jeg saa end blive miskendt af alle andre, saa staar jeg dog ikke uden den Trøst og Støtte, som jeg godt føler, jeg ikke kan være foruden. — For længe siden burde jeg have skrevet til Dem, men Travlheden har overvældet mig. I Dag er der kirkeligt Møde i Skibelund ved Askov, hvor Leth²⁾ og Helveg³⁾ har lovet at tale. Jeg maa blive hjemme paa Grund af Sygdom. Igaar Formiddags, da vi høstede Rug, fik jeg paa en Gang Sting i Brystet, Hovedpine og Mavesmerter, saa jeg maatte gaa til Sengs. Jeg er dog saadan i Dag, at jeg kan være lidt oppe, og saa benytter jeg Fritiden til at skrive dette lille Brev. Jeg har hele Sommeren været bange for, at der lurede et skjult Onde, der vilde bryde løs

¹⁾ Christian Flor, 1792—1875, den kendte Forkæmper for Modersmaalets Ret i Sønderjylland; han var levende med i Arbejdet for at faa Højskolen i Rødding rejst, og senere for Oprettelsen af Askov Højskole. Over denne Skoles Hovedindgang staar: C. Flors Højskole.

²⁾ Andreas Peter Leth, en kendt grundtvigsk Ordfører, f. 1822, fra 1870 til 1895 var han Præst i Middelfart. Han døde 1905.

³⁾ Ludvig Helveg 1818—83. Kirkehistoriker, fra 1857 til 1883 Præst i Odense. Han deltog med stor Iver i Arbejdet for at fremme og styrke grundtvigsk Aandsliv i Kirke og Skole.

paa en eller anden Maade. Thi jeg har været underlig træt og tung og saaledes uden Madlyst, at jeg de fleste Dage har maattet nøde mig til at spise lidt. Jeg tror dog ikke, at dette Anfald faar større Betydning. Naar jeg ser paa Marie og Børnene, saa kan jeg ikke med Glæde tænke paa at „sige Verden Farvel“, ellers synes jeg endda ikke, at det vilde blive saa tungt. — Mødet med mine Vælgere gik stille og fredeligt af, og Berg og Bojsen og I. A. Hansen¹⁾, som har gennemkrydset Kredsene trindt omkring, har ikke gjort Forsøg paa at trænge sig ind her. Dinesen²⁾ skrev til mig forleden Dag, og af hans Brev fremgaar det, at der arbejdes stærkt imod ham. Og tænk engang, der har Tang³⁾ været for i Selskab med Alberti⁴⁾ og Zahle⁵⁾ at virke mod ham. — I Dag for otte Dage siden var jeg til et Bryllup i Thorning ved Viborg. Det var en af mine unge Venner, der blev gift med en Pige der. Hvor var det dog en underlig skøn Dag, en af de Dage, der ret bringer Barneglæden frem hos mig. Saaledes var Deres Sølvbryllupsdag i Fjor for mig. Hvor man dog bliver hjerteknyttet til et saadant Par unge Folk, som man ret af inderste Hjerte kan ønske til Lykke. Og hvor det er en livlig Egn. Der har „Bindestuerne“ vedligeholdt Baandet mellem de gamle Dage og de ny. Der er historisk Sans, og Ørerne har aldrig været tilstoppede. Og derfor findes der Øre baade for et kristeligt og et folkeligt Ord nu. Guds Veje er underlige; thi netop der syntes for vore Øjne en Mand som Holten⁶⁾ at være skabt og skikket til at vække og lede Livet. Og hvor er det et skønt

¹⁾ Da „Det nationale Venstre“, til hvis fremragende Medlemmer Termansen hørte, i 1870 gik sammen med de andre Venstregrupper for at danne „Det forenede Venstre“, ansaa T. dette for en „falsk Alliance“ og gik ikke med. Han kunde da have nogen Grund til at vente, at det forenede Venstres Førere: C. Berg, Frede Bojsen og J. A. Hansen kunde have Lyst til at modarbejde ham i hans Kreds.

²⁾ Lars Dinesen f. 16. November 1838. Valgtes 5. Marts 1864 til Rigsraadets Folketing og 7. Juni s. A. til Rigsdagens Folketing. Han var Medlem af Folketinget indtil 20. Maj 1913.

³⁾ J. A. Tang, Skolemand og Politiker, f. 1828, d. 1904, fra 1877—92 repræsenterede han Svendborgkredsen i Folketinget.

⁴⁾ C. C. Alberti, 1814—90, Sagfører og Politiker, fra 1849—90 Folkestingsmand for Sorokredsen.

⁵⁾ Peter Christian Zahle, 1825—98, Præst og Politiker, var en Tid Folketingsmand for Nørresundbykredsen, senere for Ringstedkredsen.

⁶⁾ Hans Nikolaj Holten, f. 1829, var fra 1868 til sin Død 1871 Præst i Torning.

Minde, der lever efter ham i Hjerterne der. I Overmorgen skulde jeg efter et givet Løfte med Svejstrup og Schrøder til et Folkemøde i Hodde, hvor Schjørring¹⁾ er Præst. Derfra skulde saa Schrøder og jeg til Lem, til et andet Folkemøde. Men om jeg faar Kræfter til det er nok saare tvivlsomt. — Høsten er begyndt og her er overordentlig travlt. De være hilset inderligst fra Marie og Deres Ven

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, den 28. September 1872.

Endnu har Dagenes Travlhed ikke levnet mig Tid til at skrive et Par Ord til Dem efter de, i sit Slags, velsignede Dage, jeg var hos Dem sidst. Vi har haft ustandseligt Regnvejr og højest uheldigt Vejr til at indbjærge det sildige Hø og Boghveden, af hvilken sidste Sædart der endnu er meget tilbage paa Marken. Jeg sidder nu her i en Uvejrnsat, da vi maa vaage, og skriver disse Linier. Nys har Lyn og Torden raset forfærdeligt over Egnen, og Regn og Hagel pisket ned i den bælgmørke Nat. Nu lyser Stjernerne igen for en liden Stund, og saadan er jo Livets Færden hernede: snart i Lys og snart i Mørke. Atter glimter Lynene i Vest, og saaledes veksler alt hernede i en underlig ængstelig Omskiftelse Valgdagen i Bekke²⁾ var i Grunden et lille Vennemøde. Der var rigtignok kun en 4 a 500 Mennesker til Stede, men der var, sagde en af mine Venner, heller ikke en Ytring, der skurrede. Sølvhornet³⁾ er købt paa Udstillingen og meget smagfuldt. Denne ny Hædersgave blev begrundet med den Udtalelse, at „Vognen, som de sidst gav, slides op, og et Stykke skulde jeg dog have, som kunde gaa i Arv til Børn og senere Led af Slægten“. Rigsdagen er jo nu indkaldt til Mandag den 7de Oktober. Endnu ved jeg ikke, om jeg kommer med det første eller det sidste Aftentog Søndag Aften. Schrøder og hans Kone vilde saa gerne, at jeg skulde blive og være med til Skolens Aabning

¹⁾ Jens Nicolaj Ludvig Schjørring 1825—1900, fra 1864 til 1878 Præst i Hodde, et Par Mil Nord for Varde. Han virkede i sin Tid meget for at vække og nære kirkeligt og folkeligt Liv i Vestjylland.

²⁾ Ved Valget d. 20. September havde Termansen ingen Modkandidat. Han valgtes ved Kaaring.

³⁾ Efter Valget blev der overrakt T. et Sølvdrikkehorn fra hans Vælgere. Paa deres Vegne talte Pastor Svejstrup.

den 6., Søndag Eftermiddag, og saa tage med Nattoget, men det gør jeg dog næppe. Rigsdagen vil vistnok denne Gang komme til at afgive et uhyggeligt Skue. Det forenede Venstre vil ganske vist bruge den Magt, der end er i deres Hænder, til Forslag, som ingen endnu har drømt om. At Ministeriet ikke gaar af efter at have set Udfaldet af Valgene¹⁾ er i mine Tanker en utilgivelig Svaghed eller rettere en krampagtig Klyngen til de kære Portefeuilleer lig den synkendes Klyngen til Halmstraa. Gud styre til det bedste; men Kamp vil Fremtiden bringe os, og det Hedlund-Bjørnsonske²⁾ Tyskervenskab vil skaffe os Sorg, Harme og Kulde i en høj Grad

Gammelby, den 17. Okt. 1872.

Kære Fru Skibsted!

. Røverhistorien med Beretning om Omfavnelsen af Høgsbro³⁾ maa der én have lavet, som aldeles intet kender til nogen af os. Til min Natur hører det ikke at give min Følelse tilkende paa den Maade, og til Høgsbroes hører det endnu mindre. Man kunde forsværge, tror jeg, at han *kunde* ytre sig paa den Maade. Det sande er, at Høgsbro og jeg satte os ved Siden af hinanden med et kort og støt „Goddag!“ og talte meget faa Ord med hinanden ved alle tre Møder. Men saa Onsdag Aften besøgte jeg ham og hans Kone hjemme, var der et Par Timer, hvor der af politiske Sager kun blev talt om Bjørnsons Stykke⁴⁾, som vi begge var misfornøjet med. Angaaende det forenede Ven-

¹⁾ Valget d. 20. September blev en stor Sejr for „Det forenede Venstre“. Det vandt en halv Snes Kredse og havde nu Flertal i Folketinget.

²⁾ Der hentydes til den saakaldte Signal-Strid. Bjørnstjerne Bjørnson hævdede, støttet af den svenske Redaktør S. Hedlund, at det var nødvendigt for Danmark og Norden at tilvejebringe en god Forstaaelse med Tyskland. Bjørnson havde rejst Spørgsmaalet ved Vennemødet d. 12. September, kort efter Grundtvigs Død. Senere slog han stærkere til Lyd herfor i et Par Artikler i „Oplandenes Avis“ d. 21. og 25. September. Artiklerne findes gengivne i Høgsbro's: „Dansk Folketidende“ for 11. Oktbr. 1872. Et Svar fra Termansen: „Med hvem har vi en Fremtid“ findes i „Dansk Folketid.“ for 1. November.

³⁾ Sofus Høgsbro, Højskolemand og Politiker, 1822—1902. Fra 1865—1883 udgav og redigerede han det folkelige, politiske Ugeblad „Dansk Folketidende“, ved hvilket Termansen var en flittig Medarbejder.

⁴⁾ De før nævnte Artikler i „Oplandenes Avis“.

stre var der i Begyndelsen af September vekslet et Par overordentlig skarpe og noget bitre Breve mellem os, og derom talte vi ikke et Ord ved denne Lejlighed. — Den Dag, jeg rejste hjem, tror jeg, at jeg var sendt til Vamdrup for at række en stakkels syg en hjælpende Haand. Da jeg havde sat mig ind i Dagvognen, saa det ud til, at jeg skulde rejse ganske alene, men saa kom der en ung Pige, der saa meget lidende ud. Hun havde søgt Hjælp hos Lægen i Vamdrup, og med hans Minde tog hun nu hjem til sine Forældre, der bor en halv Mil fra mig, for vistnok at dø, saaledes forstod jeg det. Hun havde et Onde i den ene Skulder, som skulde fordeles, hvis det ikke skulde koste hende Armen. Skulderen var gennemstukket og skulde sprøjtes med saa stærke Sager, at hun besvimede hver Gang derved, og gik det onde indad, havde Lægen sagt, var det Døden. Hun var saa vaandefuld, at hver en Sten, som Vognen stødte paa, foraarsagede hende Lidelser. Jeg var da glad ved den gode Vin, som jeg havde med mig, og som læskede og styrkede hende, — hun havde hverken spist eller sovet i 5 Døgn. Da vi kom til Vejen, sørgede jeg for, at min Fætter kom til at køre mig hjem for hendes Skyld i en blød Fjedervogn, og jeg kørte hende saa til hendes Forældre. Hun vidste ingen anden Udvej end at have gaaet en hel Mil, som hun umuligt kunde have udholdt. Saa jeg tror sikkert, at da det blev mig saa afgjort en Sag, at jeg skulde rejse just Fredag, at det var for hendes Skyld. „Det maa være tungt at gaa Døden i Møde, naar man er saa ung (24 Aar)“, sagde jeg engang til hende. „O nej, det kan jeg endda nok komme over.“ „Ja, det gælder om, at vi kender ham, der kan føre os gennem Døden og til vort rette Hjem“. „Ja, Gud ske Lov, det har jeg dog lært“ — og Taarerne randt hende ned ad Kinderne. „Ja, saa har du vundet det bedste“ — og jeg fik en rigtig rar Samtale med hende. — Vi har det ellers godt. Marie synes, det er en hel Gave, hun har faaet ved at have mig hjemme i denne Tid. Forleden Dag havde vi et Besøg af en ung Bonde fra Hads Herred, som var rejst den lange Vej for engang at se mig og tale med mig. Dette Besøg morede Marie kosteligt, og jeg vilde have ønsket, at De havde været til Stede, af den Grund, at denne Mand var en Type paa „Østjydens“ Væsen, og det vilde have moret Dem ret at se Forskellen mellem Øst- og Vestjyden

Gammelby, den 22de Novbr. 1872.

Kære Etatsraad Skibsted!

Hjertelig Tak for Deres venlige Brev. Det var det første og kæreste Vidnesbyrd, jeg fik om, at jeg havde været saa heldig at udtrykke mere end blot min egen Mening i denne alvorlige Sag. Denne Udtalelse af Bjørnson¹⁾ har voldt mig en dyb og alvorlig Smerte; men et Gode, ser jeg dog den vistnok har bidraget til. At Bjørnson er en stor Digter, derom kan og bør der næppe være mere end en Mening, men at han tillige var en stor Mand, det var manges fejlagtige Tro. Jeg havde allerede set, at det ikke var Tilfældet, selv hans berømte Stykke „Til Ungdommen“²⁾ i afvigte Foraar overbeviste mig end mere derom. For at nogen med Ret skal kaldes en stor Mand, er det ikke nok, at han har Talent, selv de største Gaver kan ikke hjemle Ret til at kaldes saa. Det er Karakterens Styrke, Alvor og Dybde, udviklet ved Tro og grundig Kendskab til Menne-skelivet og Folkelivet, saaledes som det har udfoldet sig gennem det historiske Levnedsløb, og som det udfolder sig i det virkelige Liv i Nutiden, der kræves. Dertil Hjertets inderlige Trang til kun at søge og sige Sandhed, hvad det end skal koste. Men for at vinde dette maa der ikke blot alvorligt Arbejde, men tillige Ro til, det maa blive stille inden i os, inden Sandhedsaanden kan faa Ørenlyd. Himlen med Sol og Stjerner kan ikke spejle sit Billed i en Flade, saa længe den oprøres af Stormen. Det kan, aandeligt, ikke heller ske i Mennesket, saa længe dets Indre omtumles af alle Fantasiens Vinde. At Bjørnson aldrig er kommen til Ro, det er hans Ulykke. Men jeg haaber, at dog en Del alvorlige Mænd og Kvinder har faaet dette at se nu, og derfor mener jeg, at hans Opræden i denne Sag kan have sin Nytte, thi der var kun alt for mange, der betragtede ham som den, der skulde være Høvding i Grundtvigs Sted. At hans vrang Tanker bør modbevises, men hans Hjerte ikke mishandles, derom er jeg vis paa, alle ædle Mænd og Kvinder er enige. — Nu nærmer sig Rigsdagstiden med stærke Skridt³⁾. Der

¹⁾ Etatsraad Skibsted har sendt Termansen et Brev og takket ham for Artiklen mod Bjørnson i „Dansk Folketidende“.

²⁾ „Nogle Ord til Ungdommen“ af Bjørnstjerne Bjørnson i „For Idé og Virkelighed“, 1872 I Bind. S. 27—43.

³⁾ Rigsdagens Møder var straks ved Samlingens Begyndelse d. 7. Oktbr. bleven udsat til 2. December.

lægger sig undertiden en kold og klam Taage over mit Indre, naar jeg tænker paa den Vej, jeg der skal vandre. Nu, et bliver dog: Gud raader! — I Hjemmet er alt vel. Jeg har travlt med at beplante Sandgraven og et Stykke Jord til Vest for Gaarden . . .

Gammelby, den 28. Novbr. 1872.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Tak for Deres kære Brev. Nu er min Hjemlovstid jo snart forbi. At jeg kun med et tungt Hjerter ser den kommende Rigsdagssamling i Møde, hvor jeg næppe kan vente at møde et Hjerter, der rigtig slaar i Takt med mit, en Mand, der helt og fuldt deler min Tanke og min Følelse, gør selvfølgelig Afskeden fra Hjemmet sværere, end den i og for sig ellers vilde være. Det falder saa underlig svært for mig nu ret med barnligt Sind at overgive alt til Gud. Engang imellem kan det nok lykkes, men saa stormer de bitre Tanker frem paa ny. Hvor er det dog en underlig Bølgegang, der kan gaa herinde . . .

Gammelby, d. 22. Decbr. 1872.

. . . . Jeg længes efter at sende Dem og Deres en venlig Hilsen fra Hjemmet. Jeg kom saa særdeles vel og mageligt af Sted. De brogede løb med deres sædvanlige Munterhed hjemad, omendskønt Vejene ikke her er de allerbedste. Lille Terman¹⁾ blev ikke træt af at sige: Far! Far! en halv Time efter at jeg var kommen ind, og alt var naturligvis glad ved mig, saa en saadan Time gør en velsignet Følelse af, hvad et „Hjem“ er. Alle er raske; og vi haaber med hverandre at faa en livsaligere Jul, end min trykkede Stemning hidtil har spaaet mig. Magdalene skal nu have Brevet med til Kirken, og jeg maa saaledes ikke faa Tid til at skrive mere. — Det var ogsaa blot en Hilsen herhjemme fra, jeg vilde sende, en Hilsen til alle i Huset fra alle mine. Hjertens Tak for al den Kærlighed, De alle i det svundne Aar har ladet os blive til Del. Vorherre velsigne Dem og Deres kære med

¹⁾ Terman Bang Termansen, f. 25. April 1871.

sin bedste Velsignelse. Vær vis paa, at saa glad, jeg vil føle mig iblandt mine kære Juleaften, vil det ikke hindre, men tværtimod mane mig til i Tanken at være til Stede hos Dem i den velsignede Juletime. Gud være med os alle og give os i Sandhed Julefreden i Jesu Navn!

Deres Ven

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, d. 31. Decbr. 1872.

Kære Fru Skibsted!

Nu synker altsaa det gamle Aar, et Afsnit af vort Jordeliv. Det synker, mens en graa Taage hviler over Jorden, et Billede paa Tidens aandelige Aasyn, og et Billed, kan jeg tilføje, for mit Vedkommende, paa Livet i mit Indre. Men som vi nu trods Taage og korte Dage ved, at Lyset ved Solvendingen er paa sin opadstigende Bane, saa synes jeg at have dybest inde en Haabets Følelse af, at det gaar fremad mod Lysets og Livets Sejr, om det end skal gaa igennem de Tider, der betegnes ved det gamle Ord: Vinteren strænges, mens Dagene længes. — Gud ske Lov! siger jeg med fuld Sandhed for denne Jul, den har været for mig og mine en stille Glædesfest, som jeg vil mindes herefter. Jeg fik mit Ønske opfyldt om en rolig Tid herhjemme. Kun Pastor Svejstrup og hans Kone har været hos os til stor Glæde for os, og vi har været hos dem igen en hyggelig og glad Aften. — Hvad har der dog ikke hævet sig, og hvad er ikke sunket i 1872. Det er tilvisse ikke af de lyse Tegn, der har hævet sig i vort Samfund: Socialismen og „Litteratursamfundet“¹⁾, det løse Væsen i vort eget „Samfund“, der har hævet Hovedet op dels ved det forenede Venstres nedaddragende Stræben, Hadets, Materialismens og Snæverhertethedens Stræben efter at faa Grundtvigs høje, lyse Seertanker, hans Hjertelivs rige Følelse for Frihed og Fædreland til at træde i deres Tjeneste, dels ved Bjørnsons fantastiske „bengalske Flammer“, der tages for Straaler af Aandens Sollys. Og sunket er hans Hoved, der i to Menneskealdre har talt og sunget Troens,

¹⁾ Litteratursamfundet, en Forening dannet d. 7. Marts af Georg Brandes' Venner og Tilhængere.

Haabets og Kærlighedens Ord ud, saa de dog har maattet vinde Indgang i tusinde Hjerter, der vil holde fast paa dem i Taalmodighed. Alene derfor vil 1872 blive et Mærkeaar i det danske Folks Levnedsløb. Tør vi ikke tro, at da Herren saa, at Øjeblikket var der, det belejlige Øjeblik til at kalde hans gamle Tjener hjem, da saa han, at det Livstræ, denne hans Tjener har plejet og vandet, var saa rodfæstet, at nu kunde det staa trods Stormens Rusk og Ormes Gnaven. Nu kunde han trøstigt lade Øjeblikkets Vinde tumle sig med det saftløse Løv, Livssafterne og de fyldige Knopper er rige nok til at vinde Sejren. Ja, hvi skal vi tvivle derom? O, jeg synes, at jeg kan og maa atter med fuld Tillid gentage et Ord, der lød saa tit og saa trøsterigt til mig i min alvorfulde Ungdom: „Alt timeligt kan bedrage, ikke blot Verden, men mit eget Øje, min Forstand, min rimelige Formodning om Fremtiden, mit Haab saa vel som min Frygt, men Gud er sanddru og trofast“. Grundtvig er ikke gaaet ene hjem, en Skare har fulgt ham af gode Mænd baade her og i Norge. Og naar vort Øje dvæler ved det, som Forkrænkelighedens Magt har røvet, da kan vi ikke se forbi den tunge, sørgelige 13. November¹⁾, thi der føler dog hvert alvorligt Sind, at man staar lige overfor en af de dunkle Runer tegnet med Guds Finger, som ingen Visdom i Tiden kan tyde, men som vi nok bør tro har et dybt Alvorsord at tale, ej blot til dem, der led, men til det hele Folk og hvert Hjerter deri. — Nu, Gud ske Lov for det Aar der svandt, men som rigt har aabenbaret hans Naade. — Og vær saa, kære Fru Skibsted! hjertelig hilset og takket for hver en Dag i det gamle Aar. Gud skænke Dem og Deres Hus et glædeligt Nytaar i Vorherres Jesu Navn! Fra alle mine bringer jeg samme Hilsen og Ønske! Hils Deres kære Mand med samme Hilsen fra os . . .

Gammelby, d. 28. Maj 1873.

. . . Jeg kom i god Tid til Odense²⁾ i Fredags og gik lige hen i den med Bøg og Blomster smykkede Kirke. Der talte

¹⁾ Den store Stormflod d. 13. November hærgede navnlig Lolland og Falster.

²⁾ Fredag d. 23. Maj begravdes L. Helvegs Hustru, Thalia Caroline Elisabeth f. Luun, fra St. Knuds Kirke i Odense.

først Melby¹⁾ over Salmen: „Alt staar i Guds Faderhaand“. Dens frejdige, trøstefulde Bekendelse havde lydt fra hendes Læber her i Svaghed, nu med Sejrens Lovsangstoner. Thi havde end hun heller ikke her kunnet juble: „Allevegne hvor jeg vanker, jeg min Jesus har i Tanker, hvor jeg ligger, sidder, gaar, efter ham min Længsel staar,“ saa havde hun dog i Troens inderlige Tillid altid kunnet sige: „Allevegne, hvor jeg vanker, har min Jesus mig i Tanker, hvor jeg ligger, sidder, gaar, efter mig hans Længsel staar.“ Hans Mindeord over den afdøde var saa inderlige, saa varme, saa mildt bevægede. Leth²⁾ gik ud fra det dejlige bibelske Billede om Skyen, der altid laa over Tabernaklet, hvor Herrens Herlighed var inde, saa snart Israel lejrede sig, men løftede sig, naar de skulde vandre. Skyens Navn var: Herrens Vare-tægt. „Herligheden“ var til Huse hos hende om end langt fra at „fylde“ Huset, og Skyen laa derover, ofte i stor Dunkelhed. Nu har Herligheden vundet i hende. Nu har Skyen løftet sig og lagt sig mellem de kære adskilte en liden Stund. Helveg skulde dog erfare, hvor den skulde blive Herrens Vare-tægt over ham og hans Fremtidsvandring. Det var en herlig lille Tale, ret en „Nattergalsrøst“, som Birkedal siden sagde. Efter ham talte Birkedal over de skønne og mærkelige Ord af Patriarken Jakob, da han paa Dødslejet velsignede Josef, og midt i Velsignelsen bryder af og siger: Raket døde for mig, da vi var en Mils Vej fra Betlehem (1. Mose-Bog 48. 7.). Toget gik med dyb og stille Alvor til Kirkegaarden og den smykkede Grav, hvor Fr. Helveg³⁾ sagde hende Farvel i faa hjertelige Ord, og L. Helveg selv tolkede sin Tak til alle Venner, der havde vist Deltagelse ved at tale og ved at smykke Kisten, Kirken og Graven. Han forrettede selv Jordpaakastelsen og endte med at sige: O, Gud ske Lov for Naadens Ord o. s. v. Det var en mild, tilsløret Himmel under hele Begravelsen, en enkelt Solstraale brød frem, da vi istemte: Krist stod op af Døde. Fra en Lind i Nærheden slog en Drossel hele Tiden sine alvorsfulde Triller. Den tav, mens L. Helveg talte, og begyndte straks igen,

¹⁾ Mads Melby, en nær Ungdomsven af L. Helveg, Sognepræst i Asperup og Rorslev paa Fyn fra 1845 til sin Død 1879.

²⁾ A. Leth, Præst i Middelfart.

³⁾ Frederik Helveg, en Broder til Ludvig H., en kort Tid Forstander for Rødding Højskole, senere Præst, bl. a. i Købelev fra 1867. Fra 1886 var han tillige Stiftsprovst over Lolland-Falsters Stift. Han døde 1901.

da han havde sagt Amen. Da vi kom hjem, styrtede Regnen ned. Jeg spiste i Præstegaarden sammen med mange Venner. Helveg var inderlig bevæget, men frimodig, saa man følte, Troens Styrke bar ham. Det var en velsignet Dag. — Nu, kære Fru Skibsted! skal jeg bringe Dem og Deres kære Mand og alle i Huset en hjertelig Hilsen fra min Hustru, Magdalene og alle mine med Tak for den henrundne Tid. At jeg bringer den samme behøver jeg vist ikke vidtløftigt at sige. Gud glæde Dem og Deres Hus i den Sommer, vi gaar i Møde. — At jeg ikke ser denne i Møde uden den menneskelige Følelse af Frygt især paa mit Folks og Fædrelandets Vegne, det forstaar De ogsaa bedre, end de fleste jeg taler med derom. At der ved Siden af er Haab i mit Hjerte, det kan jeg med Guds Kærligheds og Naades Lys ogsaa kende. Hvor udbredt Forvirringen og Taagen er, det vil imidlertid den nærmeste Tid ogsaa gøre mere klart, end det hidtil har været. Gud lade Velsignelsen lyse over alt i os og om os, der er af ham. Hvad han har begyndt, vil han tilvisse fuldende. Men hvad der skal kæmpes og lides, det ved kun han.

Aldrig ræd for Mørkets Magt,
Stjernerne vil lyse;
med et Fadervor i Pagt
skal du aldrig gyse. —

Det er vist, at den sidste Vinter har været en baade bevæget og svag Tid for mig personlig, men jeg tror dog at have kendt Vorherres opdragende Magt paa mit Hjerte, og nogle Bølger har dog lagt sig, saa jeg vist i Haab tør sige: „De høje Bjerge, som vor Hytte end true hart med Undergang, dem vil ej Aanden fra os flytte, men jævne lig den grønne Vang, som Havets Bjerge tit man saa sig jævne ud til Bølger blaa.“ — Det er koldt endnu, og Kulden trykker baade Græs og Sæd, og jeg tror nok Menneskelegemet med. Jeg føler mig endnu træt og tung. Men Sommeren er jo i Vente

København, d. 12. Juni 1873.

. . . . Jeg er tung om Hjertet, kan jeg gerne sige, baade Nat og Dag. Thi vor politiske Stilling bliver med hver Dag, der gaar, mere og mere forvirret og taaget. „Det forenede Venstre“ og Bjørnson vinder Dag for Dag mere Omraade.

Her i min Kreds er Stemningen meget ophidset hos mangfoldige, og det af mine forhen bedste Venner. Jeg venter ikke at blive valgt ret ofte igjen. Hvis der bliver Opløsning til Efteraaret, saa er det maaske sidste Gang, jeg har været Rigsdagsmand, og Opløsning bliver der ganske vist; thi hele det forenede Venstre har jo skriftligt forbundet sig til at stemme mod Finanslovens Overgang til 2den Behandling, hvis Ministeriet sidder fast, og det gør det vist; thi kender jeg Krieger¹⁾ og Klein²⁾ ret, saa vil de trodse sig igennem til det alleryderste. Jeg sørger ikke for mig selv, thi jeg har tidt bedt Vorherre om at klare for mig den dunkle Stilling, jeg har som halv Rigsdagsmand og halv Husfader. Al denne Delthed gør ikke altid Livet godt, men jeg sørger over mit Folk, der synes prisgivet til alle vilde og usande Indflydelser. Nu, Gud gør nok Enden god, den er jeg ikke bange for; men for hvad der kan lides i Mellemtiden. Jeg vil dog bede Dem om at holde det, jeg her skriver om min egen politiske Stilling ganske hos Dem selv og Skibsted. I Slutningen af Maaneden vil jeg holde Vælgermøder og der se, hvad Grunde man kan stille op imod mig. Maaske lægger Bølgerne sig brat, det har de gjort før, naar jeg fik Lov til at staa Ansigt til Ansigt med Modstanderne. —

Gammelby, d. 17. Juli 1873.

. . . . Paa mine Vælgermøder har jeg nu Ende; jeg fandt en Del Misfornøjelse med min Færd, der navnlig kom til Orde gennem Landstingsmand Simonsen³⁾. Flertallet af de mødte Vælgere var imidlertid med mig, det var tydeligt nok. I Følge Udtalelse af en af Bergs intime Venner, en Købmand i Kolding, er det bestemt, om i det forenede Venstres Bestyrelse eller underhaanden, ved jeg ikke, at der skal stilles en Modkandidat op imod mig. Hvem har jeg ikke kunnet faa at vide. Jeg synes, at jeg skal stille mig paany, indtil jeg falder, endskønt jeg har ikke den ringeste Lyst til at klem-

¹⁾ A. F. Krieger, 1817—93, var først Justitsminister, senere Finansminister i Holstein-Holsteinborgs Ministerium (1870—74).

²⁾ C. S. Klein, 1824—1900, var fra 1. Juli 1872 Justitsminister i Holstein-Holsteinborgs Ministerium.

³⁾ A. Simonsen, 1817—1905, Gaardejer i Ravnholt. Han var Landstingsmand for 11te Kreds fra 1866—78. Var en paa sin Egn højt anset Mand.

mes inde mellem de tvende lige uhyggelige Partier: Ministeriet med dets Venner og det forenede Venstre. Hvis dette Ministerium vil trodse sig frem og blive, saa vil der ved de næste Valg blive faa eller ingen af de besindigere Rigsdagsmænd paa deres Pladser. Forbitrelsen mod Ministeriet er stor over hele Landet, og vi kan maaske vente en af de fordærvelige Kampe, der andensteds har bragt Folk og Riger til Undergangens Rand. Det gælder for begge Parter kun om Magten. De nærværende Ministre vil beholde Magten, og de andre vil have Magten: det er Stridens Genstand. Folket er ikke oplyst nok til at se, hvad den drejer sig om; det tror, der strides om dets helligste Interesser . . . d. 19. Juli. — Jeg har ligefrem været tungsindig, siden jeg kom hjem. Den uhyggelige Stilling i mit Fædreland har gjort, at mit Hjerte har været saa forpint. Nu, siden jeg fik Ende paa Vælgermøderne, har jeg udelukkende taget fat paa mit Arbejde og er derved bleven daglig raskere og gladere. Jeg lægger i mine Tanker Planer for min Bedrift og mit Arbejde, naar jeg ikke længere er Rigsdagsmand, men kan udelukkende overgive mig til min Gerning herhjemme. Jeg ser paa det dejlige Korn, der i Aar staar paa alle Marker og selv her i den tørre Egn lover en god Høst. Jeg føler en forunderlig Vederkvælgelse, hver Gang det dejlige Sommersolskin breder sit milde Lys hen over Egnen, og naar Lærkerne synger, og Bierne summer i Kløveren, da synes jeg at høre en Lovsang fra hele Skabningen: Takker Herren, han er god, evig er hans Naade, og saa kan mit eget Hjerte nynne lidt med. Det er min bedste Lægedom. En Gang imellem tænker jeg: Det var dog godt at se lidt til Venner, og i Hornbæk vilde jeg gerne besøge Dem. Jeg husker saa godt den Aftenstund, da jeg vandrede derigennem og Fiskerdrengene standsede deres Leg for at byde mig et venligt Godaften. Da tænkte jeg paa Danmarks gamle Sølhelte, dem alle, med og uden Navn, og tænkte tillige: Her gaar kanske nogle af dem og leger, der engang skal hævde Danebrogs Hæder paa Havet. Saa vender Tanken sig nu til mine egne Drengene (nu er det tre¹⁾) — hvad skal engang vorde deres Id og Daad i Verden? Maatte blot Gud og Danmark favne dem som sine Børn. En Gang imellem er jeg bleven spurgt, om jeg ikke vil opnævne en af vore Stormænd, f. Eks. Grundtvig. Jeg

¹⁾ Niels Termansen f. 17. Marts 1864, Terman Bang T. f. 25. April 1871 og Olav Bang T. f. 15. Juli 1873 d. 4. Maj 1874.

svarer: Nej. Mine Børn skal ikke have Kæmpers Navne, thi det klæder ilde, hvis de selv kun blev Dværge. Og det mindste Navn kan bæres frem til Hæder, hvis der blot blev noget af Drengen med det simple Navn. . . . Om mine Møder gives der intet Referat. Jeg har jo ikke et eneste Blad, som jeg kan med. Jeg har taget „Dannevirke“ i dette Kvar- tal. — Men hvad synes De om Krügers og Bismarks Sam- tale?¹⁾ Gud i Himlen! hvad det maa være for en Afgrunds- karl, der leger med Ret og Pligt og Sandhed som det tom- meste paa Jorden. Er Krüger virkelig saa enfoldig, at han tror ham, eller er det „Politik“ at lade saa?

Gammelby, d. 3. August 1873.

. . . Den 29. Juli blev vor lille Dreng²⁾ hjemmedøbt. Jeg havde bestemt for ham det gamle Slægtnavn „Peder Bang“, der i 1848 uddøde med min Farbroder. Men alle Børnene stejlede ved at tænke paa, at Broderen skulde hedde Peder, og hvad der var værre, den gamle var imod det af al hen- des Magt. Jeg kom til at give efter, mente Marie. Men hvad saa? Jeg har imod at nævne mine Børn med store Navne, thi de bliver maaske kun smaa. Børnene havde flere For- slag. Niels bad bønlig om, at den lille maatte komme til at hedde Olav. Den 29. er jo netop Olavs Dag (Olav den Hel- liges Dødsdag), og jeg sagde da, at jeg havde intet derimod. Drengens Hjemmedaab blev bestemt derved, at han havde faaet en lille Byld paa Halsen og været urolig derover om Natten, saa Marie var ængstelig. Svejstrup kom med sin Kone, der var bestemt til Barnets Gudmoder. Vi havde en dejlig Time, en af dem, der bliver i Mindet med Velsignelse baade for Aand og Hjærte. — Den 25. Juli holdt vi vort sædvanlige Skolemøde i Holsted. Berg var mødt, og vi skiftede en Del Ord om Venstres Skoleforslag, hvor vi imidlertid var enige i Retningen, om end uenige i en Del Enkeltheder. Om Eftermiddagen, da der var Folkemøde, holdt jeg et Foredrag om Ordsproget: Biendes Mand fan- ger Bør. Jeg udviklede, hvor forskellig Kampen var i denne

¹⁾ Bismarcks Samtale med H. A. Krüger ved et Aftenselskab 21. Juni 1873.

²⁾ Olav Bang T.

Verden: hist med bieløs Iver og giftig Harm, her med Tro og Taalmod. Ordet var et Trosord, der udsagde, at den troende, udholdende, biende Kæmpe fik „Bør“. Særlig anvendte jeg det paa vor Kamp for Sønderjylland, hvor vi maa lære, at vi ikke formaar at skabe „Børen“, men maa bie paa den med Taalmodighed og den Tro, at Sejr og Lykke ikke hviler i vor eller i nogen Stormagts Haand, men i hans, for „hvem alt stort er smaat, men kært det mindste tillige“. Berg saa i mit Foredrag et Angreb paa sig i Kraft af Ordsproget: Naar man slaar blandt en Flok Hunde o. s. v. og holdt et andet Foredrag om, hvorledes de forskellige Skibe efter deres Bygning, Sejlføring o. m. a. kunde benytte Børen: en tidligere end en anden, uden at den, der gik sidst, maatte dømme den anden for Bieløshed og Troløshed. Jeg kunde let have vist, at hans Ord helt igennem passede paa min Betragtning, men jeg vilde ikke føre Tvistens Ord. Hans Foredrag var for Resten meget roligt og interessant. Folk morede sig over dette Ordskifte mellem de tvende Rigsdagsmænd. Selv i Skaaltalerne ved Fællesmaaltidet kom Personlighedernes Forskellighed til Stede ved et lille Ordskifte mellem os. Men hele Mødet beholdt Karakteren af et roligt Folkemøde. Næste Dag holdt Berg Møde i Gjesten Sogn (min Valgkreds) om Oprettelsen af en saakaldt „Folkebank“ i Kolding. Der var ikke offentligt indbudt til Mødet. Jeg var der altsaa ikke. Han havde erklæret, at han aldeles ikke vilde tale om Politik, og der blev heller ikke talt derom. . . .

Gammelby, d. 28. Septbr. 1873.

Kære Fru Skibsted!

Marie sagde til mig for et Øjeblik siden: Skriv i Dag til Fru Skibsted og bed hende at tænke paa os den 5. Septbr., da vor lille Matilde skal forny eller rettere sagt bekræfte sin Daabspagt. Hun er født d. 4. Septbr.¹⁾ 1858, den første Dag, da jeg mødte i Rigsdagen, og et Afsnit af mit Liv af 15 Aar ligger altsaa bag ved mig, et Afsnit, da jeg har aarlig været kaldet til at tage virksom Del i mit Folks

¹⁾ Fejlskrivning for 4. Oktober.

og mit Fædrelands Anliggender. Hvor langt vi er kommen hen ad Livsvejen i denne Tid, derom fortæller mig ikke blot mit tynde, graanende Haar, men en aldrende Følelse i mit Indre, der siger mig, at Efteraaret er kommen. O Gud! var det blot det graa Haar, der talte om Tidens tunge Gang, men det er saa mangt et blegnet Haab, hvori jeg tiltraadte Vandringerne til mit offentlige Liv, og nu truer det stærkt med, at det sidste Haab for mit Folks Fremtid, Haabet om en rolig, sindig Udvikling, en fremadskridende Oplysning i den gode Aand, at ogsaa det skal briste. Jeg har i den sidste Tid ført en levende Brevveksling med Carlsen¹⁾, som jeg forgæves har søgt at overbevise om, at det bedste Raad, der kunde gives Kongen, var at skifte Ministre og saaledes muligt undgaa den opløsende, fordærvelige Strid, som engang begyndt ingen kan se Ende paa. Men hvert sindigt Ord i disse Tider kan man beholde for sig selv. Der er ingensteds Øre derfor. Kun de fantastiske, vilde Røster har den store Del af Folkets Øre, og det selv i den Kreds, der nævnes efter Grundtvig. Saa snart Rigsdagen nu samles, bryder det løs. Det er tvende Partier, der bereder sig til at rives om Magten, og Enden kan let blive, ikke blot at de gensidigt river hinanden op og saar de bitre Ukrudtsfrø overalt i Folkelivets Ager, men at vor Frihed gaar til Grunde. Se, det har været mit daglige Brød i den afvigte Sommer, disse tunge Tanker, og at de har bøjet min Kraft, saa at jeg har maattet kæmpe for ikke at brydes, det vil De let forstaa. Nu skal jeg tiltræde den tunge Gang didover, netop paa mit Barns Konfirmationsdag. Gerne vilde jeg dog ledsage hende til Kirken og hjem igen, og saaledes kommer jeg til at rejse med Nattoget og haaber at være hos Dem i Deres Hjem, Mandag Formiddag Kl. 11. — Finanslovens Nægtelse og Folketingets Opløsning finder sandsynligvis Sted i Ugens Løb. . . . „Herrens Nadverbord er det Sted, hvor vi er i allerinderligst Samfund med Vorherre, hvor han allerhelst vil se os for at se vor Trang og varetage vort Tarv. Vi kan ikke der vente os noget saa stort, at han jo ikke kan det,

¹⁾ Hans Rasmussen Carlsen, 1810—87, Politiker, Stamhuset Gammel Kjøgegaards Besidder; han var en kort Tid Indenrigsminister i Monrads Ministerium 1864. Han stod i nært Forhold til Grundtvig og hans Venner. Hans Søster, Anna Marie Elise, var Grundtvigs anden Hustru, en anden Søster, Jutta, var gift med Præsten Peter Rørdam.

thi der er ingen større Naade end den, der virkelig der findes; ikke heller er der noget saa smaat, nogen Sorg eller noget Savn saa lille, at Herren der ikke baade har Hjerte derfor og Raad derimod, det er med et Ord det vidunderligste paa Jorden, thi der og der alene er der Lægedom mod Døden“. — Saa siger O. Møller¹⁾ i en af hans indholdsrige Skærtorsdagsprædikener, og Gud ske Lov! det har jeg i Dag erfaret lidt af ved en stille Altergangstime. Ja, „Gud ske Lov for Naadens Ord, til Trøst for dem, som græder“. Under alt, hvorved det udvortes Menneske taler, virker Guds velsignede Aand paa det indre Menneske og opdrager os til at slippe, hvad der her holder os fast og at søge med større og større Alvor efter det, der bliver ubevægeligt midt i Omskiftelserne. — Det gaar dog godt fremad med Lenes Helbred. Kun de trange Tungsindstimer trykker hende af og til. Men dem har hun vel desværre faaet som et lidet glædeligt Arvegods fra mig, og jeg haaber, at hun ogsaa skal finde Lægemedlet, som jeg, i Arbejde og Bøn...

Gammelby d. 31. Oktober 1873.

I Følge mit Løfte vil jeg saa fortælle lidt om Gaarsdagen²⁾. Jeg har aldrig gaaet er mere trist Gang, end da jeg i Gaar forlod mit Hjem for at gaa til Mødet. Det var, som hvert Skridt skulde pines frem, og det hviskede stadig inden i mig: Hvi vil Du plage dit Sind og mørkne dit Liv med disse Ting! Men jeg syntes tillige, at det maatte være en Fristerstemme, jeg anbefalede Gud min Vej og min Sag saa inderlig, som jeg formaade, og gik saa. Der var mødt ikke saa ganske faa Folk, og jeg blev saa glad ved, at de to første, jeg kom i Møde, to af mine gamle Venner og Vælgere,

¹⁾ Præsten Otto Møller i Gylling f. 1831. Han har været Præst paa samme Sted i over 50 Aar og udfører endnu som gammel Mand sin Præstegerning.

²⁾ D. 17. Oktober nægtede Folketinget med 53 Stemmer mod 45 Finanslovens Overgang til anden Behandling. Termansen stemte for Overgang. Ministeriet svarede med at opløse Folketinget, og nyt Valg udskreves til d. 14. Novbr. D. 30. Oktober blev T. genopstillet, og han blev kaaret uden Modkandidat paa Valgdagen.

kom mig ivrig i Møde med de Ord: Du maa endelig ikke trække Dig tilbage, Du har Dine gamle Venner med Dig, ja maaske er der en eller anden gaet bort, og maaske kan der i det hele samles en Hob imod Dig, men staa kun fast, vor Tillid er ikke rokket til Dig. Vi selv er kun lidt i Stand til at gennemskue det Væv, der er tvundet baade af Venstre og Højre, men vi er trygge ved at lægge den Sag i din Haand. — Det var virkelig, som om der gik en varrende Solstraale igennem mig, og det var i den forsamlede Mængde i det hele milde Øjne, der saa paa mig. Men der var ogsaa en Flok, og deriblandt nogle af dem, der tidligere allerivrigst har været med mig, der stod der som Støtter. O, hvor er den Stumheds-Aand dog en uhyggelig Dæmon. Det var ikke muligt at faa dem kaldt frem til at sige et eneste Ord, i hvor mindeligt jeg end bad derom. Svejstrup var Ordstyrer, og vi lod saa til sidst foretage en Haandsoprækning, hvor det da viste sig, at den allerstørste Del derved gav til Kende, at de opfordrede mig til at stille mig paa ny, som jeg lovede. Der blev ytret, at man skulde lade foretage en Modprøve for at faa dem stillet blot, der var imod mig, men det afslog jeg, saa jeg ved egentlig ikke, hvor mange der var. Om de nu spekulerer paa at faa Berg herud en anden Dag, jeg havde ventet ham i Gaar, eller de har opgivet Kampen mod mig denne Gang, derom vidste ingen noget, og ved ingen noget. Thi det maa man lade dem, de forstaar at tie. Nu, det gaar jo som Gud vil, og vi vil jo dog i Hjertegrunden ikke andet. . . . Forleden Aften kom Schrøder og hans Kone over til mig. Jeg blev glad ved at erfare, at det gamle Venskab viste sig lige saa varmt som før, og at Schr. syntes den Aften og i Gaar at træde mere aabent frem imod Venstre. Hvor er det dog en underlig glad Følelse, hvormed jeg ser paa hver en Ven, som i denne Prøvens Stund viser sig som Ven. Jeg tror, at jeg aldrig i mit Liv har følt som nu, hvad Grundtvig i hin Alvorsstund udtalte: O, hvor jeg nu trænger til mine Venner! — Maaske er det godt, at der en Gang imellem gaar et saadant Pust hen over vort Liv, der vejrer alt det hen, der saa ud som Venskab, men var kun løse Blade paa Venskabstræet. . . .

Gammelby, d. 25. December 1873.

Kære Fru Skibsted!

Glædelig Jul i Vorherres Jesu Navn! Thi saa langt er vi begge kommen frem paa Banen, at vi har den sikre Erfaring, at al anden Glæde end den i Vorherres Navn er saa forgængelig og saa lidt i Stand til at give virkelig Fylde. Gud ske Lov! naar man kan sige, at man har denne Erfaring som *Frukt* af Livet, det vil sige som Vinding; thi det forkrænkelige *nøder* sig paa enhver, men i Sandhed, det er ikke de fleste, der kan sige, de har vunden den. Alt uden for Vorherres Jesu Navn er Tab, selv hvor der jubles over den store Vinding af Lyst og Guld og Ære. Svejstrup prædikede i Dag over de to Linier af Brorsons Salme: „Vor *Rigdom, Lyst og Ære*, skal Jesus ene være“. Digteren sammenfatter her alt det, der til alle Tider udgør Menneskehjertets Attraa, i det ene Navn: Jesus. Hvor det Menneskehjerte er rigt og glad, der er kommen saa vidt. O, det er dog derhenimod, at Herren gør *sine* „Kæmpeskridt“ opad med os. Disse Toner førte levende frem for mig min Barndoms Paradisdage. Da var hele Husandagten svunden ind til, at der blev læst og sunget Jule- og Nytaarsaften, og min første Plejefaders¹⁾ ret kønne Sangstemme klinger mig endnu i Øre med Salmens Ord: „Vor *Rigdom, Lyst og Ære*, skal Jesus ene være“. Hvor det var en underlig Glædens Vin, der skænkedes os i vor Barndom, ogsaa om den kan vi sige: den smager vi ikke mere, inden vi paany drikker den i Guds Rige. . . . Vi fik en dejlig, stille Juleaften omkring vort lille Juletræ, hvor Deres smukke Gaver blev uddelt til alle baade store og smaa og modtaget med Glæde. . . . Idet jeg er Tolk for de andres Tak, maa jeg ikke glemme min egen, og den gælder da ikke blot Juleaften, men hele Aaret. Ja, kære Fru Skibsted! har De mærket det paa mig, at det, jeg taaler saa lidt, er Mistillid fra deres Side, som jeg gjorde Regning paa kendte mig! Mistillid er fra mange Sider bleven min Lod i det sidste Aar. De har bevaret Tilliden, Tak, Hjertets inderlige Tak derfor!

¹⁾ Niels Pode. Se S. 11.

Gammelby, Paaskedag 1874.

Kære Fru Skibsted!

Glædelig Paaske! Saaledes siger jeg i Tanken, men Paasken vil jo være forbi, inden De modtager disse Linjer, og Skriften vil da kun staa som et Minde. Men vi tror og ved jo, at Mindet er ikke noget dødt, men er noget, der lever og taler. Det var ikke godt andet, thi alt efterhaanden bliver det jo kun Mindet, vi har af de kære, med hvem vi vandrede, og snart er vi selv kun et Minde for dem, der elsker og overlever os. Gud ske Lov, at der er en Paaskefest og for, at vi om end i Skrøbelighed er kommen med til at fejre den! — I et meget mørkt og stormende Vejr naaede jeg saa hjem i Torsdags Aftes, og Natten og Dagen efter var det en Storm, saa det var en Gru, og det var ikke meget bedre i Gaar. Men i Morges brød Solen frem som for at hilse os med levende Røst fra hin Morgenstund, da „den Glæde, Søndagssolen saa, den har i Verden ej Mage“. Men den behøver heller ingen, den ene Morgen er nok til at lyse alle Dødens Skygger igennem. — I Gaar maatte jeg saa have Lægen til vor lille Dreng¹⁾, og vi fik da den Besked, at det var Døden. Hvor det er underlig trangt at se den stakkels lille ligge der med det udtærede Legeme og det dødsmatte Blik. Aldrig ses et Smil paa hans Læbe, mens tidligere det yndige Barnesmil var næsten aldrig borte fra det milde Barneansigt. Det bedste er, at han den meste Tid ligger ganske stille og sover meget. Kun af og til græder han stille, men saa underlig ynkeligt. Nu har vi kun tilbage at bede Vorherre om, at Dødskampen hverken maa blive alt for lang eller alt for haard. Den milde, men stærke Trøst, som Barnets Smil ved Brystet er for Moderen, den maa hun nu give Afkald paa. Maatte nu den Tro, der altid er stærk nok til at overvinde alt, saaledes med Hjertet favnetages af os begge, at vi kan vinde evigt, hvad vi maa savne timeligt. — Saa Tak, kære Fru S., for den svundne Vinter. Vær vis paa, at jeg aldrig skal glemme, at De havde Mod og Hjertelag til at beholde Vennesind og Tillid overfor min trange Livsstilling, medens andre „Venner“ baade til Højre og Venstre spredtes som Avner. Det

¹⁾ Olav Bang T., f. 15. Juli 1873, døde 4. Maj 1874.

sidste Aar kan jeg nok sige har været mit Livs tristeste, og det politiske Urede har været og er endnu det *bitterste* deraf. — Paaske er *Haabets* Højtid, og hvor Øret er aabent, hører vi Røsten om det naturlige og det aandelige Livs Haab.

Gammelby, d. 30 Juli 1874.

. . . . I Dag er Appel¹⁾ ordineret til Præst ved en overordentlig højtidelig Gudstjeneste i den store Forsamlingsaal i Askov. Birkedal prædikede over Apostel-Sagaens 17de Kap. Vers 26—27 og dvælede især ved Ordet om Folkenes beskikkede Grænser. Vi stod her paa Grænsen, og de, der i Dag var samlet med os til den store Handling, var Grænsevogtere. Men Jesus Kristus er selv den store Grænsevogter i Grænselandet, som ret beset det hele Jorderig er. Ti ingensteds i hele Tilværelsen, hverken i Himmel eller i Helved, kan det store Troens Ord paa Syndernes Forladelse og evigt Liv lyde og forkyndes uden her. Han talte hjerteligvarmt og smeltende om Sønderjyllands „Nødstande“ og om Appels Lidelse og Kald. Da han viede ham til Præst, lagde ved Siden af ham 6 Præster og 6 Lægmænd deres Haand paa hans Hoved og udtalte det dybt bevægede Amen til Velsignelsens Ord. Med Rette sagde Birkedal, at denne Stund og dens Gerning var et af de skønneste Livsblomster, der var vokset for ham hernede. Og ingen af os glemmer den Stund, thi den Følelse var vist almindelig, at den store „Grænsevogter“ stod selv lyslevende iblandt os, som Birkedal sagde. Er der nogensinde en Mand viet til Ordets Tjener med mangfoldige Hjerters brændende Bøn og dybtbevægede Ønsker, saa er det Appel. Gud gøre nu den Gerning tilfulde, som han har begyndt.

¹⁾ Cornelius Appel, den første nordslesvigske Frimenighedspræst, f. 13. Maj 1821, blev d. 30. Juli 1874 viet til Præst i Askov Højskoles Gymnastiksal af V. Birkedal. A. døde 25. Marts 1901 i Folkely ved Odense.

Gammelby, Juledagsaften 1874.

Glædelig Jul, kære Fru Skibsted! Mens jeg sidder her i min lille Stue, hvor det er stille om mig, skønt Børnene støjer i Værelset ved Siden af, vandrer Tankerne tilbage ad den Vej, som jeg har traadt siden forrige Jul. Det er naturligt, at de dvæler ved hvert et mildt og venligt Minde, og er disse Minder end faa, saa bliver de os desmere dyrebare. De har fra først til sidst i Aaret mødt mig med et Vennesind, der helt igennem har gjort hvert Møde og vort hele Samvær til et lyst og venligt Minde. I det svundne Aar har jeg, mere end ellers i mit Liv, trængt til at føle, at der var Hjerter, der ejede saa varmt et Vennesind imod mig, at det bevarede ikke blot den fulde Deltagelse i Sorgens Timer, men ogsaa den *Tillid*, der ikke kan undgaa at blive sat paa Prøve i Livets Ureder og under de bange, tit ogsaa fejlende Kaar, som vi maa friste i Syndens og Forkrænkelighedens Verden. Det er det største, jeg har modtaget af *Dem* i det svundne Aar, lad mig derfor først og fremmest sige Dem *Tak* derfor. Saa vil jeg dernæst ogsaa sige Dem *Tak* for alt godt ellers. Tak for Deres Del i den dejlige Julegave. — I afvigte November Maaned overraskedes Marie ved at modtage et stort Billede af Magdalene, som Ejeren af Røjgaard¹⁾, der hvor Lene²⁾ skulde have været, har ladet udføre hos en berømt Fotograf i Tønder efter det lille Billede, vi har af hende. Dette og „Jairi Datter“ hænger nu sammen og vækker et vel vemodigt, men dyrebart Minde sammen med et lyst og evigt trøsteligt Haab. I Aftes, da Kredsen var sluttet om Julebordet, og mit Blik gled hen derover, ja da kom rigtignok Taaren frem, men den hindrede ikke, at vi fik en rigtig god og glædelig Festsaften. . . . Da vi sent gik til Ro, sagde Birgitte: „Da har vi da haft en dejlig Aften!“ Og jeg siger dertil: „Ja, Gud ske Lov! Det borger for, at hans Engle har været til Stede, „lønlige blandt os de gaa!“ — Den sidste Tid, jeg var derovre, var stræng for mig Bønnens Aand var ikke rigtig over mig. Syndens og Sorger-

¹⁾ Ejeren af Røjgaard, omtr. 1½ Mil fra Gammelby, hed Peter Jørgensen. Der var livlig Forbindelse mellem Termansens Hjem og Hjemmet paa Røjgaard.

²⁾ Datteren Kirstine Marie Magdalene døde d. 9. Februar 1874, omtr. 20 Aar gammel.

nes Trængsel var mægtig. Søvnen blev borte eller kom med Uro og Slaphed i Morgenstunden. Noget var sjæleligt, men der har været noget legemligt Onde med i Spillet. Rimeligt at det var Nervøsitet, thi den underlige Mangel paa Ro og Ligevægt, der var over mig, fulgte mig selv i Jernbanevognen til Korsør, men da jeg kom ud paa Beltet var det, som om jeg fik et velgørende Bad i den friske Søluft, og herhjemme er jeg frisk. Jeg sover saa sødt og vaagner saa styrket som nogensinde. . . . Det er skrøbelige Kaar, vi fik i Støvet, og med de fem Gange ti bag ved os maa vi jo rede os til at se Blomstertiden svunden. Jeg tror, der er noget *der*, der lægger et Tryk paa Sjælen, indtil vi bliver fortrolige med Tanken om, at Vaar og Sommer ikke kommer mere igen. Hvad om man ikke troede paa en evig Sommer? — Vil De bringe Skibsted vor hjertelige Hilsen og Tak, som De selv hilser fra os alle!

Deres Ven

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, d. 30. April 1876.

Kære Fru Skibsted!

Dersom der behøvedes et Vidnesbyrd om, hvor bevæget Tiden har været for mig, og hvor optaget al min Tanke har været af én Ting, saa vilde et saadant være givet derved, at jeg aldeles glemte den 23. April¹⁾). Ja, kære Fru Skibsted, det var med fuld Ret, at De ventede Brev fra mig til denne Dag, og jeg vil inderligt bede Dem at hilse Etatsraad Skibsted og bede ham at undskylde, at jeg over al denne underlige Bevægelse, der bruste om mig, kunde glemme hans Aarsdag. Men det er første Gang, jeg har været i en saadan Kamp²⁾), hvis største Alvor var Skuffelser af den Natur, at de maaske vilde have pint et mindre følsomt Sind end mit. At se den ene efter den anden af Venner, der lige til de sidste Uger har udtalt, at de holdt trofast ved mig, nu staa i Modstandernes tætte Skare, uden at de én eneste Gang

¹⁾ Etatsraad Skibsteds Fødselsdag.

²⁾ T. hentyder til Valgkampen forud for Valget d. 25. April.

havde henvendt sig til mig for at faa Svar paa et Spørgsmaal angaaende min Færd, som maaske paa et eller andet Punkt var bleven dem uklar, det er smerteligt. I Spidsen for Bevægelsen stod Landstingsmand A. Simonsen og hans Søn, og til dem sluttede sig naturligvis alle de skarpt udprægede forenede Venstre. At det lykkedes dem at faa saa mange Husmænd imod mig var naturligvis af den Grund, at de bildte dem ind, at d. f. V. virker for de smaa fortrinsvis. Og dertil kommer naturligvis ogsaa det, at Ministeriet ikke har villet gaa ind paa Indkomstkatten, thi derved var det lykkedes at bilde Smaafolk ind, at det særlig var dem, der skulde betale Befæstningerne, gennem Tolden nemlig. Og saa er det „Københavns Befæstning“, der er mange gode Folk en uforstaaelig Ting. Jeg tonede fuldt Flag og lod Folk vide, at det var to Spørgsmaal man slog sammen til et, nemlig Sø- og Landbefæstningen. Søbefæstningen laa for til Afstemning, Landbefæstningen til Forhandling. Jeg tror, det lykkedes mig at gøre Søbefæstningen indlysende og Fortrinnet af det faste Fort med, saa at min Modkandidat paa Valgdagen ikke vovede at udtale sig fuldt afgjort for de flydende Forter. Men jeg vilde ingenlunde fordølge, at Landbefæstningen var min alvorlige Tanke. Aldrig vilde jeg tage mit Ansvar at lade Landet uden én befæstet Plads, hvor vor lille Hær kunde finde Dækning, og vort Flag vaje saalænge som muligt. Jeg var rede til at staa eller falde med min Afstemning. Den dybere Grund til Modstanden imod mig er den, at jeg ikke vil gaa med d. f. V. Det lod Svejstrup dem vide den første Dag. Men han opbragte dem ved at sige, at den Dag, Kredsen lod mig falde, drog den Skam over sig. En af mine Vælgere slyngede dem det Spørgsmaal ind i Ansigtet, om de kunde nævne et eneste Forslag, der sigtede til folkelig Frihed og Fremskridt, som jeg ikke havde stemt for. Intet Svar. Han gentog Spørgsmaalet og den Opfordring: Træd frem, om nogen kan nævne et. Pavse. Det blev stille som i Graven. Det var i Grunden det alvorligste Øjeblik under disse bevægede Møder. Den Mand, der stillede min Modkandidat, udtalte sig saa rosende om min Rigsdagsvirksomhed, at man skulde tro, at det var mig, han vilde have anbefalet. „Men naar nu Vælgerne var af en anden Mening end deres hidtilværende Rigsdagsmand, saa var det rigtigt at drage en anden frem“. Det var nok, saa vidt jeg kan forstaa, et surt Æble at bide i, at de netop skulde have

denne Mand¹⁾, de havde henvendt sig til andre, men ingen anden vilde stille sig imod mig. De havde baade skriftligt og mundtligt bedt Berg om at komme d. 18de. (Han var nemlig i Kolding). Men han vilde ikke. Han og de andre Førere for Partiet ser naturligvis gerne, at jeg ryddes af Vejen, men de vil helst selv være udenfor. I øvrigt var han (Schelde) ret ordentlig inde i Sagerne og traadte frem paa en hel køn Maade. — At jeg havde lagt Sagen saa alvorligt i Vorherres Haand, som jeg kunde, det kan De vel tænke Dem. Jeg syntes, at jeg havde kæmpet mig til Ro og vilde kunne tage imod Udfaldet som Guds gode Afgørelse. Men det gik ikke saa let. Havde jeg faldet, vilde jeg vistnok have kunnet det, men blive valgt med saa faa Stemmers Overvægt (96), det blev mig en drøj Prøvelse. Og jeg har maattet kæmpe siden, baade Nat og Dag. Dog selv den mindste Gnist af Tro er jo stærkere end hele Verden. Forleden Dag, da baade Indtrykket af mit eget Valg og Valgene i det hele laa paa mit Hjerte som en knugende Byrde, slog jeg op i Grundtvigs „Kirkeaaet“, og mit Øje faldt paa Salmen 332²⁾. Hvis De engang ved Lejlighed vil slaa den op, skal De se, hvor underlig den passede for min tunge Stemning. Den har siden tit trøstet mig. At Birkedal og jeg vil have en aandelig Rigsdag er jo ganske vist sandt, for saa vidt som vi vil have Folkeaaenden og ingen Uaand til at staa for Styret baade paa Rigsdagen og i Folkelivet i det hele. Vil man ikke have den gode Aand paa Rigsdagen, saa faar man i Sandhed Uaanden, og har man den ikke allerede? At Grundtvig skulde have villet, at Hjertet udelukkende kun skulde være med i Forholdet mellem Mand og Hustru og Forældre og Børn, men være udelukket i alle andre, og da navnlig Samfundsforholdene, det er en stor Misforstaaelse. „Faar noget Parti Lov til at raade for det hele, eller tager Spliden Overhaand paa Rigsdagen, da er det lille Danmark, der kun kan bestaa ved *hjertelig Enighed*, forløren“ („Danskere“ I 386). „Fædrelandskærlighed er dog Folkets største Dyd, medens Lykkens eneste sande og levende Kilde, naar man om Folkelykke hører *Hjertets* Stemme, er Himlens Velsignelse“ (Danske Folkefester S. 26). „*Hjertelighed* er Din (Danmarks) Styrke“. Og saaledes er der Tusinde

¹⁾ Gaardejer Schelde i Ferup ved Kolding. Ved Valget d. 25. April fik Termansen 613 Stemmer, Schelde 517 St.

²⁾ „Est du modfalden, kære Ven, som tror dog paa hans Søn“.

Steder, hvor Grundtvig netop fremhæver Hjærteligheden som det danske Folks Sprog. Og saa skulde det danske Folk nu aflægge det hjertelige, saa snart det kom ind paa det politiske Omraade. Og som et Menneske saadan kunde skille sit eget Væsen ad og være kold Forstand paa Rigsdagen og Hjertemenneske i sit Hus. Som om ikke baade Forstand og Hjerte behøves i Familielivets Forhold. „I Mænd, omgaaes eders Hustruer med Forstand“ (I Pet. 3. 7.). Og saa vil jeg endda sige, at Eftermælet skal vise, om min Færd og Virksomhed i Rigsdagen ikke har været ledet af Forstand saa vel som af Hjerte. Men al den løse Tale der raader i vor Tid! Nu er Stillingen mere fortvivlet end nogensinde. Jeg har underlig tungt anet, at dette, Ministeriet¹⁾, vilde blive et ulykkeligt. Det er kommet frem paa Trods og for at kæmpe Magtspørgsmaalet til Ende. Og Ulykken er, at Forsvarssagen nu er sammenrøvlet med Magtsagen, saaledes at den første kommer til at lide derunder. Vil Ministeriet, som dets Venner siger, blive ved at opløse og opløse, noget der hverken er efter Grundlovens Aand eller Mening, saa bliver Følgen først, at der kommer et altid større forenet Venstre frem. Næste Gang falder foruden min Kreds sandsynligvis 2 jydsk-ske til og 1 fynsk og 1 lollandsk i dets Magt, og hvad Følgen dernæst vil blive, det ved ingen, men god bliver den aldrig. — Nu maa jeg nok snart sige Stop. Jeg mærker, at det er det første Brev, jeg har skrevet i lang Tid, og at der var saa meget, der vilde frem, og dog kan det, der egentlig trængte til at blive udtalt, ikke komme til Orde i et Brev

Gammelby, d. 29. Juni 1876.

. Jeg kan ikke sige Dem, hvor jeg fik et daarligt Indtryk af Estrups Taler i Anledning af Forsvarssagen. Det at regere, at have Magten, det er Hovedsagen. Biting alt det øvrige. Jeg tog Bladet fra Munden Torsdag Eftermid-

¹⁾ Ministeriet Estrup, der udnævntes 11. Juni 1875.

²⁾ I en overordentlig Rigsdagssamling fra 15. Maj til 24. Juni 1876 var til Behandling et Lovforslag om overordentlige Foranstaltninger til Forsvarsvæsenets Fremme. Det er Estrups Taler under denne Forhandling, der hentydes til. Termanen talte Torsdag d. 22. Juni. (Se Rigsdagstid. Overord. Saml. 1876. Sp. 173—175.)

dag og lod først det Forenede og dernæst Regeringen vide, at jeg ansaa dem paa begge Sider medskyldige i, at vi intet fik ud af Sagen. Ikke en Tomme vil denne Regering vige fra sit Stade, hverken for Flertal eller Mindretal. Indkomstskat under ingen Betingelser. Alle ærlige Forsvarsvener var fulde af Harme. Men saa stærke er Partibaandene, at Dinesen betroede mig, at Oberst Tvermoes¹⁾ ikke blev valgt til Mindretallets Ordfører, for at han ikke skulde tale imod Regeringen, og han havde yderligere maattet love ikke alligevel at gøre det. Scavenius²⁾ skulde saa føre Ordet. Det er usselt, finder jeg. Da Venstre havde indgivet sit spagfærdige Forslag til en Udtalelse, der rigtignok ikke sagde meget, men dog var en Tilkendegivelse af, at man ikke ansaa denne Regering for skikket til at fuldføre Tidens Krav, var der næppe nogen af de Nationalliberale, uden at de jo billigede den, men ogsaa her gjorde Partivæsenet sig gældende, de foretrak at lade, som om de ikke vidste, at der var Møde den Dag. Naar De nu faar „Dagbladet“ og „Fædrelandet“ til St. Moritz³⁾, vil De faa at se skrydende Artikler om Regeringens Fortræffelighed og udmærkede Holdning ogsaa i Forsvarssagen. Al den Løgn der dog er til i Verden! Især i politiske Partiforhold. — Biskop Kierkegaard⁴⁾ prædikede saa Onsdag Aften i Helligestkirken over Tit. 2, 11—15.: Guds saliggørende Naade er aabenbaret for alle Mennesker o. s. v., en virkelig evangelisk Prædiken, hvori han især med Styrke udlagde Forsagelsesordene som et frigørende Naadesord af Herrens Mund, hvorved et Menneske ikke paalægges en Byrde, men faar Ret til Frihed fra det onde. Og hvor skönt han saa pegede paa Ordenes Fylde: „at vi venter det salige Haab og vor Frelsers herlige Aabenbarelse“. Det er den Sol, der lyser bag alle Tidens og Verdens mørke Skyer

¹⁾ Oberst Tvermoes, f. 23. Juni 1830, blev 20. Septbr. 1872 valgt til Folketingsmand for Københavns 3. Kreds. Han var Folketingsmand til 1892, da han frabad sig Valg. 1891 blev han kommanderende General, han døde 3. April 1898. Tvermoes var en Tilhænger af Højregeringen, men var paa enkelte Punkter ikke helt enig med den.

²⁾ Jakob Frederik Scavenius, f. 12. Septbr. 1838, en lang Række af Aar Folketingsmand. Kultusminister fra 24. August 1880 til 6. Juli 1891. Han var Højres Ordfører under Forhandlingen om Forsvarssagen i Sommersamlingen 1876.

³⁾ Etatsraad Skibsted og hans Hustru opholdt sig ved Badestedet St. Moritz i Svejts.

⁴⁾ Peter Christian Kierkegaard, Broder til Søren K., f. 1805, fra 1856 — 1875 Biskop i Aalborg. Han døde 24. Febr. 1888.

og Taager og lyser for vort Øje, naar alt omkring os mørkner og truer. Til sidst aflagde han et personligt Vidnesbyrd om sit Møde med „Ordet af Vorherres Mund“, men desværre med saa lav en Stemme, at hverken jeg eller nogen af dem, jeg talte med, kunde samle det. Da han lyste Velsignelsen, syntes jeg, at det var som en af de gamle Kirkefædre, der var staaet op igen

Gammelby, d. 11 Juli 1876.

. Mine Tanker og mit Syn baade paa Mennekelivet og Folkelivet er forældet og ude af Kurs. Det er helt andet, der er oppe i Tiden og raader deri. Og jeg kan ikke skifte Syn med Strømningerne. Jeg føler det mere og mere, at jeg maa skarpt og strængt følge min indre Overbevisning, mit Hjertes Følelse og mit Aandssyn, om det end støder an baade til Højre og til Venstre, og om jeg end derover skal tabe hver en Ven paa Jorden. Dog det sidste sker ikke, kan ikke ske, saa vist som der til Trods for alt det upaalidelige, alt det løse i Venskabs- og Hjerteforhold, dog er Sandhed baade i Venskab og Kærlighed. Jeg erfarer imidlertid nu, at det ikke blot er saa, at mange af mine tidligere Venner har aabenbart vendt mig Ryggen, i Fjendskab endog; men flere, som det ikke er Tilfældet med, lader mig klart nok føle, at jeg er ikke længere paa Moden, og at det derfor ikke er værd at have synderlig med mig at gøre. Dog alt dette hører til vor Opdragelse hernede, og der er saa mange fine Rodtrævler af det onde i vort Hjærte, som ikke kan pilles op, uden at vi kommer til paa denne Maade at blive ført ind i vort eget Indre og lære baade Verden, os selv og Gud at kende. Alting skal tjene dem til Gode, som elsker Gud, blot vi i al vor store Skrøbelighed findes blandt dem, saa kommer Timen engang, da vi skuer klart, at anden og lettere Vej kunde Vorherre ikke føre os ad, naar han skulde have os frelst fra Synden og fra Døden. . . . Alt er ikke glædeligt hos os. Og dog synes jeg til Trods for alt dette, at vi har det godt i vort lille Hjem og meget at takke Gud for. Jeg synes, at der til Trods for meget trangt, dog er saa megen Poesi over Livet. Hvor dens kvægende Skær dog kan ligge selv over en Lyngplet eller over en tør Mark

med sine utallige, smaa, ringeagtede og dog saa underskønne Blomster, over Fuglenes muntre Flugt og livlige Kvidren og over Himmelen med sin Skyverden, sin Aftenrøde, sin Sol og sine Stjerner. Og alt dette er dog kun lidt mod den Poesi, som Menneskelivet selv i trange Kaar kan udfolde og fyldes med: Kærligheden, Venskabet, Haabet og Troen. Hvor er det stort, naar Troen kommer til et Menneskehjerte med sine Guddomsgaver. Det Storsyn paa Livet, den kan skabe selv i et skrøbeligt, syndigt og trangt Hjerte! Maa vi ikke nok udbryde med Sangeren: Ja, for os faldt Maalesnorene paa liflige Steder: Ja, Gud ske Lov. — Overalt i den politiske Verden er man spændt paa Udviklingen af den østerlandske Knude. Gnisten er nu faret i Krudt-tønden, hvor langt vil Udviklingen naa? Grueligt er for det første den Krigsførelse, der finder Sted deroppe, navnlig i Bulgarien, men vist ogsaa de andre Steder: Byerne brændte, Mændene dræbte, Kvinderne skændede, Helvede løsladt paa Jorden! Kommer der nu Krig mellem Stormagterne, saa kan Kampen om Østersøen nok bringe os Prøvelser. København er et vigtigt Punkt for hver af de krigsførende Magter. Og vi har intet gjort for at værgе denne By mod Overfald selv af en lille Styrke. Gud forbyde, at gamle Flors Ord: „Maa-ske vi først skal lære at blive Danske, naar Prøjerne staar paa Kongens Nytorv“, skulde blive Sandhed. . . .

Gammelby, d. 30. Juli 1876.

. . . Hele det Had, som der udbredes mod mig, ikke mindst fra „Venner“, har naturligvis givet mig et Stød, som er føleligt, men Gud ske Lov, ogsaa der kan Kræfterne „fra den tilkommende Verden“ hjælpe godt til Rette. Forleden Dag var der en af mine virkelige Venner i et Besøg i Egtved Præstegaard, hvor Karoline Larsens Mand, Brummer¹⁾, er Præst, og der var blevet rakked ned paa og talt ilde om baade Birkedal og mig, navnlig af Frederikke Pio og hendes Mand²⁾ m. fl. Det knugede mig noget en Stund, men saa

¹⁾ Sofus Skeel Brummer f. $\frac{2}{11}$ 1820, Sognepræst til Egtved og Ødsted, tredje Gang g. m. Karoline Larsen, en Datter af Ejeren af Kirstineberg, Ole Larsen.

²⁾ Frederikke Pio, en Søster til Valgmenighedspræst R. Lunds Hustru, var gift med en jydsk Bonde, Jørgen Olsen. De udvandrede senere til Amerika, hvor hun har været en ivrig Forkæmper for Kvindesagen.

slog det som Lyn ned i min Sjæl, hvad Herren sagde til sine Apostle: Ve eder, naar alle taler vel om eder, thi det samme gjorde eders Fædre ved de falske Profeter. Og jeg spurgte mig selv alvorligt: Vilde du da have, at alle skulde tale vel om dig og saa høre Herrens Ve udtalt over dig? Jeg ved dog, at trods alle Fejl, som jeg naturligvis ogsaa begaar i min politiske Virksomhed, at det har været og er min alvorligste Stræben kun at søge Sandhed og Folkets sande Vel, det Folk, som jeg har elsket og elsker, hvis jeg ellers er i Stand til at elske noget. De spurgte i Deres Brev, hvad Dinesen havde sagt til, at jeg stemte mod Ministeriet¹⁾. Ja, det sagde han slet ikke noget til, havde intet at indvende derimod, men sagde blot: „Ja, det gør jeg dog ikke.“ Det er saamænd ikke mig alene, der har følt mig oprørt ved Estrups Færd, men det er svært, naar Partibaandet er viklet om Folk, da fuldt og klart at følge blot sin egen indre Stemme. Og desværre, jeg synes, at D. bliver mere og mere Partimand, og at det gaar ham, som Tietgen²⁾ i Foraaret sagde til mig: „De tror, at han kører for d’Hr. Scavenius o. a., men det er i Virkeligheden dem, der kører for ham.“ — Ellers er det underligt stille i Politikens Verden, en uhyggelig Stilhed, der snart vil afløses af ligesaa uhyggelige Kampe. Kongen og hele Familien er i Petersborg, det er klart, at Hoffet vil støtte sig til Rusland, og derfra er endnu aldrig noget godt udgaaet til Danmark. Skal den russiske Livsbetragtning ordne vore indre eller ydre Forhold, saa gruer jeg for Danmarks Fremtid. Men især gruer jeg, da det ser ud til, som om Folkelivet under det forenede Venstres Ledelse eller Misdledelse truer med at forvirres og forvildes. Et eneste Haab vil vi dog trøste os ved: Har Vorherre virkelig beredt sin Menighed et lille Hvilested, et Asyl, hos os, vil han virkelig paa den danske Tunge skabe sig en Lovsang, som dog Grundtvigs Prædiken og Salmeskat spaar om, saa vil han ogsaa vide at bringe Folket til Rette igen, Gud give, at det maatte ske uden de Trængsler, som vi er saa svage til at bære. — Fru R.’s³⁾ Forvildelse har gjort mit Hjerte Sorg. I Nat drømte jeg om hende, og jeg syntes

¹⁾ Termansen stemte i Sommersamlingen 1876 for en Beslutning af Folketinget, der udtaler Mistillid til Ministeriet Estrup.

²⁾ C. F. Tietgen f. 1829, d. 1901. Termansen kom ofte i den store Handelsfyrstes aandeligt interesserede Hjem.

³⁾ Der hentydes til en Skilsmisse i T.’s Bekendtskabskreds.

at jeg talte med hende om en yndig Have, som hun drømte om at fremtrylle ved Hjælp af de store ny Opdagelser paa Naturens Omraade. Jeg sagde da: „Kære Fru R., jeg har lært at finde selv den mindste Plet skøn, som en kærlig Haand plejer, selv omkring en fattig Hytte: et simpelt Indelukke med nogle simple Urter og Blomster. Men tror De, at al Verdens Kløgt kan skabe Paradis paany henede —?“ Og dertil syntes jeg, hun svarede Nej med stor Alvor. Saa syntes jeg, hun talte om Rejsen til Schweiz, og jeg mente da, at der vel kunde findes et Sted her i Danmark, en liden stille, yndig Plet, hvor et træet Sind kunde hvile sig, og jeg sagde: „Der kunde De have Deres Børn hos Dem.“ Men saa sagde hun: „Ja, men min Broder trænger saa haardt til at rejse, og jeg maa følge med.“ — I Drømme er der jo altid noget forvirret Tøj. O, hvor trænger vi alle til at bede: Led os ikke i Fristelse. Fristelser er os alle nær, og hvad har de ikke for en underlig gøglende Magt over vort Hjerter. Jeg lever saa stille som muligt, da jeg trænger til Stilhed og Hvile. Men et er at søge Ro, et andet er at have Ro; thi det sidste beror paa, om Hjertet kan blive stille. — Om nu disse faa Linier naar Dem i Luzern, er vist meget tvivlsomt. I hvert Tilfælde dvæler min Tanke ved Dem og alle Deres med det kærlige Ønske, der i Bønnens Stund vender sig til vor fælles himmelske Fader, om Velsignelse i al timelig og aandelig Henseende. . . .

Gammelby, d. 27. August 1876.

Dagen før Deres kære Brev ankom med det vemodige Budskab,¹⁾ havde J. Poulsen været saa venlig at sende mig Underretningen. Skønt der efter Deres forrige Brev næppe var Tvivl tilbage om Sygdommens Karakter og dens Udgang, ramte Budskabet mig dog med en underlig Smerte. Jeg har i disse Dage gaet og været borte fra mit Hjem i Virkeligheden, thi med mit hele Indre er jeg i Følge med det vemodsfulde Tog, der gaar mod Hjemmet med det kære Lig. Alt staa saa levende for mig, hvad der minder mig om den kære døde, saa at næsten ingen Ting ellers kan vinde min Deltagelse. Hver en Dag af de sidste Dage derovre, da

¹⁾ Fru Skibsteds Mand, Andreas Johan Skibsted, f. ²³/₄ 1815, døde 22. August 1876 i Svejts.

han gik og redte til Rejsen med sin under-feberagtige Travlhed og Glæde, vender tilbage i min Erindring, og saa nu — Hjemmet aabnes ikke mere for hans Komme, hverken fra det fjerne eller det nære. Naar vi atter samles, er hans Plads tom — det er, som Hjærtet vægrer sig ved at tro det. Og dog — det var, som det, der saaledes skulde komme, allerede ved Afrejsen stod for mig, i de sære, dunkle Anelser, som undertiden, uden at vi selv ved Grunden, kan vinde Magt over vort Indre. Jeg kunde ikke blive glad ved denne Rejse, og hele Tiden har denne dunkle Forstemthed kommen over mig, hver Gang jeg har tænkt paa Dem, og det har været en stadig Tanke. Den Nat, han døde, drømte jeg om ham, jeg syntes, der var saa mange Ting, han vilde vise mig, men det blev altsammen saa underlig dunkelt, og jeg vaagnede halvsyg, som jeg ogsaa hele Dagen følte mig at være. Midt i Sorgen er det dog saa trøstende at erfare, hvor han har gaaet Døden i Møde med hjertelig Tro paa Gud og vor Frelser. Og vi maa jo sige os selv, at Gud ogsaa her har gjort alt med Faderhaand. Hvad om han skulde have slidt flere Aar hen med nedbrudt Helbred og under Lidelse og Afkræftelse. — Navnlig for ham vilde dette have været saa tungt, at vi vel maa sige: Gud gjorde det dog vel, idet han vilde skaane ham derfor. Ja, kære Fru Skibsted! vi maa jo sige os selv i Troen, at det er alt det bedste, som times os i Live. Men hvor tungt er det alligevel at fatte det. — Jeg vilde gerne have mødt Dem paa Vejen; men da jeg ikke kender noget til Deres Rejseplan, kan det ikke ske. Nu tales vi altsaa først ved i København. Fra Marie har jeg den kærligste Hilsen at bringe Dem. Jeg behøver ikke at sige, at hun i fuldeste Maal føler Deltagelse i deres Sorg og Savn. Hendes Tanke følger Dem som min. Ogsaa den gamle og Børnene hilser med Deltagelse. Gud styrke Dem med sin Naade. Hils Frøken Skibsted¹⁾, ogsaa hun har tabt, thi hun har jo ingen Broder mere. Hils Astrid; jeg er glad ved, at hun i de sidste Aar blev ham rigtig kær, saa han glædede sig ved hende, og at hun har kunnet være til saa megen Hjælp og Trøst i den sidste haarde Tid. Saa Farvel i Jesu Navn! . . .

¹⁾ Frk. Lucie Skibsted, en Søster til Etatsraad S.

Gammelby, d. 14. Septbr. 1876.

Hjærtelig Tak for Deres Brev. Da jeg modtog det, havde jeg den fulde Følelse af, hvor underlig forsømmelig jeg har været. Ja, forunderligt er et Menneskehjerte. Jeg kan nok sige, at der ikke er gaaet nogen Dag, uden at min Tanke har tidt og længe dvælet ved Dem og ved den smertelige Livsførelse, som denne Tid har bragt Dem, og alligevel har jeg ikke kunnet faa Pennen i min Haand. Der er Tider i Livet, da Stemningerne og Strømningerne gaar saa urolige igennem vort Indre, at der ingen Ro kan blive til nogen samlet Gerning. Og saaledes har jeg gaaet i den sidste Tid, urolig og beklemt, savnende al indre Samling paa Tanker og Følelser. Sommeren har jo for de fleste Landmænd været saare trang. Og i den senere Tid har idelig Regn afløst den lange Tørke og truer med at ødelægge, hvad vi endnu har paa Marken (Boghvede og den sildige Høhøst), og dette gør selvfølgelig Sindet trist og Kampen for Freden haard. Naar det ene kommer til det andet, den ydre Trængsel til den, der kommer fra Folkets aandelige Forvirring og Vildelse, saa bliver let Hjertet svagt og Kræfterne svækkede. Var blot Troen levende og kraftig, Troen paa, at „Alt staar i Guds Faderhaand“, ja, da vilde Prøvelserne styrke Kræfterne. Men ak, det ene rækker det andet Haand: Legems- og Sjælssvagheden virker med til Troens Svaghed, i alt Fald til at Glæden savnes. Men for Dem har Livsførelsen jo været anderledes tung, og jeg maa undres over, at De med saadan Styrke har kunnet udholde Sommerens Prøvelser. Og om jeg end ved, at Gud kan og vil give Kræfter, alt som Byrden vokser, saa kan jeg ikke blive fri for at tænke, at der vil komme en Savnets og Smertens Tid, nu, naar den Opløftelse over Sorgen, som Venners Deltagelse i den første Tid altid skænker os. Naar det bliver stille om os, og alt i hele vor Omgivelse gaar sin vante Gang, som om intet var sket, naar hver en Ting, som den afdøde har syslet med i Livet, derimod ligesom faar Mæle og taler om, hvad vi maa savne, da, ja da kommer der tunge Timer. Og dog, vi vil og maa ikke fly for dem. Lad dem tale alle de Røster, der vil vække Savnets smertelige Følelse, de taler dog ikke blot Sorgens, men ogsaa Kærlighedens Sprog. Minde, det levende Minde, er altid et Kildespring, der vælder

op med Kærlighedens Velsignelse over Livet. Guds Aand er med og over det altsammen, hvad vi maa lide, og hvor han finder Hjerterum for Freden, der virker han Fred i Sorgens som i Glædens Stund. Nu skal jeg til min Dagsgerning. Gud være med Dem i Jesu Navn. De kærligste Hilsener bringes Dem fra alle mine. Hils Astrid! Sig til hende, at jeg ved, at hun vil bære alt trofast med Dem. Og De maa endelig baade tale Dem ud til hende og græde ud for hende, naar Smertens Øjeblikke kommer med Magt. Med Ønsket om Guds Fred hilses De fra Deres Ven

N. J. TERMANSEN.

Gammelby, d. 16. Septbr. 1876.

Kære Fru Skibsted!

Jens Busk ¹⁾ besøgte mig i Gaar, mens han var paa Vejen til sin Valgkreds. Der er meget godt ved den Mand, men det er alligevel trangt at tale med ham om vor politiske Stilling. Han ser meget, men hildet af den politiske Partiaand ser han intet med rigtig Klarhed. Og den Taage, som fra hin Tryllekreds slaar over hans Indre, vil, frygter jeg, i hver aandelig Henseende forvirre hans Liv. Han kom fra politiske Skændemøder med Dinesen ²⁾ og N. Andersen ³⁾. Jeg sørger ligefrem over Dinesen. Hvad skal det til i en Tid som denne, da vi har en Regering, fjendsk mod alt aandeligt Liv og ligegyldig selv for Danmarks Forsvar, da at rejse om i Landet som denne Regerings Emissær, bekæmpe det forenede Venstre, hvortil der nok kan være Grund, men uden med et eneste Ord at nævne, at der ogsaa til den anden Side er det, der bør bekæmpes, og lade sig fetere af den Slags Højrefolk, der, hvis de fik Magten, vilde sparke til os. J. Busk fortalte, at de havde i de sidste Dage boet paa Rask ⁴⁾, en Herrregaard i Horsensnegnen, hvis Ejer er

¹⁾ Jens Busk, Venstrepolitiker, f. 1845. Han var Folketingsmand for Ribe-Kredsen fra 1876—1906 og døde 1908.

²⁾ Lars Dinesen, Politiker, f. 16. Novbr. 1838. Valgtes 5. Marts 1864 til Rigsraadets Folketing og 7. Juni s. A. til Rigsdagens Folketing. Han havde uden Afbrydelse Sæde i Folketinget til 20. Maj 1913.

³⁾ Niels Andersen, f. 1826, bekendt fynsk Politiker, en af Venstres mest slagfærdige Modstandere.

⁴⁾ Ejeren hed R. Christiansen.

en stor Fjende af den kristne Tro, foruden at han er fjendsk mod al folkelig og menneskelig Frihed. Kan han klage over, at han af det forenede Venstre stemples som en frafalden, som én, der blot er i Højres Tjeneste. Kære Fru Skibsted! Det er trange Tider, og trange Tider langsomt skrider. Give dog Gud, at vi i al vor ydre og indre Trængsel maa, som Pastor Wagner¹⁾ engang sagde: ikke slide vor Tid, men leve vort Liv. Ja, Gud give det, saa vil det engang ogsaa paa os vorde kendt, hvad Apostlen skrev: at al Trængsel, mens den er nærværende, er vel ikke til Glæde, men at den siden skænker dem, som deri er prøvet, Retfærdigheds salige Frugt!

Gammelby, d. 9. April 1877.

. . . . Hvor tung end min Sindsstemning var, fandt jeg dog, at der var en Lindring i at komme hjem. Det er underligt nok, men det er saa: hjemme er bedst at hvile, selv om Hjemmet er lille og slet ikke fri for Tryk og trange Kaar. Saa fandt jeg, at jeg ved Gensynsglæden lige som for en kort Stund kan, om ikke glemme, saa dog med mere Rolighed tænke paa, hvad der er tilberedt for os og omkring os. Det kommer nok igen i fuld Styrke; thi jeg har for megen politisk Erfaring til, at jeg ikke skulde vide, at det første Grundlovsbrud²⁾ nødvendigt maa føre flere efter sig, og at vi er traadt ind i Tilstande, der næppe ender, inden den hele fri Forfatning er ødelagt, og Tiden er skruet Aartier, om ikke Aarhundreder tilbage. At „Reaktionen“ glæder sig, det er klart, men at til Reaktionen hører flere af dem, som man ikke alene troede var national-liberale, national-venstre, det er en saa sørgelig Kendsgerning, at man næsten ikke kan holde ud at tænke derpaa

¹⁾ Ludvig Wagner, en Broder til Fru Schrøder, Askov, f. 1838, var i mange Aar Præst i Saksøbing, men tog sin Afsked 1907.

²⁾ D. 31. Marts 1877 vedtog Folketing og Landsting Finansloven i hver sin Affattelse. D. 4. April hjemsendtes Rigsdagen og d. 12. April udstedte Estrup en provisorisk Finanslov. Den indeholdt kun de Bevillinger, begge Ting havde været enige om, men Venstre hævdede, at den var stridende mod Grundloven.

Gammelby, d. 19. April 1877.

.... Jeg har i den sidste Tid ofte maattet føle, hvad Livstrætheden er for en forfærdelig Byrde, og at det kunde nogen-sinde komme dertil, at min trætte Tanke kunde finde en Slags Hvile i at tænke paa at forlade Danmark — det havde jeg for Aar siden aldrig kunnet tro. Det er ikke derfor, at der er Kamp i mit Fædreland, men det er den hele i alle Retninger forvrøvlede, forkludrede og forkvaklede Tankegang, Livssyn og Livsfærden, som raader baade i „Venstre“ og i „Højre“, det er det, der forknytter mit Sind. Nu for Øjeblikket er jo „Højre“ i fuld Sejrsjubel, og hvad er det, man haaber at have sejret over? „Illusionerne fra 1848“, siger „Dagbladet“. „Nu er Tiden kommen, da Magten skal skabe den ny Ret“, siger „Dagens Nyheder“, der er Ministeriets Organ. Bismarcks Blad lykønsker Regeringen til, at den endelig har ophørt at ville regere efter Grundlovens Bogstav, og saaledes tiljubles der alle Vegne fra Ministeriet Bifald, fordi det har gjort det første Skridt paa Grundlovsbrudets Bane, og det er jo en god Begyndelse til at blive ved, hvad jeg for mit Vedkommende rigtig nok ogsaa frygter for, at det har i Sinde. Gud styre alt til det bedste; selv staar man jo afmægtig overfor Begivenhederne og kan kun sætte sig til Maal at bevare sig selv i Sandhed trods alle Anfægtelser baade fra den ene og den anden Side. — Jeg læste i Aftes et Uddrag af Birkedals Forsvarstale for Højesteret¹⁾, som glædede mig meget. Endnu i Aftes havde Svejstrup intet hørt om Dommen. Men den er naturligvis ikke tvivlsom. — I Forgaars Nat drømte jeg, at jeg var kommen hjem til Dem, og Skibsted tog imod mig, lyslevende og livsfrisk som i gamle Dage. Hvor er dog disse Drømme noget underligt noget! Men Gud ske Lov! Vor Tro paa Liv af Døde er ingen Drøm

Gammelby, d. 27. April 1877.

Kære Fru Skibsted!

.... Det er med megen Deltagelse, jeg har modtaget baade Avisernes og Deres Beretning om Højesteretssagen mod Præ-

¹⁾ Præstevielser i Askov d. 30. April 1874 gav Anledning til en Provsteretssag, som endte med, at Birkedal og andre blev idømte Bøder. D. 17. April 1877 talte Birkedal selv sin Sag for Højesteret.

sterne, Ja, kære Fru Skibsted, det, De der skriver om Højesteretsdommerne, at deres Hjerter helst vilde have frikendt, er ikke blot betegnende for dem, men for hele Tiden. Personligheden, dens Udtryk i Ord og Handling, har ikke hjemme i vor Tid. Advokat Henricksen¹⁾ sagde ogsaa i Fjor til Svejstrup: „Denne Sag vil jo blive afgjort efter en Tidsstemning og ikke ligefrem efter Lovens Ord.“ Disse siger ogsaa klart nok i Straffelovens § 1: „Ingen kan straffes efter denne Lov, med mindre han har gjort sig skyldig i et Forhold, der gaar ind under en i Loven given Straffebestemmelse eller maa sættes ganske ved Siden af en som Forbrydelse betegnet Handling,“ Men nu er det jo en afgjort Kendsgerning, at hvad der skete paa Askov, gaar ikke ind under nogen gældende Lovbestemmelse. Og den § 141, hvorefter de er dømt, taler om Embedsmænd, der misbruger deres Embedsstilling til egen Fordel eller til at foretage noget, hvorved privates eller det offentliges Ret krænkes o. s. v., den kan ikke med Grund anvendes paa Præsterne, der har ordineret en Præst til et andet Land. I Sandhed, kære Fru Skibsted! man fristes til at harmes og blive bitter over alt det utilslørede Partivæsen, der raader og gør Krav paa at raade med Rette. Personligheder, der vil kun gaa efter egen Overbevisning, de kan ingen Plads faa, det er her med Haan og hist med et medlidende Smil, de affærdiges („Skikkelige Mænd, men daarlige Politikere!“). Man maa have sit Parti, Partiets Syn, Stemning og Interesse bestemme, hvad der til en vis given Tid og i den enkelte Sag skal gælde for at være Sandhed. Derfor er i Dag dette, i Morgen det modsatte Sandhed. — Kære Fru Skibsted! Naar Birkedal siger, at han og de andre Præster ikke blot vil bøje sig, men ogsaa bøje sig med blottet Hoved for Dommen, hvordan den bliver, saa maa han jo kunne gøre det med Sandhed. Jeg har ondt ved det. Hvor en Mand af fuldeste Hjerter og med inderlig Overbevisning udtaler sig, der bøjer jeg mig, selv om jeg tror, at han er fejlende, men naar jeg ved, at det, der taler igennem ham, er en Tidsstrømning, en Partistemning, saa kan jeg ikke bøje mig eller blotte Hovedet — ja det vil sige: udvortes skal man bøje sig for Myndigheder, men Hjertet kan man ikke uden videre kommandere til at bøje sig og hykle

¹⁾ Højesteretsadvokat C. S. Henricksen, f. 1829, d. 1883, førte Sagen for de anklagede Præster. Han var i nogle Aar Formand for Københavns Borgerrepræsentation.

hvadsomhelst, naar det blot er beklædt med en Myndighed. Det bedste, der skete ved Højesteretsdommen, var, at den underkendte den skammelige Sigtelse i Landemode-Dommen, at de havde handlet underfundigt

Gammelby, d. 17. Maj 1877.

. Nu skal jeg i næste Uge til at holde politiske Møder i min Valgkreds.¹⁾ Det bliver mere og mere en tung Gang for mig, den politiske Tornevej. Vilde dog Vorherre snart vise mig, at jeg ikke mere skulde være med paa den. Tidens Tryk har ældet mig mere endnu end Aarene. Jeg er langt mere henfaldet end dem, der er paa Alder med mig

Gammelby, d. 31. Maj 1877.

„Sent men sødt“ er gamle Danmarks Valgsprog, det har Grundtvig saa ofte sagt, og da jeg for et Øjeblik siden fra mit Vindue sad og saa paa den dejlige, lyse Bøgeskov og de smukke Foraarsskyer derover, hviskedes dette Ord atter ind i mit Hjerte. Thi Bøgeløvet og Vaarhimlen har rigtignok sent indfundet sig i Aar. Det er i Dag egentlig den første Foraarsdag. Hidtil har Kulde og umilde Vinde raadet, og det var, som baade Fuglesang og Blomster betænkte sig paa at komme frem, dog kom de, sent men sødt, det mildner altid og kvæger Hjertet, skønt det er lige saa vist, at Vemodet spirer og vokser i Hjertet ved Siden af det ny, friske Løvspring og de nye Vaarblomster, der skyder frem af Muldet. Thi derved bliver, naturligt nok, Mindet mere levende om alt det kære, der bliver ved at være dækket af Muld og bliver ved at slumre under de tidligere Aars faldne Løv og faldede Blomsterdække. Lad det kun være saaledes, Baandet, der bandt i Live, skal ikke bryde i Døden, ikke smuldre med det opløste Støv,

¹⁾ Han endte sin Tale ved disse Møder saaledes: „Man har sagt i et Blad, at Magten nu skal skabe Retten i Danmark. Vi vil haabe, at dette ikke er Regeringens Tanke med Provisoriet. Men i hvad der end vil ske, lad os haabe, at Folket med Ro, Sindighed og ubrødelig Troskab mod Lovene vil tage imod, hvad der end skal prøves, i Tillid til at Retten er Magt.“ (Se „Dansk Folketid.“ 1877 S. 92).

lad det kun blegne, alle denne Verdens Skikkelser, de skal jo dog engang falme, og Øjet skal engang lukkes for al deres Herlighed. Det har ingen Nød, naar hans, Vorherre Jesu Kristi Straaleskikkelse, har rigtig fyldt vort Øje og vundet vort Hjerte. Ja, vel er det i største Skrøbelighed, vi kan tale derom, men det har vi jo da ogsaa, ikke blot troet, men erfaret, at hans Kraft er stærk i vor Skrøbelighed! Nu har jeg rejst om og holdt 5 Møder i Valgkredsen, flere Steder med temmelig talrige Forsamlinger. Det gik længe op og ned i mit Indre med temmelig stærke Bølger, hvad jeg skulde sige, og hvad jeg ikke skulde sige. Endelig modnedes det, og hvad jeg har sagt, vil ordret komme til at ligge frem for Offentligheden, idet jeg venter, at det næste Hefte af „Nordisk Maanedsskrift“¹⁾ (Juni-Heftet) vil bringe det. Jeg har saa lidt som muligt rippet op i den ældre Strid og slet ikke udtalt mig mod Partierne eller Ministeriet som saadan, hverken dets Personer eller Sammensætning, skønt det kostede mig Overvindelse at lade være at udtale mig om Fischer²⁾ og om Ministeriets Færd i Forsvars-sagen. Men jeg lod alt være det, det var: Ministerium og Venstre og Højre og holdt mig til det Spørgsmaal: har det været nødvendigt at udstede den provisoriske Finanslov og derved tilføje Forfatningen et Skaar? Og jeg har ved en udførlig Oversigt over Stridspunkterne og deres Betydning, baade dem, der blev givet efter i, og dem, der blev fastholdt, søgt at vise, at der forelaa ingen Nødvendighed, og at vise, at min Stemmegivning maatte blive, som den blev. Skarp har jeg vistnok været, men jeg haaber, at jeg ikke har været bitter. Jeg har overvejet det for Guds Aasyn, og hver Gang, jeg skulde tale, bedet ham om, at jeg maatte være Sandheden tro. — Venstrefolkene, og selv min Modkandidat fra i Fjor, tog meget lempelig paa mig, gjorde jo nok nogle Indvendinger i de Spørgsmaal, hvor jeg ikke var enig med Venstre, men talte iøvrigt ikke om, at jeg skulde slutte mig dertil. Da en af mine virkelige Venner ved Enden af et Møde sagde til Forsamlingen: „I Fjor lød det fra mange af Termansens gamle Venner: „Han har forandret sig“; mon de ikke nu skulde kunne se,

¹⁾ Se „Nordisk Maanedsskrift“. Første Halvaargang 1877 S. 423—443.

²⁾ Johan Christian Henrik Fischer 1814—85, en Tid Adjunkt i Slagelse, i nogle Aar Folketingsmand for Slagelsekredsen, senere fra 1855—66 for Sæbykredsen, fra 1866 kongevalgt Landstingsmand. Han var Kultusminister i Estrups Ministerium fra Juni 1875—Aug. 1880.

at han er den samme, som da han kæmpede for Juni-Grundloven i 65—66 og tidligere?“ — saa tav de stille. Nogle bed sig vist harmfuldt i Læben og tav. Enkelte vilde slet ikke møde. Men, kære Fru Skibsted, en Gang imellem er det haardt nok at beholde Agtelsen for Mennesker. I Fjor, da jeg indtog mit bestemte Stæde i Forsvarssagen lige over for baade Venstrepartiet og Ministeriet, — da var jeg Højremand. Nu i Aar, da Venstres og min Stemmegivning er falden sammen imod Ministeriet, saa kaldes jeg Venstremand. Jeg kan med sort paa hvidt bevise, at jeg under Finanslovens anden Behandling før Jul opfordrede Venstre til at give efter i de Punkter, hvori det nu til sidst gav efter. Jeg gentog min Opfordring baade til Venstre og Højre om at give efter hver fra sin Side i de Punkter, som jeg forudsaa vilde volde Ulykken, dette var i Marts Maaned.¹⁾ Saa gik Venstre i Fællesudvalget ind paa mit Forslag. Højre ikke. Derefter blev min Stemmegivning naturlig bestemt. Jeg stod altsaa hele Vinteren paa samme Plads. Jeg havde blevet staaende der, om end Venstre ikke var gaaget over dertil. Nu siger Folk fra Venstre: „Ja, nu er da endelig T. kommen til Erkendelse af Venstres Ret, og nu er hans Stilling god.“ Havde nu Venstre derimod blevet staaende baade paa Teatrets Lukning, Nægtelsen af Forsvarsbevillingerne o. s. v., saa havde jeg selvfølgelig maattet stemme imod det, og saa havde det lydt her i Kredsen og rundtom: „Jo, han er Højremand, og der er intet Udkomme med ham.“ Fra Højres Side hedder det naturligtvis nu: „Ja, nu er han „forenet Venstre“.“ Er det ikke Usselhed, saa ved jeg ikke, hvad Usselhed er Og som en Sten bliver det Spørgsmaal liggende paa Hjertet: Hvad skal det blive til? „Dagens Nyheder“, der er Godsejernes Blad og dermed Regeringens, har sagt, at „naar Striden naar en saadan Højde, forsvinder Retsspørgsmaalet for Magtspørgsmaalet, der bliver staaende, indtil der af Magten skabes den ny Ret.“ Det er rene Ord, og jeg frygter for, at det er Udtrykket for, hvad der stiles paa.

¹⁾ Paa Grund af store Overskridelser af Byggesummen ved Opførelse af det kongelige Teater foreslog Venstreflertallet under Finanslovbehandlingen at lukke Teatret 1. Juli 1877. Berg erkendte ærligt, at han havde et politisk Formaal hermed. Termansen talte herimod, men vilde paa ingen Maade have sin Stilling hertil fortolket saaledes, at han skulde have Tillid til Ministeriet. I det senere nedsatte Fællesudvalg frafaldt Venstre Kravet om Teatrets Lukning. Regeringen havde krævet store Summer til overordentlige Forsvarsforanstaltninger. Ogsaa her bøjede Venstre sig i Fællesudvalget.

Man har lært af Bismarck, at Verden bøjer sig altid for den Lære, at „Magten er Ret“. Jeg tror, at vi gaar svære Tider i Møde. Gud raader dog ogsaa i dem, og hans er Riget og Magten! Den Ret, hans Magt skaber, den kan vi være tjent med. — Bjørnson har skrevet til Schrøder og til mig, at nu maa alle gaa ind i det forenede Venstre, at nu er det Synd at vedblive at kæmpe i spredt Fægtning. Jeg har svaret ham venligt, men alvorligt og fast: „Jeg erkender ikke „Partifanen“ for at være den, Danmarks Velfærdssag skal udkæmpes under.“ — Det er og bliver en trang Tid for Landmændene i Jylland. Græsset vokser meget smaat, og der er stor Pengetrang overalt, da Folk ingen Indtægter har. Jeg har Dem at takke for, at jeg kommer nogenlunde ud af det. Men det er ikke for i Aar alene, at jeg har denne Tak at bringe Dem. Gud velsigne Dem for hvad De har været for mig og mine De omtalte i Deres næstsidste Brev Hostrups Digt og Plougs¹⁾ Svar. De har vel nu læst begge; thi jeg tænkte paa, om jeg ikke skulde sende Dem Digtene. Hostrups var hjerteligt og alvorligt. Plougs var skrevet i en letfærdig Drikkevisetone („at Slyngler hæves til Ærens Top“); det gør et væmmeligt Indtryk, naar man hører Digtet synges frem. Forøvrigt gør det Indtryk af en ulægelig Blindhed i politisk Henseende. Der er al Forhandling spildt

Gammelby, d. 10. Juli 1877.

Kære Fru Skibsted!

Det blev noget længe, inden jeg fik Deres sidste Brev, og saa gaar jeg altid og venter og ængstes lidt smaat, ligesom naar jeg om Vinteren i lang Tid ikke hører hjemmefra. Man tænker jo da af og til: bare der ikke er noget, der er til Hinder, Sygdom eller anden Trængsel. Da Deres Brev saa endelig kom, saa var det ikke Opmuntring eller Glæde, det bragte mig; men derfor skal De alligevel have Tak derfor; thi det er det samme aabne Vennesind, der aander derigennem som altid At Savnet og Følelsen af at være ene trykker

¹⁾ C. Hostrup offentliggjorde i „Dansk Folketidende“ for 27. April 1877 et Digt til C. Ploug, hvori han bebrejdede ham hans ændrede Stilling til Folket og dets vundne Frihedsbrev. Ploug svarede — i „Fædrelandet“ for 28. April — med et Digt, hvori han hævder, at han ikke har „forandret Signal“. Digtet findes i Carl Plougs Digte udgivne af Hother Ploug (II Bind S. 203).

og under Deres Sygdoms trange Kaar trykker med dobbelt Vægt, det kan jeg fuldelig forstaa og dele med Dem. Der er ikke mange Ord, der for mig har en tungere Lyd end Ordet: ene. Og Følelsen af at være ene er ofte mest trykkende i Menneskenes travle Færdsel og travle Talen. Og selv om man har dem om sig, som man føler er knyttet til én med Venskabet og den almindelige menneskelige Kærligheds, ogsaa velsignede Baand, det er dog ikke det — o Gud, Hjertet kan endda føle sig saa ene, og det stakkels Hjerter slaar altid uroligt, naar det føler sig ene. Trøsten over Ensomheden — ja, det er en Hemmelighed mellem Gud og vor Sjæl, men vi kan føle den og sige i Svaghed med Paulus: Lovet være Gud og Vorherres Jesu Kristi Fader, al Barmhjertigheds Fader og al Trøstens Gud, som os trøster i al vor Trængsel! Hvor er en Vandring til Gravene underlig. Jeg kan ikke gaa til Kirken og kan ikke gaa fra Kirken, uden at jeg gaar hen og dvæler en lille Stund ved Børnenes Grave. Det er, som noget drog mig did, altid og altid, og dog er det, som om jeg alligevel ikke faar noget der. Det er vist Genklangen af Englestemmen: Hvi søger I den Levende i Graven? Han er ikke her! Det er da vist den, der gør, at man alligevel ikke føler sig hjemme mellem Gravene. — Gid De nu maatte føle Dem noget legemlig og ogsaa sjælelig styrket paa den Rejse, De i Aar agter at foretage. Denne Gang er det i Fædrelandet, og hjemme er der alligevel bedst at færdes, som der efter Ordsproget er bedst at „hviles hjemme“. Jeg tænker, naar De kommer tilbage, De da vil have Følelsen af en Dags Rejse, hvoraf man blev noget træt, om det end var oplivende paa Rejsen, saa nu er Hjemmets Hvile sødere, end da De tog ud. Jeg har ikke „hvilet“ sødt i Hjemmet i denne Sommer, omendskønt jeg er helst her. Naar jeg kommer ud og er blandt Folk, er det, som Sten, der ligger paa mit Bryst, trykker med dobbelt Vægt. Herhjemme skulde jeg gerne saa lidt som muligt lade Marie og Matilde føle, hvor mørkt det er for mit Øje; thi de taaler ikke meget, da de selv er svage. Men, kære Fru Skibsted! De ved saa godt som nogen, hvorlidt jeg kan skjule, hvad der rører sig inden i mig. Og saa er det atter igen tungere for mig, naar jeg ser og mærker, at Trykket piner dem. — Er Tiden i Ordets fulde Mening ikke en Trængselstid? Jeg synes der ligger et knugende Tryk over hele Livet. Jeg synes, at alle Mennesker mer eller mindre ligesom gaar og tynges. Der er ingen Flugt, synes mig, selv i Aandslivets Røre. Fra det offentlige Liv trak jeg

mig ganske vist helst tilbage, fulgte jeg ene mit eget Ønske. Men der er noget, der siger: Husk paa Sokrates, da han sagde: „Et Menneske er sat i Livet som en Soldat paa sin Post. Han maa ikke forlade den, inden han afløses eller fortrænges med Magt.“ — Han talte vel om Livet selv, men det kan ogsaa siges om de forskellige Kald, vi har faaet i Livet. Jeg maa vel endnu, inden jeg fortrænges, aflægge et alvorligt Vidnesbyrd for den Forfathing, som jeg tog i Favn med min Ungdoms Kærlighed, og som jeg havde haabet, skulde have virket Frihedens, den sande Friheds Velsignelse i mit Fædreland. Snart er vistnok dette Haab ganske gaaet til Grunde. Thi der er vist intet Menneske, der tror, at den Begyndelse til at rive Forfatningen itu, der nu er gjort, skulde standse ved det, der er sket. Dertil kender jeg Partierne for godt, og dertil tror jeg at kende Fischer for godt. At han ikke skulde have i Sinde at føre igennem, hvad der er begyndt, det anser jeg for usandsynligt. Allerede i Foraaret lød det inde i Landstinget: Først provisorisk Finanslov og saa provisorisk Valglov (det er ikke Venstre-Landstingsmænd, der har sagt mig dette). Jeg tror, at det er sandt, hvad der stod i „Dagbladet“ Dagen efter, at Rigsdagen var bleven hjemsendt, at da Estrup havde oplæst Slutnings-Kundgørelsen, var der Alvor paa hans og alle andres Ansigter, kun over Fischers Aasyn spillede et Smil.¹⁾ Det betød saa meget som: Nu har vi Spillet gaaende og halvvejs vundet. Og Sagen er: hvordan skal det ogsaa nu være muligt at komme tilbage fra det, der er gjort. Ja, jeg kan godt se, hvordan det kunde ske. 1853 indbragte Tscherning et Forslag, hvorved Rigsdagen gav sit Samtykke til, at den foreløbige Bevilling, som Regeringen paa egen Haand havde forlænget, blev forlænget, indtil den ordentlige Finanslov kom i Stand. Havde der nu været en saadan Mand! Jeg tvivler ikke om, at et saadant Forslag vil komme. Men naar det kommer fra et af Partierne, saa kommer det med en saadan Motivering, at det andet Parti aldrig gaar ind derpaa. Og udenfor Partierne gives der jo ingen Mand med en afgørende politisk Betydning. Mig har de fra begge Sider faaet affærdiget med, at jeg er Idealist, at jeg ikke er praktisk, at jeg er ikke Politiker. Det er harmeligt at se, at nu i mange Aar har Højre

¹⁾ I en Artikel: „Fra Tilhørerpladsen“ skrev „Dagbladet“ d. 7. April (Rigsdagssamlingen sluttede d. 4.): „Ministrene saa i det hele noget alvorlige ud, kun i Kultusminister Fischers Ansigt spejlede sig en oplivet Tilfredshed.“

trindt om i Landet beraabt sig paa mig og taget mig til Indtægt, hvor man mente, at det kunde gøre noget Indtryk paa Folk. Men paa Rigsdagen vilde man aldrig tage noget Hensyn til mine Ord og min Stemme. Nu raaber Venstre paa min Stemmegivning, fordi det tror, at mit Navn kan gøre noget Indtryk paa Folk hist og her; men dersom De tror, at man fra den Side paa Rigsdagen vil tage det ringeste Hensyn til min Stilling og Stemme, saa tager De fejl Alt, hvad der saadan siges om mig fra Højre og fra Venstre, gør mig egentlig ikke ondt, skønt den enes Nedrakken og den andens Ros gør akkurat samme Indtryk paa mig, nemlig det, at jeg mere og mere taber Agtelsen for dem. Sandhed er for Partierne enstydig med: Hvad gavner vort Parti? Dommen over Medborgere fældes blot, eftersom de er med eller mod vort Parti. Ja, Partiaanderne og Sandhedsaanden er i afgjort Modsætning til hinanden Sagen er, Højre er i sin gode Ret, naar det bekæmper Partiet, D. f. V.'s gale Teorier, men der maa aldrig anvendes noget Middel i Partikampen, hvorved Forfatningen lider Skade. Sker dette, saa maa hver, der agter og elsker Forfatningen, rejse sig mod et saadant Skridt. Jeg vil og kan ikke godkende den provisoriske Finanslov. Gud give, vi kunde finde en Udvej af Uføret; men hellere lader jeg Forfatningen voldtage end give frivilligt Minde til, at den beskæres, beklippes eller fortolkes bort. — Nu, kære Fru Skibsted! skal jeg ikke plage Dem mere med al den Politik. Jeg er fuldkommen fattet paa, at jeg mere og mere kommer til at staa ene. At der ikke i mit Syn og i min Stemmegivning af og til skulde være Fejltagelser, det vilde det tilvisse være Hovmod at nægte. Men jeg har overvejet nøje i mit Indre, inden jeg har talt og stemt Gud ske Lov for Troen og Fadervor. Synes det end, som om det ikke hjalp for Hjertets tunge Tryk, dog er Bønnen aldrig forgæves. En Gang imellem, naar jeg træet og tung lægger mig et Øjeblik til Hvile, kan den Følelse komme over mig med Magt: O, hvilken Lykke, om man nu kunde sove hen og aldrig vaagne mere til denne Verdens Kummer, til det Liv, der er saa fuldt af Skuffelser, Sorg og Synd. Men saa fatter jeg mig straks og siger: Det har jeg ikke Lov til at ønske. Jeg skal være her, skal holde ud; thi jeg er ikke ene. Der er en Flok, der har Krav paa mig — jeg er ikke min egen, og — „Alt staar i Guds Faderhaand.“ „Det bør os gennem mange Trængsler at indgaa i Guds Rige“. — Han gik

foran, der lyser gennem Verdens og Gravens mørke Nat. Hans Navn være lovet i Lyst og Nød!

Gammelby, d. 17. August 1877.

. Kære Fru Skibsted! Baade Marie og jeg var rigtig glade ved at vi kom til Holsted for at se og tale med Dem. Det blev en temmelig langsom Hjemkørsel den Aften. Jeg var næppe kommen udenfor Byen, inden jeg saa, at den ene Hest ømmede sin ene Fod, saa jeg maatte køre Skridtgang omtrent hele den lange Vej. Det var en Sko, der ved et Fejltrin var bleven bøjet og trykkede Foden. Men det var en forunderlig dejlig Sommeraften, og jeg syntes, at der var næsten noget vundet ved at være hindret fra ogsaa i denne Stund at lade Travlheden faa Styret. Og saaledes har jeg af og til en Følelse af, naar vi har en dejlig sollys Eftermiddag, at der er ligesom et Paradisskær over Naturen. Saa kommer gerne i de næste Timer Mørket og Regnen, men det er dog som en Hilsen fra det svundne Paradis, Menneskets egentlige Hjem, det Paradis, som Jesus har generhvervet til os, saa vi kan trøste os med, at vi stunder mod det Hjem, hvor der bor intet uden Kærlighed og Glæde. Vel er det sandt: vi skal nu først igennem Døden, det er et Mørke paa vor Vej, som ikke kan fjernes; men Jesus har jo gaet „Gravvejen sort“, og derfor kan den aldrig mere blive bælgmørk for dem, der lukker deres Øjne i hans Navn og siger af Hjertet: „Jeg gaar med Jesus, hvor jeg gaar, ham har jeg ved min Side.“ — Ja, kære Fru Skibsted! disse Dage maa jo nødvendigt minde Dem og alle Venner om Augustdagene i Fjor,¹⁾ de forunderlig trange og sorrigfulde. Ogsaa ad disse Trængselsveje gik jo Vorherre med Dem med hans store Barmhjertighed og Kærlighed, og derfor bliver Mindet, om end vemodigt, dog ikke mørkt og trist. Gud ledsage Dem nu i denne Sommer med dens trange Gange; thi at Vejen er hverken let eller blomsterstrøet for Dem, det har jeg en fuld Følelse af. Men der skal gro Trøstens Roser paa alle Livets Smertenstorne, det er Troens vidunderlige Frugt. Gud ske Lov for hans store Naade

¹⁾ Der hentydes til Etatsraad Skibstedes Sygdom og Død (22. August 1876).

Gammelby, d. 28. August 1877.

Kære Fru Skibsted!

Deres Spørgsmaal vil jeg øjeblikkelig besvare. Og jeg vil kun forudskikke de faa Ord: Jeg tror ikke, De kan tvivle om, at jeg helst vil være hos Dem, og at det vilde være et Savn, og det et meget stort Savn, om vi skulde skilles. Men, kære Fru Skibsted! Livet har saa mangt et Bud: Du skal, og jeg har virkelig den hele Sommer været i Tvivl, om der ikke var et saadant: Du skal, her til Stede. De har i de foregaaende Aar maattet lide nok af Deres Omgivelser for Deres Venskab for mig og for den Kærlighed, hvormed De har fulgt min virkelig tunge politiske Vej. I en Tid som denne, hvor de, jeg her sigter til, jo hylder Ministeriet Estrup og dets Færd, og mer end nogensinde er fanatisk stemt mod alt, hvad der hedder Venstre (ikke blot „forenet“), da staar af og til det for mig som en Synd mod Dem at vedblive at bo hos Dem og derved gøre det til en Nødvendighed for Dem at maatte høre ilde for min Skyld. Thi jeg er og maa vedblive at være en afgjort Modstander af det Ministerium, der har krænket Forfatningen for at sætte sin egen Partivilje igennem. Jeg er og maa være en afgjort Modstander af den provisoriske Finanslov, som, efter min fulde Overbevisning, er imod Grundloven og maa føre til Ulykke. Derefter maa min nærmeste politiske Fremtidsbane blive tegnet, og jeg er rede til at bære alt, hvad der i den Henseende skal lægges paa mig; thi først og sidst Samvittigheden frelst, og saa sér vi, hvad der ellers kan frelses af Venskab og Menneskegunst, og hvad der ellers kan være os kært. Det er det, der har vakt min Tvivl. Det er ikke Betingingen; thi jeg var fuldt bestemt paa, at det ikke maatte blive i de tidligere Vintres vante Gænge Det bliver vel sagtens kun kort Tid, at vi skal være samlet denne Gang; thi naar Folketinget ikke vil godkende den provisoriske Finanslov eller overlade til Rigsretten at afgøre, om provisoriske Finanslove skal være gyldige, saa maa der jo enten straks følge en Opløsning eller en Hjemsendelse og fortsat provisorisk Regering. Det sidste anser jeg for sandsynligst.¹⁾ Det før-

¹⁾ Det skete dog ikke. D. 8. November blev der vedtaget en midlertidig Finanslov. En Del af Venstre med Frede Bojsen, S. Høgsbro og Holstein-Ledreborg i Spidsen gik med hertil, medens Berg og Hørup var herimod. Kort Tid efter fulgte en Sprængning af „Det forenede Venstre“.

ste Skridt til at bryde Forfatningen er gjort, de næste følger stedse lettere, af sig selv. Jeg har længe set, at vi gik en slig Krise i Møde. I den senere Tid ser jeg med mere Ro paa Stillingen. Jeg haaber til Gud, at jeg kan sige med Sandhed: Min Samvittighed er fri for Skyld i den Ulykke, ~~der danske Folk~~ nu, sandsynligvis, gaar i Møde. Til Trods for Snakken om „Idealist“ og „upraktisk“, som det har lydt fra det Forenede og dets Venner, til Trods for Snakken om „daarlig Politiker“, som Dinesen og hans Tilhængere har fablet om, og til Trods for Beskyldningen for at mangle „alvorlig Interesse for Politiken“, som Ploug sludrer om, vil maaske dog en Fremtid vise, at det danske Folk havde været bedst tjent med, at de Tanker, der har ledet mig og min politiske Virksomhed, havde haft lidt mere Indflydelse, end de har haft

Gammelby, d. 29. December 1877.

. . . . Tak for Deres Brev og for hele det nu henrundne Aar. Det har været et bevæget Aar baade for Dem og for mig. Tak for hver en Deltagelse i min Sorg, Frygt og Smerte. Tak for den aldrig svigtede Tillid, hvormed De uafbrudt har mødt mig og fulgt min Færd, der for saa mange kloges Blikke ser forunderlig og kroget ud; men som det er min faste Tro, for Gud og Sandheden vil være „den lige Vej“, mens Strømningerne og Stemningerne „skifter“ med „Tiderne“. Kære Fru Skibsted! Ogsaa for et af mine Børn har dette Aar været et baade Hjerteprovølsens og Afgørelsens Aar. Jeg har længere Tid vidst, at Læreren,¹⁾ som jeg i de sidste Aar har haft, havde kaaret Matilde til sin Livsledsagerinde, hvis Gud vilde det saa. Juleaften, ved Juletræet, lagde jeg saa deres Hænder i hinanden og gav dem min Velsignelse, med gamle Dr. Morten Luthers Ord: „Børn, jeg har ingen Rigdom at efterlade eder; men en rig Gud at overgive eder til.“ Det bliver altid en større og større Veksler, vi kommer til at trække paa Guds Godhed og Barmhjærtighed. Det er da godt, at vi ved, at han aldrig bliver sat ud af Stand til at honorere alle vore Veksler, og jeg har endnu aldrig hørt, at han har „protesteret“ nogen Veksler, der i ærlig, om end skrøbelig og ringe Tro, er

¹⁾ Søren Jensen, senere Friskolelærer i Skafteløv. Hans Bryllup med Ane Matilde Termansen fandt Sted 18. Septbr. 1879.

draget paa ham, hans Naade og hans Kærlighed. Ja, kære Fru Skibsted, det kan godt komme os for som en Fristelse, at vi intet kan være for eller gøre for de unge, der reder sig til at fæste eget Bo, men den Fristelse skal vi ikke give efter for. Ligesaa fuldt som vi skal føle, at de har Ret til ligesom at løsne Baandet, det fader- og moderlige Baand, der hidtil var det eneste Hjertebaand, og følge det ny, der i Følge Guds Indflydelse er knyttet, ligesaa lidt skal vi tro, at de kan undvære det første, det bliver med sin velsignende Magt, thi Gud har knyttet begge Baand. „Forældrenes Velsignelse bygger Børnenes Huse“. Børnenes Huse skal bygges, de skal selv stifte et nyt Kærlighedssamfund paa Jorden, saa vilde Gud det; men dette ny Samfund er kædet til det gamle, hvorfra det udgik, og saaledes kommer det ogsaa til at gælde os Forældre, hvad Jesus sagde: „Den, som har Bruden, er Brudgommen, men Brudgommens (Brudens) Ven staa hos og glæder sig.“ Skulde Gud da ikke meget mere end „Vennen“ give os Forældre at glæde os? Og det saa meget mere, naar vi dog af Hjertet føler, at vi maa takke Gud for Børnenes Lykke. Tænk om vi, hvad der desværre bliver tusinde gode Forældre til Del, maatte have sørget og grædt over Børnenes Forbindelse med saadanne, der ikke hørte Gud og Sandheden til. Derfra bevare Gud os i Naade! Nu, kære Fru Skibsted! Gud give, at Nytaarsaften maatte ringe det gamle Aars Sorger og Tryk til Hvile, og Nytaarssolen staa op med et Morgenrøde-Skær over os og over vort Fædreland. Gud give, at det „Plevna“¹⁾ maatte snart falde, der har rejst et Tyrkebolværk mellem Danske og Danske, saa hvad Gud har sammenføjet maa findes og mødes. Gud give, at den politiske Heksetaage, som Fristeren i Engledragt har koglet frem over Hjerterne i Danmark, maa synke i den Afrund, hvorfra den kom, og at Hjertelighed og Sandhed maa kunne „forstaa sig paa vor Politik.“ — „Lad Landet dejligt staa, med Frugt og Grøde (aandeligt og timeligt). Lad Sandhed Fremgang faa og Retten møde. Gud give os vor Del med alle andre, indtil vi i vor Grav nedlægge skal vor Stav og heden vandre“

¹⁾ Plevna, en bulgarisk By, om hvilken der kæmpedes i den russisk-tyrkiske Krig. I December maatte den tyrkiske Feltherre overgive sig til Russerne.

Gammelby, d. 7. Januar 1878.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres sidste Brev! — I Aaret 1542 (altsaa et Par Aar før sin Død) skrev Morten Luther til en Ven, der var i indre Nød: „Naade og Fred. Bi paa Herren og vær modig, min kære Ven. Var der ingen Anfægtelser, som øvede de Kristne i Troen, hvad mener I saa der blev af dem? . . . Anfægtelserne er de Kristnes Lægedom mod Syndelegemets skjulte Sygdomme, derfor skal vi ikke ringeagte dem eller begære at faa det efter vor egen Vilje, men vi skal tværtimod tage imod dem, ganske som Gud sender os dem, og stadig tro, at de skal tjene os til Gavn. Men forsøm ikke at bede. Selv om Hjertet synes at være koldt, bed dog, helst med lydelige Ord, et Fadervor i Jesu Navn.“ — Det var en erfaren Mand, der talte disse Ord, og derfor har de Kraft til Trøst for andre. Faa har vandret sin Livsbane til Ende, uden at han en Tid eller en anden har maattet føle de trange Kaar, som redes til for Hjertet, naar de mørke Skyer daler ned over Sjælen og skjuler Solens Lys og Himlens Skønhed. Hvem kan udgrunde, hvorfra et saadant Mørke kommer. Siden jeg kom hjem, var jeg i Førstningen rigtig glad og frejdig. Men i selve Nytaarsnatten var det i min Søvn og mine Drømme, som om der lagde sig et haardt Tryk over mit Indre, og i de to følgende Dage var det, som om Bekymringerne, Sorg og Synd havde Magten over mit indre Liv. Gud, hvor lange og trange kan dog slige Timer være. Jeg kender dem fra hele mit Liv, og derfor kan jeg saa godt forstaa, hvor trangt det maa være for Dem

Gammelby, d. 3. April 1878.

Kære Fru Skibsted!

Der var meget vemodigt i det Farvel, jeg maatte sige Dem og det gamle kære Hus og Hjem i Lykkesholms Allé¹⁾). Denne Vemod blev ved at følge mig, skønt det dejlige Solskinsvejr, der hilste Sjællands grønnende Marker med de første Foraarssmil, gjorde hvad det kunde for at oplive mig. Jeg kom

¹⁾ Fru Skibsted flyttede fra Lykkesholms Allé til Poul Møllers Vej.

lidt træt i Sindet til Korsør, hvor jeg fandt en inderlig venlig Modtagelse og Pleje hos den gamle Præst, Wad¹⁾, og hans to selskabelige Døtre. Der var imidlertid ikke de bedste Vilkaar for et dansk Samfund dér. Byen vilde intet have med Landet at gøre, og de, der samledes, var i Grunden bange for baade kristelig og folkelig Tale i dette Ords alvorlige Forstand. Kun et historisk Foredrag var særlig velkommen. Et saadant kunde jeg nok have holdt, men jeg var nu en Gang bleven opsat paa, at de skulde høre et alvorligt Livs-Vidnesbyrd, og saa gav jeg mig Gud i Vold og talte fra Hjertet. Der var aandeløs Stilhed i Forsamlingen, hvordan det blev modtaget for Resten ved ikke jeg

Efterskrift:

Kære Fru Skibsted!

I de usande Ting, som De har hørt om min politiske Stilling, kan vi faa et lille Billede af, hvorledes det vilde se ud mellem Venner uden Tillid. Hvis De nu, i Stedet for at holde Dem med Tillid til mine egne Udtalelser og i øvrigt henvende Dem til mig selv, uden videre havde skrevet til mig, at nu maatte vort Venneforhold blive et andet, da jeg havde skuffet Deres Tillid, — hvad saa? Nej, hvor der ingen Tillid er, der er Venskab kun Snak, hvad der er ført af Samtale mellem mig og nogle enkelte ny Medlemmer er udelukkende ført paa den Forudsætning, at jeg var udenfor og blev udenfor det forenede Venstre. At jeg i mangfoldige Sager vil komme til at stemme sammen med det, det ligger jo i min egen politiske Betragtning, som selvfølgelig ikke kan ændres, hvordan end Partivæsenet tager paa Tingen. — Det er forresten saa uhyggeligt med den Sladder og saa ofte Opspind, der bevæger sig saa livligt i den grundtvigske Kreds i København Hvor farligt det imidlertid kan være for et Venskab at faa fortalt af andre, hvad en Ven har sagt, derpaa havde jeg forleden et Eksempel, som jeg ikke kan undlade at fortælle Dem. En meget paalidelig Mand siger til mig, at han havde hørt at en anden ligeledes paalidelig Mand, at Dinesen til den sidste havde sagt: „Jeg følger Termansen i Kirke- og

¹⁾ Mattias Wad 1816—97, fra 1850—60 Præst i Seden og Aasum ved Odense, fra 1860 var han i 35 Aar Præst i Korsør; han var en hjertelig Ven af Grundtvigs kirkelige og folkelige Syn.

Skolesager, som han er bedre hjemme i end jeg; men saa vilde jeg ogsaa have, at han skulde følge mig i de borgerlige Sager, som han ikke forstaar sig paa.“ Det var en drøj Pille, saadan som den lød. Men jeg fatter øjeblikkeligt, at hele Vægten kommer til at ligge paa det lille Ord „de“, og at det hele beror paa, at jeg enkelte Gange har stemt mod Dinesen ved Afstemning over visse indviklede Poster paa Finansloven, som han med fuld Ret gør gældende, at han som mangeaarig Medlem af Finansudvalget kan kende, og jeg ikke kende. Men Sagen var, at jeg under Forhandlingerne fik det Indtryk, at hans Forslag dog ikke var fuldt ud grundet, og denne Følelse fik Overhaand over mig, saa jeg stemte efter den uden egentlig at kunne klare mine Grunde saaledes, at han kunde paa-virktes deraf. Det hele slog jeg da hen med et Smil, og der er ikke ringeste Spor af Uvilje, som har fæstet sig hos mig, hvad han vel vil have følt, da vi nu var samlede.

Gammelby, d. 9. April 1878.

..... I Morgen og i Overmorgen har De jo saa Høj-skolemødet¹⁾, gid De maa faa noget opmuntrende ud af det. Schrøder har fortalt mig om det Emne, som han vil udtale sig om, Nørregaard²⁾ vil tage Sagen lidt anderledes, uden at der dog er Grundforskellighed imellem dem. De har haft en Sammenkomst hos Møller i Gylling, der ogsaa for Præstedannelsens Vedkommende har Syn og Øje for Trangen til en anden og bedre Oplysningsanstalt end det nuværende Universitet. — Naar De har holdt Mødet i København, er det Meningens, at der skal tales om Sagen trindt om i Landet ved mindre Møder for at vække Opmærksomheden for denne Sag. Kunde det lykkes, hvad der rigtig nok ingen som helst Udsigt er til, at faa det ødelæggende politiske Vrøvl afløst af Forhandling om Folkeoplysningsagen, saa vilde det være en stor Lykke. Gud ved, hvordan det dog er muligt, at en saa uklar og saa

¹⁾ Den 10. og 11. April 1878 holdtes i Tivolis Koncertsal et stort Høj-skolemøde, der havde samlet omtr. 650 Mænd og Kvinder. Her forhandles om en Udvidelse af Højskoleundervisningen. Jens Nørregaard talte for at virkeliggøre Grundtvigs Tanke om en Stats-Folkehøjskole i Sorø. L. Schrøder ønskede et stærkt Brændpunkt for Højskolebevægelsen.

²⁾ Højskoleforstander, Dr. Jens Nørregaard, f. 1838, d. 1913. Fra 1866 til 1908 Forstander for Testrup Folkehøjskole.

usund Bevægelse som den, Parlamentarismen har fremkaldt, kan saaledes fortrylle og forhekse den store Del af Folket, mens de virkelige store Spørgsmaal følges kun med spredt Opmærksomhed

Gammelby, d. 5. Maj 1878.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Siden jeg kom hjem har en tung Stemning fulgt mig Nat og Dag som Skyggen. Det er for mig, som om alt, der før aandede mig i Møde med Livets friske Pust, var blegnet og slappet, som om min Livskraft var falmet, og som om jeg var træt af Livet. Jeg har ikke nogen større Grund til en saa tung Følelse. Det er den gamle tungsindige Grundstemning, der ligger i min Natur, og noget Nervetryk, der vist nok er større i Foraarstørken, navnlig i den bidende Østenvind, end til andre Tider. Og i slige Stemninger kommer de mangfoldige ængstelige Tanker for vor egen og vore Børns Fremtid jo frem med Magt. Hostrup har i Dag en herlig Prædiken over Jesu Hyrdegærning. „Jeg bærer, jeg drager, jeg frelser,“ siger Profeten om ham, og det er i Grunden vor Livsførelse: Vi bliver baarne, vi drages, vi frelses. O, Gud ske Lov! Jeg har det jo ellers godt herhjemme og føler mig ogsaa kun vel i Hjemmet. I den Stemning, jeg gaar i, er jeg ikke i Stand til at glæde mig ude. Jeg synker sammen og føler mig træt og halvsyg iblandt fremmede og paa fremmede Steder. Min inderlige Bøn er kun, at alt Hjertetrykket ikke maa formaa at trykke mig bort fra Herren, men at det maa trykke mig fastere ind til ham. Dertil er det jo dog, han sender de trange Førelser over os. Hele Vinteren har jeg til Dels haft Trykket over mig, om end ingenlunde saa stadigt og stærkt som i den sidste Maaned. Ogsaa er de politiske Forhold bleven forværrede, og det øver altid sin nedslaaende Virkning paa mig. Fra den 8de November¹⁾ af haabede jeg lysere Tider nær. Jeg haabede, at dette Uhelds-Ministerium skulde have gaaet af, saa at en roligere og bedre Forhandling kunde være kommet til Veje. Nu er dette Haab, saa vidt jeg kan se, uden Grund. Ministeriet skal have besluttet at blive, og dermed er al Tanke om bedre Tilstande slaaet til Jorden. Det er altsaa

¹⁾ da den midlertidige Finanslov vedtoges.

Meningen, at Godsejerne skal til Magten og regere egenmægtigt, at hver en Friheds- og Fremskridtstanke skal kues ned, Godsejerne og Ploug er jo rigtignok Ministeriets eneste Støtter og de eneste, hos hvem de har Tillid. Ja der er dertil jo vel to Mænd i Folketinget, der er dets blinde Tilhængere, eller rettere sagt ikke blinde, men fuldt bevidste Tilhængere; men det er dog ikke noget stort Tilhæng. At det moderate Venstre derved vil lide Nederlag lige overfor Berg, der vil drage den større Del af Befolkningen med sig, det er tungt, men maaske dog det mindste Onde. Det største Onde vil være, at det forenede Venstre vil med Nødvendighed blive knuget sammen til Efteraaret, og den følgende Rigsdagsamling vil blive aldeles gold og vistnok meget vanskeligt faa en Finanslov. I Plougs Rasen¹⁾ mod Højskolemødet øjnede jeg straks noget mere end simpel Uvilje imod Grundtvigs Skoletanke og mod Schrøder og Nørregaard. Det var tillige en hoverende Manifestation af den ny Æra, der ved Forbundet mellem ham og Godsejerne er oprundet, og som skal knuge til Jorden med en Jernhaand alt hvad der ikke passer ind i deres Regeringssystem. Ja, i de mørke Tider, der er oprunden over os, hedder det nok som før engang: Fjern er Danmarks Morgen! — De ved jo iøvrigt, at jeg ikke var glad for Højskolemødet. Jeg frygtede for, at den Tanke er kommet frem som en Følge af lidt bieløs Iver, og jeg frygter for, at den har faaet et Knæk ved den lidte Mishandling uden at have faaet en tilsvarende Styrke og Støtte ved de varme Ord, der er talt for den. Dog, derom maa den nærmere Fremtid dømme . . .

Gammelby, d. 18. Juni 1878.

. . . . Her har det været koldt, saaledes at vi lige til Pinsen maatte have Ild i Kakkellovnen. Det forekommer mig at være det koldeste Foraar siden 1851. Ikke desto mindre ser det ret godt ud paa Markerne. Baade Vinter- og Vaarsæd tegner til en, om ikke rig, saa dog jævn god Høst, men iøvrigt er det jo for tidligt at tale derom, thi der kan ligge meget mellem den Dag i Dag og Høsten. — Jeg er nylig vendt tilbage fra en Rejse til Ringkøbing, Lemvig og Holstebro. I Nærheden

¹⁾ I tre Artikler i „Fædrelandet“ (d. 16., 17. og 20. April) udtalte C. Ploug sig meget skarpt mod Mødet og de to Ordførere, Schrøder og Nørregaard.

af den sidste By var det Indvielsen af en Mindestøtte for Frederik den Syvende, Folkemødet gjaldt. Paa hele Rejsen gjorde jeg den Erfaring, at alle de af Befolkningen, der har noget at gøre med det aandelige Liv, folkeligt eller kristeligt, var paa Bergs Side i den politiske Strid, selv Præster af den grundtvigske Retning. Ja, naar jeg sagde alle, saa er det ikke nøjagtigt. Jeg traf en ganske enkelt moderat Venstremand. Det er det, jeg har befrygtet af Ministeriets Beslutning om at tiltrodse sig Magten for en ukendt Fremtid. Jeg var ogsaa dum nok til i afvigte Vinter at tro paa Ministeriets Venners Opspind, at det var ked af Regeringsbyrderne og vilde fratræde, saa snart der blev givet en Bevilling, der kunde antages. Jeg skal nu i næste Uge holde en Række politiske Møder i min Kreds. Nogen stor Glæde venter jeg mig ikke deraf. — De spørger, om jeg har hørt noget om Udsigterne for Landstingsvalget¹⁾. Nej, det er ganske roligt i den Retning. Enkelte, der taler derom, mener, at det er sikkert nok, at mit Valg fremmes. Men sikkert er ingen Ting under Solen og allermindst politiske Stemninger. Det gaar dermed, som Gud det vil. Det er dog nok nu det rimeligste, at den evropæiske Forvikling ender uden Krig. Kongressen fører vist til Fred, hvis ellers Bismarck mener, at Fred er ønskeligt for ham. Thi i modsat Tilfælde vil vist en Krig være uundgaaelig. Det er en rædsom Afgrund i det tyske Samfund, som vi faar et Glimt at se af i de sidste Tider. Gud ved, hvor længe Jern- og Blodpolitikken kan holde de frygtelige Kræfter i Ave, der lever i denne Afgrund, og opelskes netop af denne Politik. — — I Dag har vi endelig en dejlig Sommerdag. Hvor er det oplivende at se paa det friske grønne, der fryder sig i det milde, om just ikke varme Solskin. De lette Skyer svæver hen i Luften, baaret af en mild Vestenvind, og over dem i store Højder tegner de hvide Svaneskyer deres mangleformede Skikkelser. Luften er saa gennemsigtig, saa selv de fjerne Genstande synes at være rykket ganske nær, og over det alt sammen smiler en Himmel saa underlig dybblaa og ren, det er, som om en Hilsen fra Paradiset aander gennem det alt sammen, ja en Hilsen fra en højere Fredens Egn. O, Gud, hvor kan det stakkels syge Hjerte komme til at længes didhen. Og ikke engang denne Længsel faar det Lov til uforstyrret at give sig hen til. Thi saa hviskes der fra en Side om,

¹⁾ Det ordinære Landstingsvalg d. 1ste Oktober 1878. Ved et Udfyldningsvalg d. 26. Februar i Varde havde T. været paa Tale som Kandidat.

at der er saa langt didhen. Det er saa fjernt, saa fjernt, det livsalige „Land, hvor Glasset ej rinder med Graad eller Sand“, og saa hviskes der op fra Hjertedybet en Tvivl, om der ogsaa er Udsigt for os til nogensinde at naa derhen, da Hjertet ikke blot er tynget af Sorg og Smerte, men mest af den usalige Syndebyrde:

„Helligaand! vor Sorg Du slukke,
al Mørkladenhed gør klar,“

sukker jeg saa og tilføjer:

„Du, den nye Verdens Skaber,
vis paa os, hvad Du formaar.“

Ja, han mægter alt! Gud ske Lov!

Gammelby, d. 13. Juli 1878.

. . . . Tak for Deres Brev! I Dag har jeg først faaet det, da jeg nu er vendt tilbage fra en seks Dages Rejse i Randers- og Silkeborgegnen, hvor jeg har holdt flere Møder og talt med mange gode Folk. Dette er en stor Glæde, og det har ogsaa bidraget til at oplive mig. Jeg tror at have gjort den Erfaring, at den trange, pengeknappe Tid har bragt mere Ro og Alvor ind i Sindene. Selv Bergs Spektakelmøder tror jeg ikke har saa meget at betyde, som det hist og her skralder til. Gud give, at den Lære, som de to daarlige Aar har givet Folket, ikke alt for snart maatte glemmes. Saa kunde det maaske igen bliive lidt lyst at leve i Danmark. Den Svindel-Tid, som vi har gennemgaaet, har for mig været en Lidelsestid, der har ikke blot graanet mit Haar, men ældet mig før Tiden. Der har været Svindel i alt: Svindel i Pengeforretninger, Svindel i Kvægfoeding, i Smørtilvirkning, kort i hele Agerbruget, en Svindel, der har givet sig Udslag i Flothed, Velleved og hvad deraf følger: en Gæld paa Ejendommen, der vil trykke i lange Tider. Der har været Svindel i politisk Retning, alt, hvad der kunde storme løs i Blinde, var folkeligt, alle, der ønskede at gaa jævnt fremad, var ufolkelige. Der har været Svindel i Aandslivet, (Vennemødet efter Grundtvigs Begra-

velse gav de første klare Ytringer deraf). Alt, hvad der af store Ord har lydt iblandt os, det er det en Gru at tænke paa. Alt, hvad der har taget Grundtvigs store Tanker og Syner forgæves, det er det atter en Gru at se hen over. Der har ikke været faa Øjeblikke, da det har lydt i min Sjæl: Bliver dette ved, saa faar Du at søge Dig et Hjem et andet Sted paa Jorden; thi her har jeg ikke hjemme. Det er nu, ligesom det begynder at lysne op over Tidens Mørke, som gav de første Vaartegn sig Udtryk i en alvorligere, sindigere Stemning, der er Forbud paa, at det danske Hjerter atter er i Begreb med at begynde med at slaa sine jævne Slag. Ganske vist er jeg ikke nu bleven Sangviniker, forestiller mig slet ikke, at det snart skulde blive skønt at leve i Danmark. Jeg ved, at Berg og Co. paa den ene Side og Ministeriet Fischer-Estrup paa den anden skal ikke undlade af al Formue at styrke det onde og holde den bitre Splid oppe, men er det saa, at Guds Engel virkelig har begyndt at røre ved det danske Folkehjerte, saa vil de nævnte uhyggelige Magter dog engang blive overvundne og lysere Tider oprinde. A propos om Ministeriet: De skriver, at jeg har taget haardt paa det ved mine Vælgermøder¹⁾. Nej, jeg har ikke omtalt det mere end det var nødvendigt for at klare Stillingen. Bryder De Dem om at se, hvad jeg har sagt, saa følger hermed et korrekt Referat af samme min Udtalelse. . . .

. . . . Sommeren har iøvrigt været meget bevæget for mig, idet jeg har rejst mere omkring, end jeg plejer, først i Vestjylland og senere i Østjylland, og dertil holdt en Del Foredrag dels i Askov og dels ved Møder her i Egnen. Er det ikke sært, at min Stemme bliver efterhaanden kraftigere og klarere! Pastor Slamberg²⁾ er dog en herlig Mand. Vi gik en halv Dag i et dejligt Sommervejr og samtalede med hinanden i de herlige Skove, der ligger omkring Støvringgaards Kloster. Det er af de Timer, der er saa velgørende for Hjerter, og hvis Indhold er blivende

¹⁾ T. holdt fra 26.—29. Juni Vælgermøder i Vejen, Rojskovhus, Vorbasse og Holsted.

²⁾ Hans Christian Slamberg (1816—89) var Præst i Støvring og Melเลอร์up ved Randers fra 1858 til 1887.

Gammelby, d. 30. August 1878.

Kære Fru Skibsted!

Der har hverken været Spor af Vrede eller Mismod i mit Sind over Deres, rigtignok lange, Tavshed. Jeg fandt, at det var saa rimeligt, at De brugte Tiden paa Landet til Hvile og Vederkvælgelse og ikke til Brevskrivning, der tilvisse ogsaa er anstrængende og kræver baade Tid og Kræfter. Alligevel har jeg engang imellem set efter Deres Haandskrift paa Brevene, der kom med Posten i den sidste Tid. — Denne Sommer har haft en ejendommelig Travlhed for mig, idet jeg har holdt flere Foredrag end jeg plejer, rejst om i Vest- og Østjylland, holdt nogle (5) Foredrag for Pigerne paa Skolen i Askov, og senere 3 paa Lærermødet¹⁾. De sidste var temmelig anstrængende, da det var i Høsten. — Dette Møde var tilvisse skønt, navnlig fandt jeg det glædeligt i én Henseende. Der mærkedes i hele denne talrige Skare af højst forskellige Mennesker intet til den politiske Dæmon, der har raadet i saa lang Tid iblandt os. Det var i hele denne Klynge som i tidligere Dage: Sans for og Samtaler om hjærtelige og gode Ting udfyldte Tiden mellem Foredragene. Jeg havde ikke Tid til at høre mange af Foredragene, men jeg hørte et af Nørregaard om Kunsten i Italien, som jeg rigtig nok syntes var særdeles udmærket baade fra Formens og Indholdets Side. Den Slags Fordrag er der vist kun faa, der kan holde. Prof. Fr. Nielsen²⁾ var jeg ogsaa meget glad ved, baade ved hans Taler og personlige Omgang. Han er vist et prægtigt Menneske i enhver Henseende. Wexelsens³⁾ havde jeg i Besøg hos mig en Eftermiddag. De bragte mig en Hilsen fra Dem. Det er elskelige Mennesker, og han er en herlig Præst. Fru Grundt-

¹⁾ Fra d. 2.—23. August holdtes paa Askov Højskole et af 350 Mænd og Kvinder besøgt Lærermøde. L. Schrøder, Nørregaard, Nutzhorn og Bægø holdt hver 9 Foredrag. Blandt de øvrige Ordførere var Prof. Fr. Nielsen, Rektor Lefolii, Læge Bojesen og Termansen, der holdt et Foredrag om Georg Washington og to om Johannitterordenens Historie.

²⁾ Frederik Nielsen, f. 1846, d. 1907, i en Række af Aar Professor i Kirkehistorie, senere Biskop.

³⁾ Frederik Nannastad Wexelsen, norsk Præst, f. 1818, d. 1896, en ivrig Tilhænger af Grundtvigs kirkelige og folkelige Oplysning. Ogsaa han talte ved Lærermødet.

vig¹⁾ var kun faa Dage paa Askov, desværre kunde jeg ikke faa hende til os, da Marie laa syg netop i disse Dage. Iøvrigt er det min Mening, at Folk, der i tre Uger skal hver Dag høre tre lange Foredrag og dertil Samtaler og Forhandling, vil trættes umaadeligt. Det er en Slags aandeligt Fraadseri, vist nok lige saa usundt som det legemlige

Gammelby, d. 3. Oktober 1878.

Kære Fru Skibsted!

Hjertelig Tak for Deres Brev og Lykønskning. I stor Spænding har jeg ikke været med Hensyn til Udfaldet af dette Valg²⁾. Dels var det ikke noget særdeles brændende Ønske hos mig at skifte Plads i Tingene, og dels har jeg hele Sommeren været temmelig sikker paa, at Udfaldet maatte blive som det blev. Ganske vist blev Udsigterne dunklere i de sidste 14 Dage efter at Grundlovsværneforeningen³⁾ (dette storartede Humbug) havde opstillet 2 andre Kandidater, men dels var det ubetydelige Mænd, den kunde stille op, og dels var der ingen Sandsynlighed for, at de Bergske (de Radikale) kunde blive talrige nok til at sejre. Og Højre kunde heller ikke sætte 2 igennem, da en Del af de selvskrevne (højstbeskattede) vilde stemme paa mig. Mit Ønske var ikke saa brændende; thi, kære Fru Skibsted, min Stilling i Landstinget vil ikke blive saa lystelig, og med Guds Hjælp er nu i Folketinget det værste ovre. Siden det forenede Venstre er splittet, vil flere og flere af de bedste Venstremænd indtage en Stilling, hvor jeg kunde komme til at samvirke

¹⁾ Grundtvigs tredje Hustru, Enkefru Asta Tugendreich Adelheid Reedtz f. Komtesse Krag-Juel-Vind-Frijs, f. 12. Marts 1826, Enke efter Gehejmekonferensraad, Udenrigsminister H. C. Reedtz. Hun blev viet til Grundtvig 14. April 1858. Hun døde 5. Oktober 1890.

²⁾ Landstingsvalget d. 1. Oktober. I 11. Kreds, Valgsted Varde, valgtes Termansen med 50 St., Clausager og Stiftsprovst Claudi med hver 49 St.

³⁾ Ved et Møde i Middelfart d. 21. April 1877 besluttede Venstremænd fra hele Landet at oprette en Grundlovs-Værneforening, „der kunde samle alle Grundlovens virkelige Venner“. Den vandt Tilslutning over hele Landet. Ved en Generalforsamling d. 18. Septbr. 1878 i Aarhus erklærede Flertallet sig for den Bergske Gruppe. Det gav Anledning til en Spaltning. Den tidligere Formand, Forstander Bojsen, Gedved, traadte tilbage, og Højskoleforstander Jens Lund blev Formand.

med dem. Stillingen her i Kredsen er saadan, at de moderate Venstremænd er i Overtallet, og til næste Valg vilde man næppe have opstillet nogen Modkandidat, og at en saadan vilde være faldet, er temmelig sikkert, og de fleste Vælgeres Mening. Men jeg havde i Sandhed lagt den Sag i Guds Haand ved inderlig og vedholdende Bøn, og derfor tager jeg nu mod Udfaldet som hans Afgørelse. Jeg har iøvrigt intet gjort for dette mit Valg, ikke det mindste. Da nogle af de ledende Mænd begyndte at tvivle paa, om baade den Mand, der blev valgt i Foraaret (Clausager)¹⁾ og jeg kunde vælges, og at der var størst Udsigt til, at Clausager maatte fortrække, bad jeg dem om først at sikre hans Valg og saa lade det komme an paa Omstændighederne, om jeg kunde vælges, og det lagde jeg Vælgerne alvorligt paa Sinde ved Prøvevalget, saa jeg kan sige, mit Valg er sket med Gud og Æren! Jeg haaber, at han har hørt min Bøn efter Valget, at dette nu maatte være til nogen Nytte for mit Folk og til Velsignelse for mit eget Liv

Kjøbenhavn, d. 5. December 1878.

. . . . Inderlig, hjertelig Tak for Deres Vennebrev! Ja, hvor tit end ogsaa her i Stridens Dage, der er kastet Tvivl ind i mit Hjerte om Venners Trofasthed og Kærlighed, Deres urokkelige Venskab og Hjertes Trofasthed deri har jeg aldrig et eneste Øjeblik tvivlet om. Der har ingenting kastet Skygge ind over vort Venskabsforhold, Gud ske Lov! Derimod har jeg jo — som De nok ved — ogsaa kendt andre Forhold, der pinte mig i en Grad, som kun Gud tilfulde saa, og haft Erfaring af, at man ved at ville fremkalde Løsning tit gør ondt værre, men ved at bie og tie og overlade til Gud at løse og gøre godt, hvad der var fejl baade fra min og den anden Side, saa', at han er mægtig til at gøre mere, end vi kan bede og forstaa.

„Det er saa saligt at tænke paa,
vi har en Herre, som alting mægter.“

¹⁾ Anders Jensen Clausager; ved Udfyldningsvalget d. 26. Februar 1878 i Varde valgtes han til Landstingsmand. Ved Venstres Deling i 1879 gik C. til den moderate Gruppe.

Han har en Skulder, ja et Bryst, hvortil vi kan hælde det trætte Hoved. Han siger aldrig Nej, naar vi kommer og kaster os dertil:

„hver Taarelil rundet og snart forglempt,
den er af ham baade talt og gemt.“

I Gaar var jeg lidt henne hos Fru Grundtvig. Jeg synes snart ingensinde, jeg har set hende saa rolig og saa sund i sin Tanke og Tale om vore ulykkelige politiske og folkelige Forhold. Og dertil saa mild og kærlig. Den Kone har „et stort Hjerte“. Jeg skulde have rejst i Aften eller i Morgen tidlig. Men nu taler man atter om Opløsning enten i Morgen eller paa Lørdag¹⁾. Saa maa jeg jo bie og se, hvad det bliver til. Thi derefter skal mine Rejsetilberedelser jo rette sig. Alt er Urede og Taage dér, og hvor ofte maa jeg ikke ogsaa i dette Fodhold sige til mit Hjerte:

Du er dog ej den Herre,
der alting raade bør;
Gud monne Septret bære,
og alting vel han gør.

Jeg har nu afgjort med Marie, at den 9de December²⁾ bliver vi i vort Hjem og tager venligt imod hvem der kommer. Vistnok ønskede jeg helst, at denne Dag skulde have gaaet aldeles stille hen, det havde passet bedst med min Stemning i Tidens Pinagtighed. Men derover vil jeg nu ikke gøre mig trangere Tanker. Gud lede alt til vort sande Vel, det bliver min Bøn for os alle. Gud Fader unde os i sin Naade, kære Fru Skibsted, at naar vi ses igen, det da maa være i et noget lysere Solskin; men i hvert Fald under Skinnet af Guds Kærligheds Sollys, som ingen Verdens Sky kan slukke

Gammelby, d. 22. December 1878.

. . . . Jeg er ikke og bliver aldrig nogen Ven af den kolde Vinter med dens Is og Snedække, det stivnende Liglagen,

¹⁾ D. 10. December 1878 opløstes Folketinget, og nogle Dage senere udskreves ny Valg til d. 3. Januar 1879.

²⁾ T.s og Hustrus Sølvbryllupsdag.

der knuger og trykker alt levende. Vinteren er i Pagt med Døden og derfor Livets Fjende. Men det er ikke uden Betydning, at Julen netop er i den mørke og kolde Tid, tværtimod Verdens Gang og Regning har „Lyset tændt sig i Mørkets Skød“. — Hele den uhyggelige Valgbevægelse¹⁾, der netop skal føres i Juletiden, holder jeg mig aldeles udenfor. Begge Venstregrupperne har taget galt paa denne Sag, og Højre har vist et stort Vankelmod og Fejghed. Regeringen har handlet i sin egen Aand, og at jeg er i afgjort Modstrid med denne Aand, det behøver jeg jo ikke at fortælle. Grundtvig har sagt en Gang, at den eneste Fjende, som kan overvinde det danske Folk, er Splid. Og den har vi desværre. „Ve den, fra hvem Forargelsen kommer.“ Dog, han, der kan sige til Havets Bølger: hidtil og ikke længere, kan ogsaa sætte Grænser for denne vor onde Fjendes Magt.

„Danmarks Lykke er fra oven,
har vel og sin Vintertid;
grønnes dog igen som Skoven
og faar atter Sommer blid.“

Og saaledes har vi efter denne trange Vintertid en Vaar i Vente med Lys, Varme og Grøde. Ser vi ikke den, som vi i menneskelig Forstand har i Vente, om nogle Maaneder, saa ser vi ved Guds Naade den Vaar, hvoraf hver Verdens-Vaar kun er en mat Skygge. Derfor „Lovet være Du Jesu Krist, at Du Menneske vorden est.“ Gud give os, at vi maa lade vor Røst med hjertelig Klang lyde med i Menighedens Lovsang i denne Jul!

Gammelby, d. 10. April 1879.

Kære Fru Skibsted!

.... Hjemrejsen var ikke trang. I Korsør tog jeg Afsked med Asta²⁾ og Filippine Larsen³⁾). Det er overordentlig ve-

¹⁾ Forberedelserne til Folketingsvalget d. 3. Januar 1879.

²⁾ Asta Grundtvig, Grundtvigs Datter i tredje Ægteskab, g. m. Overlæge Dr. med. Kr. Poulsen.

³⁾ Filippine Larsen, f. 1848, d. 1911, var fra 1870 Lærerinde i Grundtvigs Hus. Efter Grundtvigs Død var hun hos Fru Grundtvig til dennes Død 1890.

modigt at tænke paa den unge Pige, der vist ikke har synderlig rimeligt Haab om en længere eller kraftigere Fremtid. Der er noget saa trist i Synet af en Blomst, der er falmet midt i Udfoldningen, fordi en Orm har naget dens Rod. — Forleden Aften blev der ytret, at det var skønt naar en Mand som Frimodt¹⁾ gik bort i sin bedste Kraft. Jeg sagde dertil, at uagtet jeg godt kendte det danske Folkeord: Naar det er fejrest at leve, er det fejrest at dø, saa vilde det dog aldrig ret finde Vej til mit Hjerte. Jeg stillede mig hellere ved Davids Side, naar han bad: Herre, tag mig ikke bort midt i mine Dage. Alt det afrevne, brat afbrudte, forekommer mig aldrig at gøre et mildt Indtryk. Ønsket om saaledes at dø bort i Livets fejreste Aar maa jo være blindt, for det er at ønske Verden fuld af unge Enker og faderløse Børn. Nej, men naar sligt i Følge Guds uransagelige Visdom sker, da maa Troen trøste derover og kan, Gud ske Lov, trøste derover

Gammelby, d. 20. Juni 1879.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Overalt ser det rigtig godt ud paa Markerne. Rugen, der skulde blomstre (dræ), længes dog efter solvarme Timer til at blive af med Blomsterstøvet i. Sjældnen har jeg set et smukkere Græstæppe klæde Markerne. Hvor der er naturlige Græsvange er det især overordentlig skønt at gaa hen over det bløde, lyse og blommede Tæppe. De Steder, hvor Naturen endnu faar Lov til at smykke som den selv vil — jeg har saadanne Smaapletter — der udfolder den en Poesi, som man aldrig kan blive ked af at nyde. Hvor er de smaa beskedne Mark- og Hedeblommer yndige, og hvilken Mangfoldighed af Farver og Skikkelser! „En Kløvermark til Middagsro,“ synger Poul Møller om, men en Naturplet med sin vidunderlige poetiske Yndighed er dog langt skønnere. I Dag er der Marked i Vejen, og der er al Larmen samlet, saa det er stille som en Helligdag over Egnen. Paa en saadan Dag er jeg rigtig lykkelig ved at have Lov til at være i mit lille Hjem ved Marie og Børnene. Hvor jeg elsker Naturen, Stilheden

¹⁾ Jens Christian Rudolph Frimodt, f. 24. December 1828, i mange Aar Præst ved St. Johanneskirken paa Nørrebro. Han døde 21. Marts 1879.

og Hjemmets Liv. Dér føler man, at Paradis er ikke endnu aldeles forsvunden fra Jorden. Hvorfor gør Menneskene sig dog saa stor Umage for at faa de smaa, velsignede Rester af Paradis til at flygte? Give Gud at vi maa findes blandt dem, der søger at holde paa dem ved efter Evne at elske Kærlighedens, Troens, Haabets og Fredens Blomster frem, hvor som helst vor Fod skal vandre.

Gammelby, d. 20. August 1879.

. . . . Jeg har, siden jeg sidst skrev, været en Rejse i Vendsyssel- og Randersegnen. Vendsyssel er et mærkeligt Land. Bugnende Overflod paa Markerne og det lige ind til Klitterne paa Vestkysten, og en stor Bevægelse baade i Kødets og Aandens Verden. Dér har den politiske Svindel været paa sit højeste Spidse, en lille Retning mod Maadehold blev stemplet ikke blot som ufolkelig, men som ukristelig. De moderate Venstremænd er bleven kaldt Forløbere for Antikrist. Iøvrigt saa det ud til, at Bergs Aktier var i Færd med at dale, og lidt mere Sindighed i Begreb med at indtræde; dog det varer vist ikke længe Hvad er al Jordens Eje? Der staar ellers en god Høst paa Marken, men den synes ikke at kunne komme i Hus. Naar jeg saa gaar og grunder over Livet og dets Tryk, dets Ustadighed og Korthed, saa bøjer jeg mine Knæ og beder i Stilhed: Gud vor Fader! giv os din Velsignelse. „Det er den, der mætter“, alt ellers er ikke i Stand dertil. Penge, Velstand, Storhed, alt svinder som Græs. Maatte hans den evige, uforgængelige Rigdom blive os til Del! Alt hvad der skal strides og stræbes og savnes og mistes er aldrig forgæves, naar det kun hjælper os til at vinde det, der ikke forgaar

Gammelby, d. 2. Oktober 1879.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Det var den 22de, de¹⁾ rejste fra os, og naaede om Aftenen deres Hjem, som de fandt pyntet paa det venligste,

¹⁾ Termansens Datter, Ane Matilde og hendes Mand, Friskolelærer Soren Jensen.

og hvor de blev modtaget af en hel Kreds af kærlige Mænd og Kvinder. Den næste Dag kom alle Skolebørnene med et dejligt Dannebrogslag og kort efter kom en Mand med Flagstangen. Flere skønne Gaver var sendt dem, og saaledes har Begyndelsen været god. Gud give, at Fremgangen og Enden maa svare dertil. Den Morgen, de rejste, samlede jeg hele Huset og bad derpaa til Gud, den almægtige Fader, at han selv vilde sende Velsignelsen til det Hjem, de skulde stifte, som til det, de forlod, tog derpaa Afsked med dem med Troen og Fadervor og: Alt staar i Guds Faderhaand! og saa lagde jeg dermed al Sorg paa Gud; jeg har ikke længtes. Marie har jo ikke saa let ved af og til at glemme Datteren, dog Gud ske Lov! ogsaa hun har baaret det med Ro. Jeg er jo noget bange for hende, naar jeg rejser bort; men ogsaa dette sætter jeg i Guds Haand. — Af Kornet fik jeg det sidste bjærget ind i Lørdags (27de). Det har været en underlig trist Tid, Mørke, Regn og Blæst næsten uafsladelig. En saadan Sommer har jeg kun oplevet een af før, nemlig 1860. Og dog har Guds Naade ogsaa i denne Sommer været ny hver Morgen! — I Landstinget synes Døden dette Aar at ville høste. 5 Landstingsmænd døde i et Aar, og Aaret er ikke endt endnu. 2 døde i det foregaaende Halvaar. Baade D. B. Adler¹⁾, Rosenørn-Teilmann²⁾ og General Jonquières³⁾ var af dem, der altid mødte mig med et venligt Ord og et venligt Haandtryk. Derfor er det med Vemod jeg tænker paa dem

Gammelby, d. 5. November 1879.

Kære Fru Skibsted!

Nu er jeg da igen i mit lille Hjem og vil saa i Aftenstunden sende Dem en Hilsen herfra. Jeg kom jo saa til Hoff's⁴⁾ ven-

¹⁾ David Baruch Adler, Handelsmand og Politiker, f. 1826, d. 4. December 1878. Han tilhørte de Nationalliberales venstre Fløj.

²⁾ Christian Peder Theodor Rosenørn-Teilmann, f. 1817, d. 10. Januar 1879, i en lang Række Aar Landstingsmand. Han var Kultusminister i Grev Frijs Ministerium fra 1865—67, tillige Justitsminister fra 1866—68.

³⁾ Henri Alexandre Antoine de Dompierre de Jonquières, f. 1816, d. 21. September 1879. Han deltog i Kampene i Trearskrigen og i 1864, ved Dybbøl var han Chef for Artilleriforsvaret. Fra 1870 var han Landstingsmand.

⁴⁾ Johan Villiam Hoff, f. 1832, d. 1907, fra 1872—94 Valgmenighedspræst i Ubberup, fra 1894 til sin Død Præst ved Vartov Kirke.

lige Præstebolig og fandt det gamle Vennesind, var om Aftenen til Høstgilde paa Ubberupgaard hos Holm¹⁾ og rejste saa til Samsø Lørdag Middag. Mit Besøg der vil længe blive mig et kært Minde. Købmand Rasmussen og Hustru er baade kristelige og prøvede Folk, og der var det godt at være. Jeg traf flere særdeles vakre Folk, var om Søndagen i Kirke og var til Stede ved en velsignet Gudstjeneste, hvor baade Sangen og Forkyndelsen var levende og beaandet. Præsten var den unge Husum²⁾, en Søstersøn af Fru Barfod³⁾ og Birkedal, og hvis Fader, den gamle Husum, hører til den Kreds af ældre Præster, der først sluttede sig til Grundtvig og nu bliver mindre og mindre. Med denne gamle Mand fik jeg en Samtale, der var i alle Maader saaledes, at baade Aand og Hjærte rigedes derved. Kirkesangeren var en af mine unge Venner, som jeg i lang Tid havde tabt af Syne, men med hvem Mødet var lige saa hjærteligt som uventet. Uagtet et haardt Vejr med Storm, Regn og Hagl rasede, da vi skulde samles til Mødet, var Forsamlingssalen propfuld, og jeg tror ikke, jeg har staaet overfor nogen Forsamling, der talte saa mange unge og dertil paa-faldende smukke Kvinder, som jeg den Aften saa bænket foran mig. Og den anden Side af Salen var lige saa vel bænket med unge Mænd og Karle. Samsøboerne synes mig at være en gennemgaaende smuk, velvoksen Befolkning med aabne og lyse Ansigter. Iøvrigt kun lidt udviklet i aandelig Henseende og ikke velhavende i udvortes Henseende, skønt Sans for Hygge synes at være almindelig. Mandag Aften var der samlet et Vennelag hos Kirkesangeren, der var præget af Hjærtelighed og Glæde. Jeg rejste saa fra Samsø i Gaar Eftermiddags, og efter en noget trættende Natterejse over Aarhus, naede jeg Hjemmet i Morges tidlig og fandt alt vel

Gammelby, d. 18. December 1879.

Allerede har jeg nu levet en af mine Feriedage herhjemme. Tiden har Vinger, og den iler bort fra os i større Fart, end vi mærker, og hvorledes og med hvilket Indhold fylder vi

¹⁾ W. Holm, f. 1837, Ejer af Ubberupgaard. Han har været Valgmændigheden en trofast Støtte.

²⁾ Ludvig Birkedal Husum, f. 1845, blev 1880 res. Kapellan i Thisted og Sognepræst i Skinnerup, men var fra 1872—80 Kapellan hos sin Fader, Peter Laurentius Husum, Sognepræst i Tranebjerg paa Samsø.

³⁾ Emilie Barfod, f. Birkedal, g. m. Frederik Barfod.

den? Jeg staar af og til stille og tænker: Snart kastes Graven til over dit Lig. Hvad var dit Livs Indhold da; thi vort Liv maa have Evighedsbetydning. I en saadan Stund er der intet af det hele, der kan give mit Hjerte Fred, naar det gaar forbi min Tanke, uden det ene: Troen og Fadervor. Jeg kan ikke tænke mig, at der er noget som helst andet, der kan blive hos mig i min Dødsstund. Alt det andet vil vejes og findes for let. Og det er allerede Tilfældet i Livets Alvorstimer. Det er forunderligt for mig at mærke, hvordan det tunge og det mørke ligger til Bunds i mit Indre og stiger op derfra i strange Tider. Da jeg nu kom hjem var der mange alvorlige Ting, der mødte Da er det jeg mærker, hvor det tunge ligger til Bunds, og det varer en Stund, inden jeg kan kæmpe mig derigennem ved Bønnen. Naar jeg saa endelig har faaet Lykke til at bede saa inderligt, at jeg synes: nu er alt lagt i Guds Faderhaand, saa kommer det endda idelig og idelig tilbage og melder sig. Og saa er der en ny Kamp Kulden er dog lettet noget. Tætte Taager ruger over Landet, lig Taagerne, der dækker vort Menneskeliv. Igennem Verdenstaagen lyser Julens Stjerne nu med sit Evighedslys for os allesammen, der glæder sig over „Barnet, der blev os født, Sønnen, der blev os givet“

Gammelby, Nytaarsaften 1879.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres Vennebrev, det var det eneste, jeg fik fra min Vennekreds til Jul. Nu er Aaret svundet. Dets sidste Aften har haft et sært fredsælt og venligt Aasyn. Det er som der ude i Naturen en Gudsstemme havde sagt til alle Vinterens knugende og brusende Kræfter: Ti! Stjernerne har blinket ned med en mild, højtidelig Glans, og der er en hellig Stilhed over Himmel og Jord. Det er underligt, hvor det kan give Genlyd i et Menneskes Indre, hvad der rører sig derude. Imellem den indre Verden i Menneskebrystet og den udvortes Verden er der en nøjere og inderligere Sammenhæng, end vi gerne forestiller os. Aaret har haft sin dybe Alvor for Dem, for mig, og for saa mange, mange kendte og ukendte. Maatte dets sidste Timer nu brede Trøst og Fred over alle Hjerter, der trænger dertil og i Tro og Hengivenhed kan tage derimod. Stille har jeg levet herhjemme i Julen. Der har gaet meget igennem mit Hjerte i disse Dage. Gud være lovet, at jeg kan

sige: Det har været en god Jul, om end det ingenlunde har været en jublende Glædesfest. Der er en Glæde, der kan komme netop da, naar Hjertet nødes til helt at vende sig mod det usynlige. Da faar vi først „Bekræftelse“ paa vor Tros store, evige Trøst og Kraft.

Gammelby, d. 16. Januar 1880.

Kære Fru Skibsted!

Nu nødes jeg til at skrive til Dem, uagtet jeg mente, at jeg i Dag skulde have været i København. Men jeg tør ikke rejse. Alle Børnene er syge. De to siden i Mandags, de to siden i Aftes. De har Feber og noget, der ligner Halsbetændelse. Dette havde jeg imidlertid næppe ladet mig holde hjemme af, dersom jeg ikke var ængstelig for, at det kunde gaa over til Difteritis. Men denne Sygdom har vist sig enkelte Steder paa Egnen, og da den er meget dødelig, tør jeg ikke rejse, inden det viser sig nærmere at være uden Fare. Ogsaa den gamle¹⁾ er syg, og Marie er meget svag. — Kære Fru Skibsted! Det var et underligt, smerteligt Budskab, Deres sidste Brev bragte mig. Saa uventet, saa vemodigt. Ja, jeg kender, hvad det vil sige, naar man skal lukke Øjnene til paa de smaa, der var Faders og Moders Glæde. Men jeg kender, Gud ske Lov, ogsaa, hvad det betyder, naar man i Troen kan sige: „Altsammen godt har Jesus gjort, synger vi selv i Dødens Port, hvad ikke da i Guds Rige.“ Jeg kan ikke ønske nogen af de tre af mine tilbage, der er gemt hos Gud. Ja, gemt, thi Gud fortryder aldrig sine Gaver, tager ingen af dem tilbage.

Du var min og bliver min,
det tør jeg frejdig sige;
skønt Herren dig end kalder sin
i Himmeriges Rige.

Hils Leopold og Astrid²⁾ og sig dem, at vi tager Del i deres Sorg Med Guds Hjælp kommer jeg dog snart.

¹⁾ Termansens Moster og Plejemoder.

²⁾ L. Helweg, Forsøgsleder, f. 1851, og hans Hustru, Astrid, f. 1850, en Datter af Pastor Henrik Spur i Hobro og Hustru Laura, f. Hostrup. Hendes Forældre døde begge 1868, Skibsted gjorde da Datteren, Astrid, til Adoptivdatter. D. 26. Novbr. 1879 havde Helweg og hans Hustru mistet et lille Barn. Det er hertil, der hentydes.

I Gaar Aftes vilde jeg have rejst, saa var det udsat til i Aften, nu tør jeg ikke, og saa lader jeg naturligvis Søndagen gaa over. Saa, hvis det da ikke bliver daarligere, maa og skal jeg af Sted

Gammelby, d. 18. April 1880.

Kære Fru Skibsted!

De søgne Dage er gaaet hen i megen Travlhed, der trænges haardt til Ledelse og Tilsyn baade det ene Sted og det andet. I Dag er det Søndag, og da maa jeg se at faa et Par Ord sendt til Dem og et Par Breve mere sendt ud i Livet. Marie er ikke daarligere, og enkelte Dage og Nætter har hun det end ogsaa bedre, end da jeg sidst var hjemme. Det er underligt, hvor Haabet kan rejse sig i Menneskebrystet, naar det bliver blot lidet lysere i Livet. Saa liden Udsigt der end er, synes jeg, at vi ikke nu skal opgive Haabet om, at det atter kan blive bedre for os. — Det var et dejligt Vejr den Dag jeg rejste. Paa Stationen ved Slagelse modtog jeg Birgitte¹⁾ og fulgtes hjem med hende. Baade hun og Marie var fuldstændig uvidende om, at jeg kom. Dagene har været skønne, siden jeg kom hjem, saa jeg har kunnet faaet Arbejdet fremmet efter Ønske. I Gaar var det Sommervarme (13 Grader i Skyggen). I Nat Kl. 2 vaagnede jeg ved den kendte Lyd af en fjern Torden. I to Timer holdt Tordenvejret sig over Egnen. Det var en fuldstændig Gravstilhed og dertil et Mørke, som man tænker sig Gravens. Stilheden og Mørket kun afbrudt af Tordenen og Lynet. Uvejret var ikke, hvad man kalder heftigt, men uhyggeligt. Efter lang Tids Stilhed brød et nyt Lyn frem, og Tordenen rystede Jorden vidt og bredt. Et af Lynene, der øjeblikkeligt fulgtes af den uhyggelige, skrattende og knaldende Lyd, der betegner et Nedslag, var gaaet til Jorden, vist nok kun faa Hundrede Alen fra Gaarden. Det er en af de mindre gode Sider ved Livet paa en Enebogaard, at man er saa ene i Uvejrsnætter. Vel, at man ved, i hvis Haand man er i alle Øjeblikke, ogsaa de alvorligste. En saadan Nattestund synes mig altid er et Forbillede paa Dommens Time, naar, som det hedder, „Basunens Lyd gør lyst for ham, al Verdens Dommer.“ Men det er ogsaa kun for dem, for hvem han kommer som Dommer; thi for hans troende maa det være en med

¹⁾Datteren Johanne Birgitte, f. 29. Maj 1861.

Længsel forventet Forløsningstime. I Dag mindedes Svejstrup i sin hjertelige Udlægning af Evangeliet om „den liden Stund“, at den 18de April kaldte Sorgens Minder tilbage for det danske Folk, og han bad for Folkets Genforening. Hvor stiger i et saadant Øjeblik Ønsket frem og bliver Suk og Bøn om snarlig Frelse fra Fremmedaaget. Skal vi se den Glædens Dag, da Danebrog faar Lov til at vaje, saa langt som den danske Tunge lyder? Gud kender Tid og Time, det gør ikke vi. Efter Kirken havde vi et kært og oplivende Besøg af Svejstrup og hans Kone, som vi sluttede med at synge: „Han, som har hjulpet hidindtil.“ — Jeg tænker at rejse hjemmefra paa Tirsdag Aften, hvis jeg ikke tidligere faar Bud fra Landstinget.

Gammelby, d. 9. Juli 1880.

Kære Fru Skibsted!

Endnu har jeg intet Brev modtaget fra Landstinget, og der gaar vel saa alt sin gamle, sene Gang. Længere end til først i næste Uge tør jeg dog vist i alle Tilfælde ikke blive herhjemme. I Gaar var Pastor Svejstrup hos os for at tage os til Alters. Det er meget vemodigt med en saadan Huskommunion, thi den ligner jo i noget den syges Nadvere før Døden. Marie er rigtignok svag; til Matilde tør jeg ikke ret udtale det. Men hun er synlig afkræftet, og der er en stor Forskel mellem hendes Tilstand nu og forrige Gang jeg var hjemme. Sønnen vil slet ikke indfinde sig om Natten. Kun i Morgenstunden mellem 5 og 7 sover eller slumrer hun lidt. Heller ikke om Dagen, naar hun hviler, vil Sønnen indfinde sig. Smerterne i Benet er rigtignok ikke at kalde voldsomme; men de er der altid, især naar hun ligger. Kære Fru Skibsted! Det var først i Gaar, at det for igennem mig med Skræk: Har du noget grundet Haab tilbage? Vi vil saa gerne, saa længe det er muligt, tilhulle vort Øje for det, vi frygter for at se. Skal dette Slag ramme, saa er mit Liv hernede knust, men dette er ikke det trangeste ved Udsigten, men de stakkels uopdragne Børn. Det er ikke altid let at faa det stakkels Hjerte til at finde Hvile i Troen paa, at alt staar i Guds Faderhaand. Det gaar saa let med at sige og synge disse Ord ud, naar Hjertet er glad og frit. — Her i Nærheden ramte Lynet i Søndags Morges en ung Mand, der sad i sin Stue ved Siden af sin Hustru og sine to smaa Børn. Svejstrup skulde i Gaar med

det samme, som han var hos os, kaste Jord paa den unge Mands Baare. En Fjerdingsvej derfra ramte Lynet atter en ung, ugift Mand, en Gaardbestyrer, der skal begraves i Dag. At ikke en Spurv falder til Jorden uden vor Faders Vilje, der er i Himlene, denne Tro gøre hans egen gode Helligaand fast i vore Hjerter. Thi uden denne Tro synes mig Livet var en Ulykke

Kjøbenhavn, d. 20. Juli 1880.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Hjemmefra har jeg ikke hørt noget. Mit Sind er noget lettet ved Udsigten til, at Hærloven¹⁾ kommer igennem. Jeg haaber, at vi i Dag otte Dage kan være færdige. Men iøvrigt mærker jeg, at der ligger et stille Tryk paa mit Hjerte, og der er ingen Frejdighed i mit Livssyn paa Fremtiden mere. Men alting skal vel saaledes blegne hernede, for at Troens Lys kan komme til at blive stadigt og stille hernede. Alt det, der hører Verdenslivet til, maa jo til Side, førend det, der hører Guds evige Rige til, kan blive vor Del i fuld Sandhed. Dog gaar det ikke saa let at sige Verden ret Farvel. Jeg har ikke lært det endnu. — I Gaar da jeg var i Besøg hos Pastor Petersens²⁾, kørte de med mig til Jægerspris. Der er Storhed og Flothed nok, men man glæder sig ikke ret derover. Grevinde Danners Gravhøj er storartet, men det er med en underlig Følelse, man staar der og gaar derfra. Frederik den Syvendes Tid vil vist engang komme til at staa i Historiens Lys paa en Maade, der vil volde Tænkeren mange alvorlige Tankeknuder. Jeg trøstede mig dog ved, at der i den først ret kom en Folkelighedsbevægelse frem, der i sin Grund var god, om den end afsatte saare meget Skum. Ogsaa kan det jo ikke nægtes, at Grevinde Danners Tanke med de fattige Pigers Opdragelse jo er god i Grunden, omendskønt den i sin Udførelse er saa saare forfejlet. Gud, der altid har været Danmark naadig, vil vist bringe noget godt ud af denne vor Tids forplumrede Livsstrøm baade i stort og smaat. Og naar vi engang sover under Grønsværet, siges der maaske dog — det

¹⁾ D. 24. Juli var den ny Hærlov til sidste Behandling i Landstinget, d. 25de fik den Kongens Underskrift.

²⁾ Richard Petersen, den kendte Forfatter til en Række Levnedsskildringer, f. 1838, var fra 1878 til 1886 Præst i Snodstrup, nær ved Frederikssund. Han var fra 1886 til sin Død, 1905, Præst i Grevinge.

give Gud —: De var dog med i det bedste, skønt det saa smaat og uklart ud med deres Liv og Virken derfor

Gammelby, d. 4. November 1880.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres Brev! Først i Dag har jeg modtaget det, da jeg har været udrejst i 16 Dage og holdt Foredrag de 14 deraf. Jeg har gennemrejst Vestjylland, en Del af Limfjords-egnen, Vendsyssel og Østjylland. I Morges kom jeg hjem og er lidt medtaget Men dog har jeg med Tak til Gud erfaret paa den sidste Rejse, at jeg kan udholde en Del, ligesom Arbejdet paa min Gaard i afvigte Sommer lærte mig det samme. Naar det bliver mørkt for mit Øje, og det gør det af og til, saa søger jeg at styrke Sjæl og Sind ved Fadervor at stamme saa længe, indtil jeg kan bede den med Barnets Tro. Adskillige vilde Bevægelser i vort Kirkeliv kan vi nok vente. Grundtvigs Navn og Myndighed skal nok blive misbrugt og misforstaaet, saa det har Skik. Det er allerede godt i Gære. Men Herren vil nok selv værges sin Vingaard. — Den 9de November begynder Rigsdagen, men jeg kommer ikke den Dag. Pastor Koch¹⁾ i Odense med flere har opfordret mig til at holde Foredrag den Aften i en Forening, de har oprettet der

Gammelby, d. 6. Januar 1881.

. Nu har vi haft nogle skønne Dage. I Forgaars næsten Foraarsvejr, siden Frost. Jeg har levet aldeles stille i hele Julen, jeg har ingen Lyst til at tage ud, naar jeg er hjemme. Nu har jeg været ude paa mine Foredragsture igen, to Stæder, hvor jeg er særlig yndet: Varde og Fredericia. Det var to talrige og skønne Møder. Det (i Aftes) i Fredericia blev særlig fornøjeligt derved, at Herredsfogden, Overauditor Becker²⁾, fik foranstaltet en Fællesspisning efter Foredraget, hvor 70 a 80 Mænd og Kvinder samledes ved et koldt Bord og Punch

¹⁾ Emil Koch, f. 1851, blev 1878 L. Helvegs Kapellan og efter Helvegs Død (1883) residerende Kapellan ved St. Knuds Kirke i Odense.

²⁾ Hans Nobel Becher, f. 1826, var fra 1878 Herredsfoged i Fredericia.

og Kage, og hvor det i to Timer gik ualmindeligt livligt med Sang og Tale. Derfra er jeg i Dag hjemvendt. Det er disse Møder, der af og til giver mig en Opmuntring, naar det daglige Liv truer med at bøje mit Mod. Marie har ikke haft det rigtig godt i Julen. Mange af Nætterne har været smertefulde. Dagene ikke gode heller. Jeg kan ikke gøre for, at det klemmer mig haardt en Gang imellem. Ellers har jeg haft en Følelse af, hvad et fredlyst Hjem vil sige, og hvis hun havde været frisk, synes jeg, at jeg var en lykkelig Mand. Men det gælder jo om at tage sin Byrde som sin Gerning op. Vistnok har De Ret i, at det glædeligste Budskab, vi hernede kan modtage, er Budskabet om Syndernes Forladelse. Jeg synes saa ofte, at naar det ret blev levende herinde, det store Ord: Din Synd er forladt, skjult og kastet i Havets Dyb, — saa var alting lyst og livsaligt. Men den mørke Skygge er saa sen til helt at svinde

Gammelby, Skærtorsdag 1881.

..... Skærtorsdag er en vemodig-stille Festdag, synes jeg. Den minder om den stille Husbond, der gav Herren Ly til det sidste stille Maaltid, og begge er et saa underligt stille, men evigt levende Minde. Det er min Tanke at holde en stille Paaske herhjemme. Mere og mere er det en vaagnende Trang hos mig at trække mig tilbage til det stille, indadvendte Liv, der var min Ungdoms Særkende. Jeg kan føle, at Minderne fra hine Dage bliver saa levende, især naar Vaaren kommer. Og naar jeg kommer i Hu, alt hvad jeg dengang saa stille, men inderligt glødede for: Sønderjyllands Danskhed, Nordens Enhed, Folkets Frigørelse og Oplysning, Folkelivet, Skolens og Kirkens Flor og Fremvækst, — jeg troede saa fast paa det alt, — og hvilke Skuffelser! Nu, Gud ske Lov — helt skuffet har Haabet da heller ikke. Imidlertid jeg havde været Tvivlene prisgivet, naar ikke Gud i sin Naade havde givet mit Hjerte Tro paa ham, „der holder Løfte evindelig“

Gammelby, d. 21. April 1881.

Kære Fru Skibsted!

..... Her har været saa bittert vinterlig koldt i de sidste Dage med stærk Frost om Natten og ubetydelig Sne.

Alting synes at ligge i Dvale under den strenge Kuldes uhyggelige Magt. Og dog ligger de smaa Vaarspirer derunder og bevarer Livet og venter med udholdende Mod paa Varmen og Regnen. Gud give os at ligne disse smaa Vaarprædikanter, maatte det Aandens Liv, som Gud os gav i Naade, bevares ved Taalmod og Tro under Verdens Vinterkulde. Gud ske Lov for det store Haab om den evige Vaar, heneden er der næppe Vaar i Vente for os mere

Gammelby, Pinsedag 1881.

. Sjælden har Frugttræerne været saa fulde af Blomster, Blomsterbuskene begynder ogsaa, og mens vi havde Varme (til i Forgaars), var der et vidunderligt, dejligt Skær over hele Naturen. For Landvæsenet er det for tørt, men alligevel kunde jeg ikke lade være at glæde mig over et saa dejligt Syn. Nu er alt ændret. Blæst og Kulde og Graavejr har afløst det skønne Vejr — saaledes veksler alt i Livet. — Hvis der ikke udtrykkelig skrives fra Landstinget til mig om, at min Nærværelse er nødvendig, er det min Tanke at blive hjemme endnu i denne Uge, da der trænges højlig til min Ledelse af Arbejdet. — I Morgen holder de her paa Egnen Grundlovsfest, da det ikke tillades i Dag. Jeg har, i det mindste indtil dette Øjeblik, tænkt at holde mig helt stille hjemme ogsaa ved denne Lejlighed. Her er min Plads, naar jeg ikke er nødt til at være borte for Rigsdagens Skyld. Og jeg føler mig mest vel i mit Hjem, baade i de trange og i de lyse Timer. Jeg har jo nu det gode, som jeg ikke altid har haft, at jeg kan føle mig hjemlig til Mode i vor lille Landsbykirke, saa der er jeg nødig borte fra, naar Klokkerne kalder Det hvisker saa smaat herinde:

„Nu sagtelig skrid, du Pinsedag
med Straaler i Krans om Tinde!
Hver Time til Herrens Velbehag
som Bække i Eng henrinde,
til frydelig sig til sidst de sno
op under de grønne Linde!“

Thi Dagen er ved at skride under

Gammelby, d. 18. Juli 1881.

De maa vistnok undre Dem over, at jeg endnu ikke har skrevet til Dem. Selv tykkes det mig sært. Men det har været en underlig Tid for mig, siden jeg kom hjem Da jeg kom hjem var der alt nogenlunde, efter vore Omstændigheder ret godt i Skik. Men den næste Dag døde vor Nabos Kone pludseligt, og det var en ikke ringe Sorg for os. Hun var den, der i vore nærmeste Omgivelser var Maries bedste Støtte. Naar der var noget trangt i vort Liv, kunde vi være sikker paa, at hun kom og tog Del med Raad og Daad. Jeg havde været der om Dagen. Manden var ikke hjemme, og en voksen Søn rejste netop til Nyborg for at tage Del i den store Skyttefest. Han anede ikke, at han sagde sin Moder det sidste Farvel. Jeg sad og talte med hende en Times Tid om adskillige Ting og gik saa. Om Natten derefter blev jeg vækket ved Midnatstid af en grædende Pige, hvis forvirrede Tale lod mig forstaa, at det var Lægen, man var kørt efter, og om jeg ikke vilde køre imod. I største Hast fik jeg Karlen og Niels af Sted, da mine Heste er Hurtigløbere, og det var ogsaa i en uhørt Fart, de kom med Lægen; — men alt, hvad han kunde, var at konstatere, at Døden var indtraadt ligesaa bestemt som hurtigt. Han var ikke i Stand til at udfinde Dødsaaarsagen, og han har end-og siden sagt mig, at han ikke kunde udgrunde, hvad der var Aarsagen. Jeg blev hos Manden og Børnene Natten over, og har været hos dem meget siden. De kan tro, at det hele gav mit tunge Indre et ordentligt Smertens-Indtryk. Og dog kunde vi med det bedste Haab sige hende Farvel i Jesu Navn; thi dette Navn havde hun elsket hele sit Liv. — Ogsaa Topsøes¹⁾ Død har gjort et alvorligt, vemodigt Indtryk paa mig. Vi maa rigtignok sande, at Menneskets Herlighed er som Græssets Blomster, staar i Dag og falder i Morgen

Gammelby, d. 7. Oktober 1881.

Kære Fru Skibsted!

. Da jeg i Gaar Eftermiddag gik og ventede lidt paa Togets Afgang og i den Anledning gik og saa mig omkring paa

¹⁾ Forfatteren, Redaktør af „Dagbladet“, Vilhelm Christian Sigurd Topsøe, f. 1840, døde 11. Juli 1881.

de gamle Voldlevninger,¹⁾ hvor jeg i min Ungdom stod blandt Forsvarere af vort Fædreland, og hvor jeg var Vidne til sjette Julisolens straalende Opgang af Havet, blev jeg overfaldet af en saa tung Stemning, at jeg maatte standse og sætte mig paa en Bænk for at samle mit Sind ved en stille Bøn. Det var paa en Gang, som om alle baade sjælelige og legemlige Kræfter sank. Der blæste en orkanagtig Storm fra Østen. Havet viste en uheldssvanger, mørk Tone frem med vrede, hvide Bølgekamme, mens tunge, mørke Skyer væltede sig over Himlen. Det var, som om Fortiden viste sig i et Mindets Lysglimt for at tage en tung, vemodig Afsked med Folket og mig, og som Uvejret var et levende Billede paa Nutiden, i Folkelivet som i mit eget Liv. Nu, Gud ske Lov, det varede da ikke længe, inden Mod og Kræfter vendte lidt tilbage under Indtrykket af Trøstens Ord: „Guds Naade er hver Morgen ny“ og „Stol du kun paa dit Fadervor!“

Gammelby, d. 2. November 1881.

..... Præsterne synes at tage Scavenius's²⁾ Næse med Ro. Svejstrup havde faaet Opfordring til at være med til at indbyde til et Møde, hvor en Fællesadresse skulde være drøftet og vedtaget. Men han vilde nødig. Jeg raadede ham stærkt dertil, men forgæves. Dengang, da de 12 Præster blev sagsøgt for Appels Ordination, raadede jeg til, at de rolig skulde tage imod Dommen og betragte det som noget, de maatte lide for Guds Riges Skyld. Men denne Sag er ren borgerlig. Dette plumpe Angreb paa grundlovmæssige, borgerlige Rettigheder burde være tilbagevist med Djærvhed og Harme, ej blot af Underskriverne, men af alle Præster

¹⁾ i Fredericia.

²⁾ I Begyndelsen af August 1881 holdtes et stort Møde paa Askov Højskole om kirkelig Frihed. Her blev den saakaldte Askov-Adresse til, en Henvendelse til Rigsdagen underskrevet af omtr. 200, deriblandt mange Præster. I Skrivelse af 7. Septbr. anmodede Kultusminister Scavenius Bisperne om, at de maatte tilkendegive de nævnte Præster, at Ministeriet misbilligede deres Adfærd. Præsterne skulde indsende Andragender gennem deres kirkelige Foresatte.

Gammelby, d. 7. November 1881.

..... Jeg kan godt forstaa, at De er bedrøvet over Striden¹⁾ i Sønderjylland. Men hvad der har harmet mig, er de københavnske Blades Adfærd i den Henseende. Disse Partiblade skal da have alt tilsølet, hvad der ikke vil gaa i deres egen Trædemølle efter Kommando. Har Sønderjyderne ikke Lov til selv at tage Bestemmelsen om, hvem der skal repræsentere dem paa Rigsdag og Landdag? Naar der er to Meninger om, hvilken Mand de bedst kan betro Krügers Post, skal de saa ikke have Lov til at ytre sig? Jeg er naturligvis ikke saaledes inde i Sagen, som de er derovre, der har med Sagen at gøre, og vilde heller aldrig blande mig deri. Hvad Berettigelse har Junggreen²⁾ til at være den eneste, der kan være Tale om? Jeg ved det virkelig ikke. H. Lassen har da allerede i en Række af Aar staaet ved Krügers Side. At mange derovre har tabt Troen paa, at Junggreen er den rette Mand, det er kende- ligt, og det har nok ikke mindst sin Del deri, at Krüger inden sin Død havde tabt Troen paa ham, og efter at jeg har hørt, at Junggreen baade er bitter og besat af en Selvtillidsaan, der lader ham mene, at med ham staa og falder Kampen for Sagen, en Trosløshed paa Sagen selv, for hvilken Krüger paa sit sidste Sygeleje først satte ham alvorlig i Rette, og endelig nægtede at tage imod ham, saa siger jeg: Var jeg Vælger i Sønderjylland, saa gav jeg ikke ham min Stemme. — Hvad er al den Snak om Grundtvigianisme? Er H. Lassen Grundtvigianer? Var Krüger Grundtvigianer? Kampen staa om, hvorvidt hans Fane, navnlig ogsaa i Edssagen, skal blive ved at hejses helt eller ændret. Er det et grundtvigiansk Spørgsmaal? Er de Tusinder, der har stemt paa H. Lassen Grundtvigianere? Dersom der i det danske Folk var en hel selvstændig Tankegang og eget Syn paa de offentlige Anliggender, saa vilde man spytte ad disse Partiblades væmmelige Maade at kæmpe paa. Men nu er det desværre anderledes. — Jeg ved-

¹⁾ Efter Hans Krügers Død 27. August 1881 stredes to Partier i Nord-slesvig, „Edsaflæggerne“ og „Edsnægterne“; de første ønskede, at den, der valgtes til Landdagsmand, skulde aflægge Ed paa Forfatningen og indtage sit Sæde i Landdagen, de sidste var imod dette.

²⁾ Valget kom efter Krügers Død til at staa mellem J. P. Junggreen og Hans Lassen, Lysabild. Hans Lassen, der fra 1875 var Landdagsmand, blev 1881 ogsaa valgt til Rigsdagsmand. I 1884 blev Junggreen valgt. Hans Lassen var født 1831, J. P. Junggreen 1827.

lægger en „Dansk Folketidende“,¹⁾ fordi jeg synes, at der er der taget forstandigt paa Sagen, med Erkendelse af, at det er et indre sønderjydske Spørgsmaal.

Gammelby, d. 29. December 1881.

Allerede er der hængaaet otte Dage, siden jeg naaede Hjemmet, og først i Aften er der en rolig Time til at skrive til Dem. I Gaar fik jeg det smertelige Budskab om N. F. Larsens²⁾ Død, og det var i sin Virkning paa mig ligefrem rystende. „Saa højt som Himmelen er over Jorden, er mine Veje over eders Veje, mine Tanker over eders Tanker, siger Herren“. Her er fuld Anledning til at mindes disse Ord. Hvordan kan denne Mand undværes? Hvordan kan hans Tab erstattes? Disse Spørgsmaal trænger sig frem, og intet Svar kan gives af vor Forstand. Troen svarer: Alle Herrens Veje fører til Fred, og i dette Svar maa vi jo stille det urolige Hjerter tilfreds. Men Vorherre vil ikke gaa i Rette med os, naar vi føler, naar vi udsiger vort Savn. Og det Savn, der vil tage Plads, hvor der bliver tomt ved Larsens Bortgang, det er ikke paa et Sted, men mange, mange Steder. Ja, Gud alene kender, hvor mange Hjerter der har sukket ved det Budskab og vil i lange Tider føle Trykket deraf. Gid jeg endda havde haft den fattige Trøst at kunne have fulgt hans Kiste til Graven. Nu, Gud give os engang et glædeligt Gensyn, der hvor Døden ikke er mere. Der er, naar Banen er længst, dog ikke ret mange Skridt tilbage, naar man nærmer sig de tre Snese Aar. — Glemme maa vi jo da ikke de levende over de døde, og jeg maa da ikke glemme at sige Dem min, Maries, Mosters og alle Børnenes Tak for Deres Julegave. Vi havde et kønt lille Juletræ og en fredlyst Aftenstund denne Juleaften. Hvor man føler, at Julen er Hjemmets Fest, Barneglædernes Højtid Den politiske Stilling med dens Farer gør mig lidt trang om Hjertet. Det er med meget, meget lidet Haab, jeg gaar Rigsdagslivet i denne Vinter i Møde. Gud hjælpe os ogsaa i den Henseende, uagtet det, at det maa erkendes for at være vor egen Skyld . . .

¹⁾ I „Dansk Folketidende“ 1881 S. 152, 160, 163, 165, 172 o. s. v. findes Oplysninger om Striden i Sønderjylland.

²⁾ Handskemager N. F. Larsen, 1814—81, havde oparbejdet en meget betydelig Handskeforretning med stor Udførsel til Udlandet. Hans Hjem var et Samlingssted for den grundtvigske Kreds i Kjøbenhavn.

Gammelby, 3dje Pinsedag 1882.

Det var en travl Uge for mig inden Pinse. Men Gud ske Lov! Kræfterne slog til. Det er et Foraarsvejr med en Skønhed, som ikke er saa almindelig endda. „Naturens Forjættelser“ synes i dette Foraar at være rige, og Haabet glæder sig naturligvis i dem. Men, jeg i det mindste er vant til at faa Skuffelser fra den Side, saa jeg glæder mig „varsomt“. Det er kun Guds Forjættelser i Ordet, der er Ja og Amen og Skuffelser ej. — Matilde og hendes Mand og Barn har været hjemme i Pinsen og skal rejse i Dag igen. Barnet har bragt Minder tilbage fra de svundne Dage. Det er underligt at se den næstnæste Slægt begynde sit Liv iblandt os. Den skal have sin Vaar og Sommer, naar vore Grave længst er grønne. Jeg mindes ved at se denne unge Slægt i Spiren om de dybe Sangerord:

Guds Ord det er vort Arvegods,
det skal vort Afkoms være;
Gud giv os i vor Grav den Ros,
vi holdt det højt i Ære.

— — — — —
O Gud, ihvor det gaar,
lad dog, mens Verden staar,
det i vor Æt nedarves.

Har De lagt Mærke til de højst karakteristiske Sange ved det ny Studentersamfunds¹⁾ første Møde? De er gode at faa Forstand af. Drachmann synger: „som i Skolen, saa i Kirken savnes Sandhedsord“. Og der (i Kirken) er der meget, meget, der skal ud med Munken og hans Afladskram, der er kommet ud tidligere. Hvad er dette? Uden Tvivl: Korsets Evangelium, der lige saa vel nu som fordum er „Grækerne en Daarlighed“. Det kunde være interessant at faa at vide, hvilket Sandhedsord det er, der skal lyde i Kirken efter den Drachmann'ske Reformation. Schandorph er endnu større i sine Fremtidsplaner: „Naar vi,“ hedder det, „paa Stjerne-kiggervis ser til Himlen, standser vi ikke ved Stjernetaagens Dis, men „tugtet op strængt i Tankens Skole“ søger vi bag den (Stjernetaagen) ny Sole uden Rast.“ Vi Stakler af den gamle Skole gaar vor taagede Vej ved Lyset og Varmen af den ene, sølle gamle Sol,

¹⁾ 2. Maj 1882 stiftedes Studentersamfundet.

som vi kender, men imens sidder de ny „Stjernekyggere“ og arbejder for os, uden at vi skønner paa det. (Utak er som bekendt Verdens Løn). De standser ikke med deres „strænge Tanke“-Arbejde ved Sirius eller de andre nærmeste Stjerne-sole, nej, det er ikke engang ved Stjernetaagerne, de staa stille, de, der dog er saa fjerne, at Astronomerne selv med de største Kikkerter har ondt ved at skelne deres Stjerner, nej: det er b a g ved dem, at de Sole skal søges, hvis Straaler skal lyse og varme for den unge, lykkelige Slægt paa vor Klode. Gud bevares, hvor den Mand dog havde Ret, der først udtalte de Ord: Verden vil bedrages. Der sidder hele det talrige Studentsamfund og fryder sig ved den høje Poesi, der lyder det i Møde, og Aviserne kappes om at bringe Visdommen omkring i Landet, og trindtom sidder Bønderne og studerer disse store Aandsfrembringelser med Andagt og tror, de har faaet desmere Visdom ind, jo mindre de har forstaaet deraf. Skal det være Virkelighedsdigte? I Modsætning til Romantikken? Der-som denne Poesi er i Pagt med en „strængt optugtet Tanke“ og ikke med den mest utøjlede Fantasi, saa ved jeg ikke, hvad Tankens Tugt betyder. Er det ikke Romantik (i Overensstemmelse med denne Retnings Mening, at Romantik og Humbug er et og det samme), er det ikke Romantik, der kan sige Sparto til den tyske i forrige Aarhundrede, saa ved jeg ikke, hvad det er

Gammelby, d. 14. August 1882.

. En skønnere Sommer end den, vi havde, inden August Maaned endte den, kan jeg næppe mindes. Af og til var det for mig, som om et Paradisskær laa over hele Naturen og hilsede Hjertet med en Fred fra de evige Høje, og jeg syntes, at der var en Glæde i alt mit Arbejde, som jeg sjældent har følt derved. Det forekommer mig, at det var til Dem, jeg skrev i Juni Maaned, at det var en Vaar „med en rig Forjættelse over sig, men Naturens Forjættelser er ikke til at bygge paa.“ I Sandhed det bekræfter sig. For det første er det underligt at se alle Frugttræerne udfolde et Blomsterflor, som man sjælden ser, og sætte Frugt i Mængde for saa Dag for Dag at tabe det eller lade det tørres ind. Frugtbuskene ligeledes. Kornet har lovet saa udmærket godt; men saa kaster de otte Dages Uvejrsig over vore Marker, og nu er der ingen Rigdom mere.

Med Føje sagde Svejstrup i sin Prædiken i Søndags: Vi trænger til at mindes om, at vi er kun Husholdere, som faar sin Del at bestyre, men intet ejer selv. For otte Dage siden, sagde han, troede vi, at vi skulde have faaet en rig Husholdning i Aar, nu ved vi, at den bliver liden Nu er Birgitte jo da kommen hjem fra Højskolen¹). Niels er vel tilfreds i sin Stilling, og det lader til, at Kaptajnen ved flere Lejligheder har trukket ham frem, og det vil de andre jo ikke saa vel taale, og jeg er af og til heller ikke saa glad derved, da saadanne unge Fyre gerne kan blive lidt hovne af Ros. I min Ungdom vidste jeg bogstavelig ikke andet, end at jeg var den grimme Ælling. Jeg har været en Del optaget af Foredragsrejser og navnlig talt ved de store Møder til Minde om Slagdagene, i Fredericia (6. Juli), Vallø (9. Juli) og Kolding (23. Juli). Da jeg rejste til og fra Vallø fik jeg rigtigt de sjællandske Markers bugnende Rigdom at se, det var til at forbavsnes over. Ogsaa paa Askov har jeg maattet tale nogle Gange, der traf jeg Skrefsrud og Fru Børresen²). Jeg kom i alvorligt Ordskifte med Skrefsrud om Frimureriet. Han er ikke, for mig, nogen stor Mand, om han end er en rigt begavet Mand, — meget Lys og megen Skygge Efter alle Tegn og Mærker møder vi nok til Oktober den samme Regering igen, og Rigsdagsforsamlingen bliver da atter aldeles ufrugtbar. Jeg tænker, at alle Parter vil skynde sig saaledes, at det bliver en kort Samling, da man i Forvejen ved, at det slet ikke nytter at arbejde paa noget ud over det højst nødvendige Af og til synes jeg, at jeg er træt og helst vilde gaa til Hvile, men saa kommer Livet med dets tusinde Krav, og saa gaar det igen ud paa at arbejde og tænke paa det daglige Livs Fornødenheder. Noget Maal at stunde til her paa Jorden som i tidligere Dage har jeg imidlertid ikke. Det er i Grunden kun Børnene, der syssel-sætter mine Tanker, ellers trak jeg mig helst tilbage fra Livets Strid og Møje. Og saa er der én Ting, der i den sidste Tid har bevæget mig meget. Det er den Kendsgerning, at alt som man skrider fremad, taber man Rejsefæller. Nogle ved Døden, men maaske flere ved Livet. Det første er vemodigt, det sidste tungt og trykkende. Gud i Himlen! hvor mange beholder man?

¹) Hun havde været Elev paa Askov Højskole.

²) Lars Olsen Skrefsrud, f. 4. Februar 1840 i Norge. I 1864 rejste han til Santalistan og har virket der som Missionær sammen med Hans Peter Børresen, f. 29. November 1825 paa Christianshavn, g. m. Caroline Vilhelmine Ernestine Hempel, f. 22. Marts 1832.

Jeg tænker saa paa et Ord af den gamle Claus Groth¹⁾) : „Børn, der brister meget i Livet, og meget gaar itu, men hvad der er ægte, er af Gud, holder dog, det har jeg erfaret.“ Og han vor Gud og Frelser, han holder Løfter evindeligt. Over os er dog hans Naade hver Morgen ny. Lovet være hans Navn fra Slægt til Slægt

Gammelby, d. 26. September 1882.

Tak for Deres sidste Brev, som jeg blev meget glad ved, da det var saa længe siden, jeg havde hørt fra Dem. Tak ogsaa for den Hilsen, De sendte med Niels; han skrev til os Dagen efter, at han havde besøgt Dem. Efter hans Brev den Gang maa han nu være færdig med „Georg Stage“. Han skriver, at det er med Vemod, han forlader dette skønne Skib, og han taler om det som en Elsker om sin Elskede. Vi skulde blot se, hvorledes hun gaar i Søen og fører sig op — det beskrives med Sømandsbetegnelser, som de uindviede ikke kender. Nu skal han jo til Askov, og det vil svie til min Pung, men hvad skal man gøre Med stor Spænding imødeser jeg Landstingsvalgene²⁾) og vilde især ønske, at Københavns vilde frigøre sig lidt for det ministerielle Mareridt. Det er dog en Uforskammedhed, som leder om sin Lige, at „Berlingske Tidende“ nægter gamle Madvig³⁾) at optage et Svar fra ham paa en Artikel i nævnte Blad imod ham. Hvor Partiaanden dog i hver en Lejr er en ful Aand. Englands resolute Opræden⁴⁾) i Ægypten har moret mig meget. En Gang er der dog sket noget uden at spørge Bismarck om Forlov. Jeg haaber da, at Ægypten aldrig mere kommer under Tyskerherredømmet, Gud give, at baade Tysker- og Prøjerherredømmet snart maa være til Ende i vor Verdensdel. Det er dog begge Helved-Magter. — Den kirkelige Bevægelse i vort lille Fædreland antager vist snart en Skikkelse, som ingen sindig Kristen kan være glad ved. Men Herren styrer de bevægede Vande, og maaske det skal til for at vise Myndighederne, at deres Stilstandsstyrelse er en

¹⁾ Claus Groth, plattysk Digter, f. 1819 i Heide i Ditmarsken, d. 1899.

²⁾ Det ordinære Landstingsvalg i København, Roskilde, Randers, Aalborg og Rønne fandt Sted 30. September.

³⁾ N. J. Madvig, Sprogmand og Politiker, f. 1804, d. 1886.

⁴⁾ Der hentydes til, at England i Juni lod Alexandria bombardere og i September en Landgangshær besætte Kairo, da en Ægypter, Arabi Pasha, havde dannet et nationalt Parti for at frigøre Ægypten fra Udlandets Herredømme.

daarlig Tjeneste for den danske Folkekirke. — Det har været meget daarligt med Marie lige siden sidst i Juli Maaned, Kræfterne aftager, Nætterne er blevet ved at være uden Søvn, og Smerterne har sjældent været borte. Vekselvis Smerter i Ledemodene og Hovedpine. Det sidste er næsten det værste, da det medfører en trykket Stemning, megen nervøs Pirrelighed og af og til Utaalmodighed. — Undertiden har jeg været ved at tabe Modet, og det Spørgsmaal bevæger sig da med Uro i mit Indre: om jeg kan blive ved Gaarden eller ej! Uagtet af det Besvær, jeg har med Gaardens Drift, føler jeg, at jeg er vokset fast her, og kan vanskeligt rive mig løs. Det vil sige: i det Øjeblik jeg kan erkende Guds Vilje i en Forandring af min ydre Livsstilling, saa gaar jeg i Guds Navn

Gammelby, d. 2. Januar 1883.

Glædeligt Nytaar, og Tak for det gamle! Vore nærmeste Forfædre sang: Som Strømmen svinder Tiden bort, og det maa nok siges at være en Erfaringssandhed, men hvad der egentlig kan og bør læres af den, det var vore Fædre, og det er nok vi noget tungnemme til at fatte. Det er dog en underlig Ting, hvis man standser et Øjeblik og tænker alvorligt derpaa, med et Liv, der haster af Sted, lægger Dage, Uger og Aar tilbage uden Standsning og vinder kun det, der hører til at opholde Livet, — thi selv den rigeste kan jo dog kun spise sig mæt. — Fred og sand Glæde kan jo ingen hverken købe for Penge eller vinde ved sit mest ihærdige Arbejde. Man siger i Regelen: Folk er saa begærlige, at de kan aldrig faa nok, men jeg synes, at de fleste Mennesker er saa overdrevent nøjsomme, at det er mig en underlig Gaade. At Mennesker, skabt med Aand og Hjerte, virkelig kan nøjes med Muld, det er sært, men desværre sandt. At faa det, der hører til at føde og klæde Støvet, og hvad der kan fornøje Sanserne i Øjeblikket, det synes at være nok for den store Mængde af Mennesker. Iøvrigt synes de at kunne trøste sig med, at andre faar hvad de skal miste, som Hostrup siger i sit Foredrag. Men hvordan gaar det os, der dog har lært at længes og søge efter et bedre Livsindhold, og hvad der kan vare ved, naar dette jordiske svinder — Tidens tusinde Krav griber os og fører os stadig ind i en Hvirvel af alle mulige, tit ærgerlige og plagende Ting, og Sjælelivet lider derunder, og jeg synes tit, at det er ved at

ødes, slappes og sløves derved. — Det bliver trangt for mig med min jordiske Stilling. Hele Julen har den Tanke pint mig: Hvordan skal jeg dog stile mit Fremtidsliv? Marie kan ikke blive ved at slæbe saa haardt med det stakkels ødelagte Helbred, hun gaar med. Og det bliver nok umuligt for mig at faa Tjenestefolk, der virkelig vil og kan tage sig af det, naar jeg skal være borte. Jeg troede, jeg havde faaet en Karl, der kunde blive hjemme her. Han sagde selv, at det var, som om en indre Stemme havde sagt til ham, da han saa min Bekendtgørelse i Bladet: „Der er en Plads og en Gerning for dig.“ Og nu, da jeg kom hjem, var han rejst bort til en Svogers Begravelse, og to Dage efter faar jeg et Brev fra ham, at hans Søster ønskede, at han skulde blive hos hende, og jeg kunde vel nok lade ham blive der, jeg kunde jo sagtens faa en anden Karl, og han var kommen til at se, at han nok havde en Gerning at gøre der i hans Søsters Hus. Jeg blev saa ilde til Mode, at det har trykket og trykker mig endnu saa underligt. Det er mig saa svært at erfare, at det synes, som om den gode Oplysning, vor Ungdom nu tilbydes, ingen anden Virkning har end den, at den higer med Uro fra et til et andet, ledende efter det Kald og den Gerning, den tror, den er bestemt til, og saa glemmer „de nærmeste Krav“. Hvad havde dog ligget saa nær i dette Tilfælde? Det at han rolig var vendt tilbage til min Tjeneste og saa talt med mig om, hvorvidt vi begge i Forening kunde se, om der ikke til nærmeste Skiftetid (Maj) kunde findes en Karl, der kunde tage Tjenesten, og han saa kunde tage til sin Søster. Men det, at han ingen Følelse har af, at det maa være umuligt for mig i de Par Dage, jeg er i mit Hjem, at søge en anden Karl midt i Vinteren, hvor de jo alle har søgt Plads, der vilde have Tjeneste, det er det, der trykker mig i denne Sag. Det er det, der gør mig saa ondt: Krav har de til andre, ingen Følelse af, at der er noget, der forpligter. Jeg maatte naturligvis skrive tilbage: „Det kan jeg ikke, men kan vi finde en anden til Maj, saa skal jeg føje Dig. Maaske Du har din Fremtidsgerning der, men Nutiden har ogsaa et Krav, løs det, saa godt Du kan, med Lempe, det er bedst, ogsaa for Dig selv.“ Men jeg ved jo nu, at jeg ikke har et Tyende, der med nogen Glæde gaar i sin Tjeneste, og det piner mig. Hvad enten jeg sælger Gaarden eller forpagter den bort, kan jeg ikke faa saa meget ud af det, at jeg kan leve deraf og hjælpe Børnene lidt frem, saa Gud maa vide og i sin Naade styre for mig til, hvad der er det tjenligste, ellers er det kun mørkt, det

ser ud til alle Sider. — Vi har haft det meget uroligt med de mange Mennesker, der har været her for at faa den lille Arvepart efter min afdøde Moster¹⁾). Midt i alt det sørgelige kan jeg virkelig ikke andet end le hjerteligt en Gang imellem over at se, hvor glade Folk kan blive, naar der er Penge at faa. Det var nu kun meget lidt — 19 Kr. til hver — men selv større Gaardmænd har mødt og med stor Fornøjelse modtaget deres Part, og de mindre formuende og fattigere har vist en Glæde ved at modtage disse faa Kroner, saa jeg har moret mig hjerteligt over at se det. Jeg vilde have haft, at den gamle Moster selv, mens hun levede, skulde have skiftet disse Penge. Jeg kunde have undt hende at se, hvor mange Mennesker hun kunde gøre glade med lidt. Nu kan jeg ikke fortælle hende det. — Nytaarsaften læste vi en Prædiken af Hostrup: Til Fald og Oprejsning (Simeons Ord om Jesusbarnet). Hvor er det dog en mageløs Skildring af det, der modsiger Jesus og derfor skal falde, ikke blot det og de i den vantro Verden, der modsiger, men alt det, der i vort eget stakkels syndige Hjerter modsiger Jesus, skal falde; naar vi selv dømmet det, vil han virkelig bringe det til at falde, saa kun hvad der er hans skal evig staa, og vi med det. Anden Juledag prædikede Schrøder i vore Kirker, og i Anledning af Stefans Tale til Jøderne om Skriften og dens Vidnesbyrd for Jesus som Messias kom han til at omtale Striden, som Brücker²⁾ har rejst, og aflagde et godt Vidnesbyrd for Skriftens Betydning og Velsignelsen ved at bruge og læse den vel; han kunde ikke begribe, hvordan nogen Kristen kunde tale om Skriften, som sket var i vore Dage. Jeg var især saa glad derved, fordi der bag efter kom et ungt Menneske hjem til mig og udtalte, at han sjælden havde haft en Velsignelse af en Prædiken som den, han havde hørt i Dag. Han var bleven bragt i Forvirring ved Brücker's Snak og havde gaet og været svært forpint under Striden. Jeg læste saa Brandts³⁾ Stykke for ham, og det har jeg læst for flere. Ellers

¹⁾ Termansens tidligere omtalte Moster og Plejemoder døde i Begyndelsen af Aaret 1882.

²⁾ I Anledning af en Artikel: Mod Fasten („Højskolebladet“ Nr. 43 1882) af nuværende Valgmenighedspræst, daværende Kapellan V. Brücker, førtes der i „Højskolebladet“ og „Dansk Kirketidende“ en lang Forhandling om Skriftens Betydning og Brug (Se „Højskolebladet“, 1882 S. 1399, 1431, 1463, 1496, 1511 o. s. v.). Striden fortsattes langt ind i det følgende Aar.

³⁾ Der hentydes til Vartovpræsten C. J. Brandts Artikel: „Menighed og Enere“ („Dansk Kirketidende“ Nr. 51 1882).

lever jeg, siden jeg kom hjem, udenfor den offentlige Livsbevægelse. Jeg har ingen Aviser og ved altsaa ikke, om der er noget nyt i den store Verden. Jeg skrev jo, som jeg vist fortalte Dem, et Brev til Birkedal og bad ham, som Formand for Santalmissionens Bestyrelse, oplyse mig om, hvordan det var gaaet til, at Børresens Brev, der var sendt om til Bestyrelsens Medlemmers Erklæring, om det skulde offentliggøres, ikke kom frem. Men han har ikke svaret et Ord paa det

Gammelby, d. 28. Juli 1883.

. Svend Grundtvigs¹⁾ Død var det smerteligste Dødsbudskab, jeg længe har faaet. Jeg syntes, at det ramte med knugende Vægt. Vi var i Aar sammen, begge født 1824, han endnu i sin fulde Mandskraft og i en saa skøn Virksomhed, og der ligger det nu afbrudt altsammen. Vi har ingen, der kan tage Gerningen op, som han har maattet gaa bort fra. Ja, vel maa vi sige: Guds Tanker og Veje er ikke vore. Og saa hans stakkels, allerede i Forvejen haardt prøvede Enke. Kære Fru Skibsted! Ogsaa for os har det været og er det trangt. Marie har ingensinde før været saa lidende som i denne Forsommer. — Saa har jeg været ikke helt legemlig frisk. Den Maaned, jeg helt alene maatte gøre alt mit Arbejde, blev jeg maaske noget overanstrengt. Men jeg har lidt saa svært af sjælelige Lidelser og en Livstræthed, der har været højst pinlig. Og jeg er ikke helt kommen fra det endnu, om end jeg synes, at det har lettet noget Vi har atter været i Underhandling med en Forpagter til næste Aar, da det synes, som om vi trængte haardt til at blive afløst. Men om det vil lykkes at faa det ordnet og ordentlig i Stand er endnu tvivlsomt. — Kære Fru Skibsted! Ja, det er særdeles skønt, hvad Leth havde talt om de gamles Kærlighed. Men jeg synes, at det er saa ringe dermed, at jeg ikke tør vove at tale med derom. Med Troen og Haabet er det svagt, men Kærligheden synes jeg det skorter helt paa. Guds Øje kan maaske dog se, hvad vi ikke selv kan

¹⁾ Svend Hersleb Grundtvig, Literaturforsker og Sprogmand, f. 1824, d. 14. Juli 1883, Søn af N. F. S. Grundtvig i hans første Ægteskab. S. G. er navnlig kendt for sin store Udgave af „Danmarks gamle Folkeviser“.

Holsted, d. 10. Februar 1884.

Nu har jeg jo allerede begyndt min ny Virksomhed¹⁾ og er nogenlunde i Færd med at komme ind i Sagerne. At dette kun kan ske lidt efter lidt, er selvfølgelig. Kun ved den praktiske Øvelse vindes Færdighed. Jeg bor og lever temmelig ene Af alle her er jeg bleven modtaget med stor Venlighed og ikke mindst af den Mand, der ogsaa søgte Bestillingen, Herredsfuld­mægtig Clausen²⁾. Der har ikke været Forretninger udenfor Kontoret, siden jeg kom her. Direktøren har ikke siden indfundet sig. — Fra Marie har jeg kun haft et Brev³⁾, og det var ikke meget opmuntrende. Vel har hun, en stærk Hovedpine fraregnet, ikke været syg, men hun er ikke i Stand til ret at finde sig i Forholdene. Matilde har været daarlig, og der er et og andet i Vejen. Jeg tror virkelig, hun er blevet noget vanskelig at tilfredsstille. Nu, det kan jo vel forstaas. Hun er i 30 Aar vant til daglig at færdes i sit eget Hjem. Andres Hjem er ikke tilvant. Jeg kan jo bedre finde mig i Forandringen, fordi jeg er vant dertil, og er nok tillige en Slags Amfibium, der har lettere ved at leve, om ikke just „baade paa Landet og i Vandet“, saa dog i adskillige skiftende Stillinger. Havde jeg bare været saa vidt, at jeg kunde faa hende herover, thi naar hun er hos mig, saa tror jeg nok, hun finder sig i Resten. Nu kan hun, uagtet hun lever sammen med tre af vore Børn, „ikke holde ud at tænke paa, at der er 5 Uger, inden jeg kommer“. Fra Niels fik jeg derimod et rigtig rart Brev, hvori han takker for Malerkassen og Tegningerne, for hvilke sidste Takken skal bringes til Frøken Skibsted. Da jeg i de sidste Dage var lidt forknytt, maa det have givet sig Udtryk i mit Brev. Han skriver da: „Jeg kunde forstaa paa dit Brev, at Du var forknytt. Det maa Du ikke være. Hvor tit har Vorherre ikke hjulpet os før? Tror Du da ikke ogsaa han vil nu? — om det end kan se noget trangt ud. Du har altid holdt Dig til ham og lært os det, og jeg tror derfor, han vil give Dig en glad Alderdom. Vi kan jo godt være glade ved at samles, om det end ikke er

¹⁾ Det havde længe været T.s Tanke at sælge eller bortforpagte Gaarden i Gammelby, naar Plejemoderen døde. Det var ikke økonomiske Grunde, der skyndede hertil, men bl. a. Bryderi med Folkehold (se S. 103). I 1883 bortforpagtede han da Gaarden og blev valgt til Branddirektør med Bopæl i Holsted. Venner fra hele Landet gav ham 3,300 til at bygge Bolig for i Holsted.

²⁾ Branddirektør Sagfører Clausen bor endnu i Holsted.

³⁾ Termansens Hustru opholdt sig hos sin syge Datter i Skaftlev.

i vort gamle Hjem. Jeg tror, at alt vil blive godt, naar først I kommer til Ro.“ — Det haaber jeg ogsaa det vil, om end Overgangene i Livet altid har deres Vanskeligheder. — Jeg har ikke været i Kirke, siden jeg var i Vartov. Den savner jeg at gaa til. Jeg vilde i Dag have været til Vejen Kirke, men Vejret blev saa slemt, og saa blev jeg — hjemme? Nu, ja saamænd, et Herberge er ogsaa Tak værd

Holsted, d. 27. Martz 1884.

Kære Fru Skibsted!

Det er nu allerede en Stund siden, jeg rejste fra København, og endnu har jeg ingen Besked faaet om, naar jeg atter skal derover. — Fra Marie har jeg hørt et Par Gange Gid jeg snart kunde faa hende herover; thi ogsaa for mig bliver Livet trist uden hende. Jeg har begyndt at samle Materiale til vort Hus, men det er jo desværre ikke gjort i en Haandevending at faa det rejst og tjenligt til at bo i Af og til, naar jeg ser hen imod mit gamle Hjem, bliver jeg saa underlig vemodig stemt. Det er nu for bestandig opløst, adspillett rundt om er de kære, som jeg saa længe, længe levede glad og lykkeligt sammen med. Bliver det ny Bosted et „Hjem“ eller kun et Herberge, hvor vi to gamle sidder tilbage? Og dog — naar jeg blot var saa vidt, at vi kunde sidde sammen der. Jeg gentager da tit for mig selv Grundtvigs dejlige Kvad:

„Ja, styrk Din Tjener med Kraftens Aand,
og Børnene hans tillige.
Lad Værket lykkes ved deres Haand,
lad blomstre med os dit Rige.

Og giv os dog efter Striden Fred,
og Trøst efter Suk og Klage,
med Glæden i Kvæld Din Miskundhed,
lad krone de korte Dage.

Os overstraale Din Herlighed
som Solen ved Middagstide,
og lys over os i Graven Fred
med Solebjergs-Skær det blide!

Holsted, d. 30. April 1884.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres Brev og for Forsendelsen af Brevene. I Aften, om Gud vil, rejser jeg herfra, efter at megen Travlhed har holdt mig tilbage længere, end jeg ønskede. Jeg vilde gerne i Morgen følge Anne¹⁾ til hendes ny Tjeneste ved Fredericia. Marie skrev, at hun var saa dybt bedrøvet, da hun forleden Dag rejste fra Skafteløv til Kolding. Birgitte rejser med det samme til Fyn. Kære Fru Skibsted! Saa er vi splittet ad til alle Sider. I Forgaars var jeg et Steds, hvor jeg kunde se mit gamle Hjem. Der har Børnene set Lyset første Gang, der har de levet deres Barndom. Der har vi levet et Familieliv, delt Sorg og Glæde i de mange Aar. Nu er det lukket for os, fremmede færdes derinde, og et Hjem i Ordets bedste Forstand aabner sig ikke mere for os, samlede. Nu skal vi, enhver for sig, søge Ly og Brød omkring i Verden. I alt Fald vi to enlige gamle færdes sammen uden Børnene ved vor Side. Saa falder der undertiden en dyb Vemod over mig, og jeg tænker: Var den Tid dog snart ovre, der har Skilsmisse i sin Magt, og det Hjem aabnet, hvor Fællesskabet er evigt. Men saa tænker jeg igen: Du skal lære at sige Farvel til alt hernede. Gud give det rette Sind hertil og Taalmodighed under Livets vekslende Kaar. — Det gør mig ofte ondt, at jeg de sidste Dage, jeg var i København, var saa pirrelig og utaalmodig. De ved, jeg klagede mig til Dem derover, jeg maa da vist have været noget sygelig; thi det er længe siden, jeg mindes at have haft Anfald af dette Onde. Gud styrk os dog til at overvinde alt det hos os, der ikke er i Pagt med hans gode Aand. I Morges faldt mine Øjne paa Brorsons herlige Salme: Taalmodighed behøves o. s. v.; hvor er det skønt, naar han siger:

Taalmodigheden glæder,
 gør Sjælen frydefuld,
 hun gaar i Brudeklæder
 med Kronen paa af Guld
 og Palmegren i Haand,
 hun Frygten har til Fange,
 hun trøster alle bange
 og løser alle Baand.

¹⁾ Datteren Anne Bang T., f. 25. Febr. 1867.

Gud giv : Taalmodighed
 mig følge til det sidste,
 til mine Øjne briste,
 og jeg gaar bort i Fred !

Holsted, d. 28. Juni 1884.

.... Tiden er gaaet saa hurtigt, og, som jeg synes, i megen Travlhed Men saa snart ske kan, og vi kan faa det allernødvendigste Bohave flyttet hid, skal Marie herhen, og saa begynder vort Liv her paa en ny Maade (i udvortes Forstand). Det vil vist ikke gaa af uden sine Besværligheder. Af hvad jeg har oplevet, var Samlingen med Sønderjyderne¹⁾ det bedste. Det var desværre kun en Dag i Varde, min Tid tillod mig ikke mere. — Valgene²⁾ har jeg ingen Del taget i, da jeg efter at være flyttet ud af Valgkredsen ingen Stemmeret havde i Aar. Og det var ogsaa vanskeligt for mig at stemme paa en af de to, der stillede sig her, den ene for Forsvarssagen Skyld, og den anden, fordi det var en ministeriel. Nyholms³⁾ Valg paa Frederiksberg har glædet mig, nogle af de københavnske Valg overrasket mig; imidlertid er det nok bedre, at Socialdemokraterne⁴⁾ har Talsmænd paa Tinge, end at de ingen har. Det hindrer dem da i at anke over, at deres Anskuelser ikke er repræsenterede. Men iøvrigt er det jo klart, at Valgkredsene i København burde deles, da der er Vælgere nok til, at baade Højre og Venstre kan faa sine Tillidsmænd. ... Iøvrigt er der næppe Udsigt til, at Valgene vil øve nogen Indflydelse paa den politiske Stilling i det hele. Nu er det vist saa, at Rigsdagen skal sammenkaldes nogle Dage, maaske i August. . . . Det er ikke saa let at leve, som jeg nu har levet saa længe, og der er ingen nær Udsigt til, at vi kan komme til Ro. Med Husset gaar det langsomt. Af det indvendige er der kun lidt gjort og intet særdigt. Marie er træt af at leve adskilt fra mig, og jeg har saa længe savnet hende. — Goldschmidt skildrer i

¹⁾ I Begyndelsen af Juni aflagde et stort Selskab af Sønderjyder Besøg i Vestjylland, bl. a. i Varde.

²⁾ Valgene til Folketinget d. 25. Juni. Der var i Bækkekredsen opstillet en Venstremand og en Højremand.

³⁾ C. V. Nyholm, f. 1829, der siden 1864 havde deltaget i politisk Arbejde, blev ved Valget valgt paa Frederiksberg.

⁴⁾ Ved Valget d. 25. Juni valgtes de første Socialdemokrater ind i Folketinget. Det var C. Hørdum, valgt paa Kristianshavn, og P. Holm, valgt i Kjøbenhavns 5te Kreds.

sine „Livserindringer“ det smertelige Indtryk, han følte ved, at hans Forældre opgav deres Bondegaard i Valby. „Det gør,“ siger han, „en egen Virkning, naar man den ene Gang efter den anden rykkes op som en Plante, der har været ved at slaa sine Rødder fast i Jorden. Tilværelsen faar en smertende Upaalidelighed, noget forbiglidende; det meste synes man at kunne og ville svigte.“ Ja, jeg har følt dette saa godt som nogen, dog naar jeg føler, at det meste kan og vil svigte, saa gælder det dog, Gud ske Lov, kun det, der hører til det uadvortes Liv. Det indre Liv maa kunne fastholdes, naar vi vil lade „Herren raade, og paa ham sætte al vor Lid“....

Holsted, d. 29. August 1884.

Kære Fru Skibsted!

Nu tænker jeg, at De er vendt tilbage fra Deres Sommerrejse, og at disse Linjer kan træffe Dem i 108 Gl. Kongevej. Jeg har saa været der to Gange, den ene Gang under Sverdrupsfesten¹⁾ og den anden under Rigsdagssamlingen²⁾. Den første Gang var jeg der kun een Nat, kom Kl. 10¹/₂ Fmd. og var saa ved Festen fra 3 til 12 og rejste næste Morgen Kl. 7. Den anden Gang var jeg der fra Torsdag Kl. 11 til Søndag Morgen Jeg var glad ved Sverdrupsfesten, idet jeg har stedse været af den bestemte Mening, at Nordmændene kæmpede for en god og en stor Sag. At Norge havde sin Grundlov før Unionen, at Kongen for at blive Norges Konge besvor Forfatningen i alle dens Punkter, at der staar i Grundloven med rene Ord, hvordan der skal forholdes med Grundlovsforandringer, men ikke et Ord om, at Kongen har Veto med Hensyn til dem, saadan som ved de særskilte Love, det gør for mig Stillingen klar. Lige saa sikker, som jeg er paa, at provisoriske Finanslove er imod vor Grundlov, er jeg paa, at Paastanden om Kongens Veto i Norges Grundlovssager, der kun grundes paa „juridiske“ Fortolkninger og en Adresse-Ud-

¹⁾ Det norske Ministerium Sverdrup blev udnævnt 26. Juni. En Maanedes Tid senere opholdt Joh. Sverdrup sig i Kjøbenhavn. Fællesbestyrelsen for Rigsdagens Venstre holdt d. 6. August en Fest for ham. Dampskibet „Gefion“ førte de 600 Deltagere i Festen til Skodsborg. C. Berg holdt her Hovedtalen.

²⁾ Rigsdagen samledes d. 14. August efter Opløsningsvalget i Juni. Den sluttede allerede d. 17de.

talelse fra et enkelt Storting, er imod Norges. Derfor havde jeg, hvis jeg havde været norsk Rigsdagsmand, staaet paa den Side saa fast, som jeg stod her i 1866, da man vilde fortolke os vor Ret bort til at faa Junigrundloven tilbage. Det er let at kæmpe, hvor der er en klar og stor Sag, men det, der gør alt saa trættende her i Danmark, er, at Kampen drejer sig om, hvad der fra begge Sider er sammenfiltret: Paastande og Fortolkninger, Ting, der kan fremstilles og opfattes i to Meninger. Man er saaledes stillet, at man altid maa sige: Havde man ikke i Gaar baaret sig saa galt ad fra Venstre og i Dag fra Højre, saa havde Stillingen været en anden, bedre og klarere. Her kæmpes ikke om en bestemt Grundlovsbestemmelse, men kun om gensidige Beskyldninger for at ville handle grundlovsstridigt. De værste Beskyldninger kastes frem og tilbage, og en sandhedskærlig Mand maa sige: „Det kan jeg ikke være med til, men lad os da endelig komme til at kæmpe om Sagerne og saa tage en ordentlig Kamp paa dem.“ Og da det nu er bevist, at det er umuligt, at disse Ministre kan faa denne Ændring bragt til Veje, saa lad dog andre gøre et alvorligt Forsøg derpaa, det sker overalt, hvor der er fri Forfatninger, og det er i enhver fri Forfatnings Aand. Men medens Sveriges Konge var klog nok til at give efter og har derved vundet Styrke for alle indre Forhold, vil vi vist her komme til at slide lange Tidens ørkesløse og ødelæggende Kampdage.
.....

Holsted, d. 22. Oktober 1884.

Kære Fru Skibsted!

Det er nu allerede nogen Tid siden, jeg drog fra København, uden at De har hørt noget fra mig. Tiden har været travl for mig med Regnskab og andre Forretninger og sidst med Indflytningen i det ny Hus. Nu sidder jeg her for at skrive det første Brev til Dem herfra. Jeg er glad ved Huset og synes, at baade Gud og Mennesker har været saa gode ved mig, at det var Synd, om jeg ikke var glad. At det var mit inderlige Ønske at have blevet i mit gamle Hjem og ved min Bondegerning, til jeg engang skal sige Farvel til dette Liv, det har jeg med Taarer og Bøn bekendt for Gud, og at ikke alt, hvad mit Hjerte ønsker af Livet og Livsgerningen, var sket Fyldest ved den Livsstilling, jeg nu indtager, det er ligeledes kendt af Gud og bekendt for ham. Men jeg kan ikke se, at jeg kunde andet

end gaa fra Gammelby og hertil, og derfor har jeg øvet og øvet mig i at indordne min Villie under det, hvori jeg ser min Herres Villie. Jeg har ikke været saa lykkelig endnu, at jeg kan faa Marie med mig helt og fuldt i dette Syn. Savnet er tungt for hende at bære med de svage Nerver. Men med Guds Hjælp lykkes vel ogsaa dette efterhaanden. Jeg bliver stadig ved at gentage for os begge Kingos herlige Vers, som vi første Gang lærte at elske begge to, mens vi endnu var forlovede, og det saa noget trangt ud for os:

Du al vor Tarv og Trang,
o Herre, kender,
og al vor Lykkes Gang
er Dig i Hænder,
og hvad os tjener bedst i alle Maade,
det Du tilforn ser;
min Sjæl, hvad vil Du mer,
lad Herren raade . . .

. Jeg har harmet mig i inderste Sjæl over den Skændighed, som Branden¹⁾ har maattet give Anledning til. Man var dog berettiget til at vente, at en saa ulykkelig Begivenhed skulde have vakt Alvor i Sindene og dæmpet noget paa den grimme Strid. Men det er gaaet tværtimod. Og her maa jeg rigtignok sige, at Højrebladene har vist sig saa skandaløse som vel muligt. Jeg har gennem „Flensborg Avis“ faaet Referatet af alle Højrebladenes Udfald, især mod Berg i den Anledning. Han er ikke alene Brandstifteren, men den der under Branden kun sørger for sine egne Møbler. Han har lige faaet en Familielejlighed med Køkken indrettet paa Slottet. De to, der misted Livet, omkom ved at redde en Sofa fra hans Lejlighed o. s. v. Det er ikke nok med, at det er Løgn altsammen, men det er Løgne, som vedkommende ved er Løgne. Alle, der vil vide det, ved, at Berg ikke ejer et eneste Møbel paa Slottet, men at alt er Statens, at hans Plads under Redningsforsøgene var i Rigsdagens Lejlighed og ikke noget andet Steds. De to, der omkom, dræbtes ved, at Riddersalens Loft styrtede ned i Mezzaninetagen, hvor de under Bibliotekarens Ledelse var i Færd med at redde Rigsdagens Bibliotek. Høgsbro skriver til mig, at han stod ikke langt fra dem paa Gangen, da han kom ud fra Revisorværelserne, hvor han havde reddet en Del af Arkivet, og selv fik han og flere, der var til Stede, noget ned

¹⁾ D. 3. Oktober 1884 brændte Kristiansborg Slot.

paa Hovedet uden dog at komme til Skade, „uden for saa vidt,“ skriver han, „at mine Nerver siden har været stærkt rystede.“ — Den Partiaand er i Sandhed en ond Aand med Hjem i Afgrunden. — Mørket falder paa, og jeg maa have Brevet sluttet og afsendt.

Holsted, d. 8. Januar 1885.

Kære Fru Skibsted!

. for mit Blik stiger Nytaar frem, dækket af Tidens Taager, og det bliver vistnok et af de tunge Mærke-Aar i vort Folks Historie. Man har baade fra Højre og fra Venstre sat sig for at gøre, hvad man kan, for at bringe Trængsel og Urede over Folket, og det vil og maa lykkes, thi Vorherre kan kun hjælpe, hvor der er Vilje til at ville hjælpes, og hvor der er Suk til ham om Hjælp. Men det er kun i de enkelte, de rent forsvindende enkelte, et saadant Suk findes, fra alt det raadende lyder kun: „Fremad for Partiet!“ men ikke i Guds Navn Hvornaar jeg skal til København igen, aner jeg ikke. Jeg haaber, at det ikke bliver før sidst i Maaneden, og jeg er glad ved, at det varer noget; thi det bliver en pinlig Tid, vi skal gennemgaa derovre. — Ja, Gud give os et glædeligt Nytaar, saaledes at vi kan fornemme Evighedslivet inde i os, alt som vi maa friste, at alt om os skuffer og brister, og vort Legeme svækkes under Alderens Byrde. Det er ikke den mindste af Livets Byrder, at man maa føle, at Alderen tærer Kræfterne langsomt, men sikkert. Dette være vort Nytaars-ønske til hinanden, at vi i dette Aar maa føle, at

mens det gamle tæres hen,
da blomstrer nyt der op igen,
som vinde kan og vare.

Holsted, d. 23 April 1885.

Kære Fru Skibsted!

Mangefold Travlhed, først med Regnskabsvæsenet og siden med Beplantningen af Haven, har voldt, at jeg ikke har faaet svaret paa Deres kære Brev til Konfirmationen og sagt Dem

og Frøken Skibsted Tak for den dejlige Konfirmationsgave¹⁾. At den var særlig velkommen i et Hjem, hvor Oehlenschläger elskes, behøver jeg ikke videre at udtale mig om, men da jeg pegede paa den anden, var det, fordi den foruden at være en god, tillige var en billig Bog. Det kan ikke siges om de valgte. De har ikke været billige, og det er for stor en Udgift, De har sat Dem i i den Anledning. Men nu er det sket, og derfor hjertelig Tak for Bøgerne, de vil glæde og gavne Drengen i mange og lange Tider. — Vi havde en dejlig Dag, denne Konfirmationsdag, alle var samlede saa nær som Matilde. Vejret var skønt, og Køreturen til Vejen gennem Skov og Mark var oplivende. Gudstjenesten fra Ende til anden var saa opbyggelig og opløftende, som man kunde vente det, men som man dog somme Tider har Følelse af lykkes bedre én Gang end en anden. Gud ske Lov for saadanne Timer! Vort Fædrelands Kaar tør jeg snart ikke mere tænke paa; alt, hvad der kommer frem, tyder paa Ulykke og varslor om lang Ulykke. Ministeriets Selvtægt²⁾ er oprørende. Haan imod Bevillingsmyndigheden, og paa Venstres Side er der kun Kraft til at udvikle, ingen til at udvikle og afvikle. Overalt kun Synet af et splidagtigt Folk. Spioneri, Angiveri, Liggen paa Lur efter hinanden, det er med blandt det ødelæggende Ukrudt, der nu gro og vil vist i lange Tider gro i Danmark og overgro alt, hvad der af gode Spirer var begyndt at vokse frem Jeg arbejder i Haven fra Morgen til Aften, og det hjælper mod de mørke Tanker. Marie er Gud ske Lov ret rask, Konfirmationsdagen var en Solskinsdag. Fra hende har jeg en varm Hilsen og Tak at bringe Dem, og Tak fra Terman for den smukkeste Foræring, han har faaet i sit Liv

Holsted, d. 17. Maj 1885.

Kære Fru Skibsted!

Disse Linier haaber jeg skal træffe Dem paa Deres Aarsdag og, saa godt de kan, bringe Dem min og mines hjertelige Lykønskning. Ja, maatte den sande Lykke, Guds-Lykken, bli-

¹⁾ til Sønnen Terman Bangs Konfirmation.

²⁾ Den provisoriske Finanslov af 1. April 1885.

ve Dem til Del i det ny Aar. Var det ikke en Trossag for os, at Lykken er i gode Hænder, naar den er i Vorherres, saa var det ikke let med fuld Sandhed at ønske hverandre til Lykke. — Da Abrahams trofaste Tjener havde faaet sit Ærinde vel udrettet og faaet Løftet om Bruden til sin Herres Søn, sagde han: „Herren har ladet min Rejse lykkes, lad mig nu fare hjem“, — disse Ord rinder mig saa tit i Hu. Vandt vi kun under alle Lykkens Omskiftelser i Livet den Barnetro, hvori vi alene i „Fred kan fare“, saa kan vi ende med at sige: „Herren har ladet min Rejse lykkes“, men ogsaa kun da. — Jeg har stadig i den sidste Tid gentaget for mig selv:

„Som solsprængt Sky
af Dagen ny
paa Herrens Vej er hver en Skygge.“

Thi Skyggerne falder i den senere Tid stærkt hen over mit Liv og mit Hjerte. — Mit Folks ulykkelige Forhold følger mig med et svært Hjertetryk, Nat og Dag. Jeg har snart følt mig som lamslaet siden Rigsdagens Slutning — Gud ske Lov! jeg kan sige: Jeg har ingen Del i, at det er, som det er. Havde mine Tanker og mine Ord fundet Genklang, saa havde det været anderledes. Men nu ved jeg intet Raad til at bøde Ulykken. Nu kan kun Herrens stærke Haand redde ved Midler, som han og ikke vi kender Nød lærer at bede, siger det gamle Ord, og jeg faar at vide i saadanne Tider, at det er sandt; thi nu øjner jeg intet andet Raad hverken for det ene eller det andet af de Tryk, der er for svære for mine stakkels smaa Kræfter. — I Gaar ledsagede jeg Terman til det Sted, hvor han skal være i Sommer. Det var ogsaa vemodigt, thi De kan tro, det er en Lykke for en Fader at have en Søn i sit Hjem til at tage Del i hans Gerning. Der er saa mange af mine Bekendte, der saaledes har deres Børn til at fortsætte Gerningen, naar Alderen svækker deres Kræfter. Men da jeg maatte opgive min Bondegerning, maatte jeg derved med det samme give Slip paa denne Glæde; thi vistnok havde Terman blevet hos mig og blevet Bonde. Gud ved nu, hvor han skal færdes og finde sin Plads i Livet. Dog — „Alt staar i Guds Faderhaand“. — Nu, kære Fru Skibsted! maatte nu den 18de blive en mild og skøn Maj-Dag for Dem, der ret kan hilse Dem med Vaarens Sol og Blomster

Holsted, d. 1. Juli 1885.

.... Det er længe, meget længe siden, jeg har skrevet til Dem. Tiden har været baade travl og trang, og saa bliver baade Kræfterne og Lysten til alt, hvad der ikke absolut skal gøres, saa ringe. Først skal jeg meddele Dem, at jeg i Lørdags otte Dage fulgte Marie til Sjælland til Matilde, der er syg. Anne var der før for at hjælpe til i Huset. Hun lider af Brystsyege og gaar vist snart bort. Hun har haft stærk Blodopkastning og er meget svag. Her gaar jeg nu ganske alene, og De kan nok tro, at Tankerne ikke er lyse I den senere Tid har ikke en eneste lys Solstraale falden over min Vej, Marie har været svag hele Foraaret, er nervøs og taaler ingenting. Fædrelandets Ulykke har rystet min Tro paa, at det danske Folk, i min Tid, kommer til at leve i Fred og pleje nogen god Sæd. Hvor der saas Vind trindt om i Danmark! Og det af baade Højre- og Venstre-Partierne. Ak, Profeten har kun alt for megen Ret, naar han siger, at af den Sæd opvokser Storm. — Jeg holder mig helt uden for Alarmen. Jeg blev opfordret til at tale i Skibelund, vor gamle Festplads, og der gav jeg et aabent Svar paa Spørgsmaalet om mit Syn¹⁾. At dette er tungt, tvang Sandheden mig til at vedgaa. Senere bad Udgi-veren af „Højskolebladet“ mig om Foredraget, og det gav jeg gerne Minde til, da jeg helst for hele Folket vil være mit Stade bekendt Naar De kan, sender De mig vel et Par Linier om, hvordan De har det selv. Jeg længes saa tit efter en inderlig Venne-Samtale, men faar den saa sjældent. Her lever jeg mest som Eremit i den Henseende. Med Undtagelse af det Par Dage, som jeg, hvis jeg lever, skal til København i Efter-aaret, vil den gensidige Meddelelse mellem os herefter kun kunne ske ved Hjælp af Pennen. Gerne ønskede jeg, som jeg haaber, at denne skal blive ved, til mine Øjne lukkes. — Nys læste jeg efter i Davids 138te Salme de tillidsfulde Ord: „Herren er høj, men ser til den ringe. Vandrer jeg end midt i Trængsel, Du Herre holder mig i Live, Du frelser mig ved Din højre Haand. Herren vil føre det igennem for mig. Herre, evig er Din Kærlighed, opgiv ikke Dine Hænders Gerning.“ Ja, naar Ord som disse møder mit tunge Blik, og naar jeg en Gang imellem kan faa Naade til at bære al min Sorg frem for

¹⁾ Se „Højskolebladet“ 1885 S. 1185. T. taler om det store Spørgsmaal, „hvordan vort Fædreland atter kan blive ført ind i normale politiske Tilstande“.

Gud i en inderlig Bøn, saa kan jeg for Øjeblikke føle, som det faldt paa Hjertet som en kvægende Dug paa en slagen Eng

Holsted, d. 14. Juli 1885.

Kære Fru Skibsted!

Hjertelig Tak for Deres kære Brev. Det er velgørende at høre en Vennerøst i de trange Tider. Marie er nu hjemme hos mig, og Birgitte paa et Besøg. Jeg har brevvekslet med Niels om, hvorvidt han bliver i Horsens eller ej. Jeg vil overlade det til ham i sidste Instans, men jeg kan ikke andet end raade ham til at holde ud. Det er efter min fulde Overbevisning velgørende for et ungt Menneske at holde ud i den valgte Stilling, og det modsatte bringer let Uro ind i Livet. Vi kan ikke rejse fra de tunge Tanker, der har Bo i vort eget Indre. Kun i alvorlige Sygdomstilfælde, legemlige som sjælelige, har det Betydning at skifte Plads og Stilling en Tid. Vorherre er den eneste, egentlige Læge for disse sjælelige Anfægtelser og indre Kampe, og han er overalt, hvor der inderligt kaldes paa ham. Gud giver dog her de bedste Raad Det synes i alting, at en Trængselstid er oprundet for det stakkels Folk i Danmark. Udtalelserne af Kultusministeren i Roskilde¹⁾ var saa vilde og faretruende, at vi kan ane det sørgeligste med Hensyn til vore Fremtids-Forhold. Nu, Guds er Magten, og han vil, haaber jeg, sætte Grænser for baade Storm og Bølger. Men tungt er det for en Mand, hvis Livshaab og Livsglæde det har været at se den ny Tid oprinde og lyse frem over sit Folk, med saa skønne Forjættelser, nu skal se sin Livssol dale under de tungeste Varsler. Men „end lever den gamle af Dage“, og saa sandt som jeg tror, at de gode Spirer, der var begyndt at gro frem, var kaldt frem af ham, saa vist maa og vil jeg, med hans Hjælp, holde fast ved Troen paa, at han selv vil tage sig af, hvad der er hans og lade hele Folket blive frelst, for at hans Gerning deri kan fremmes

¹⁾ Søndag d. 5. Juli holdtes et stort Højremøde i Roskilde med Kultusminister Scavenius og Krigsminister Bahnson som Talere. Scavenius udtalte bl. a.: „Det skulde med Guds Hjælp nok lykkes at indpode i Folket den fornødne Disciplin“.

Holsted, d. 30. August 1885.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres sidste Brev! Alt for længe har det været, inden jeg faar sendt et Par Linier til Svar. Til dels har Travlhed været Skylden; thi jeg har haft usædvanlig meget at bestille i de sidste Par Maaneder. Maaske dette har i anden Henseende været et Gode for mig; thi de tunge Tanker og Stemninger har vel derved faaet nogen Modvægt. Efter at Marie var kommen hjem først i Juli og Anne sidst i samme Maaned, blev det daarligere med Matilde; min Svigersøn fik den Besked, at begge Lungespidser var angrebne, og det af galopperende Tæring, at den eneste Redning var, at hun, saa snart som muligt, rejste til Syden og blev der i alt Fald Vinteren over. Jeg fik nu en Følelse af, at dette Raad havde sat min Svigersøn i en svær Uro, og at han ikke turde vove paa egen Haand at forkaste det. Jeg saa da, at jeg maatte tage Ansvaret for dette paa mig, og med et tungt Hjerte rejste jeg uden Ophold derover. Jeg saa jo klart, hvad dette var, og hvad det vilde føre til. Det stakkels dødssvage og dertil i høj Grad blødhjertede Barn vilde jo lide mer end nogen kunde beskrive ved at rives ud fra Hjem og Mand og Børn og Fædreland, for at dø i fremmed Land uden engang at have et eneste kendt og kært Menneske hos sig. Ja, da hun tilmed var saa svag, at alene den korte Køretur til Korsør gjorde, at hun mange Dage efter var lidende, vilde hun næppe naa udenfor Landets Grænser, inden hendes sidste Kræfter var brudte, og en kyndig Læge i Vestjylland, som jeg spurgte til Raads, erklærede som sin Overbevisning, at hvad mulig en mildere Luft kunde bevirke vilde ikke forslaa til at modvirke det uheldige Indtryk af Skilsmissen fra Hjemmet og Rejsens Anstrængelser. Jeg forestillede dem dette, og jeg saa, at det kendelig beroligede især Matilde, og jeg har siden haft Brev fra hende flere Gange, hvor det udtales, at hun er saa vel tilfreds med, at hun og S. Jensen kom til Ro fra denne Rejsetanke. Hun er mere ved Kræfter nu. Dette siger vel ikke noget med Hensyn til Udgangen, der næppe er tvivlsom, men det letter dog Gangen hen derimod. Jeg har forskaffet hende nogen god Vin fra København og sender hende af og til efter Evne lidt til at faa noget styrkende Næringsmiddel for. Men tungt ligger det hele jo paa Hjertet mellem andet, der stadig trykker. Niels har i

sine sidste Breve vist sig lidt roligere, og det mindste Tegn i den Retning, kan jeg føle letter noget. Stadig ligger mit Fædrelands sørgelige Kaar som et knugende Tryk paa mit Indre. Her ser jeg ikke en eneste Lysstraale, og Gud ved, om en saadan nogensinde mere skal glæde mig. Det er, som om Naturen er fyldt med Veer ligesom Menneskene og Folkelivet. Her har vi haft en sørgelig Sommer: Tørke og en evindelig kold Nordvestblæst, der har svedet Markerne og beredt en ringe Høst, har raadet uindskrænket. Nogen Regn, som vi fik for en Tid siden, haabede vi skulde hjælpe Boghveden og Kartoflerne frem til Hjælp for Landmanden i de sandede Egne, er nu efterfulgt af en Kulde, der er lige saa usædvanlig som skadelig. I de sidste Nætter har det frosset, saa at Enge og Marker har været aldeles hvide, Boghvede, Kartofler og andre skøre Planter svides ganske sorte. Georginerne i Haven bl. a. er frosne saaledes, som man ellers kun plejer at se det sidst i Oktober. Dette er noget, som jeg ikke mindes at have oplevet før. Heldigvis er der Egne i Danmark, der har haft bedre Kaar. Sjælland har haft en god Høst i Aar, og enkelte af Jyllands Egne har ligeledes haft det bedre end her. Brandforsikringerne vidner, at der ikke i lange Tider har været saa mange Ildebrande som i Aar, og saaledes er det paa alle Omraader Trængselstid. — Alt dette er jo Herrens Alvorsrøst til os, men — høres den? — Det, der sikkert høres i vort Land og i vor Tid, er de bitre Stridens og Splidens Røster. Hvor de lyder, der er villige Øren i Tusindvis. — Jeg hørte nys, at Appel¹⁾ var aldeles nedbøjet og nok i en sørgelig Sygelighedstilstand rejst til København. Gid han maatte finde Trøst og Helbredelse ved Venners Kærlighed derovre; thi han er, synes vi, en uundværlig Støtte for de stakkels Sønderjyder, hvis Kaar bliver ikke lettere, snarere trangere, alt som Aarene gaar. En af hans Menighed sagde nys til mig: „Uredet ovre hos jer har medvirket til hans Svaghed.“ — De skrev et Par Ord om, hvordan det skulde gaa de to stakkels Mænd fra Holstebro²⁾). Ja, det ved jeg ikke, men hvad Udfald end Sagen faar, og selv om Højesteret endelig skulde frikende dem for

¹⁾ Cornelius Appel, Frimenighedspræst i Rødning.

²⁾ Ved et af 3000 Mennesker besøgt politisk Møde i Holstebro d. 16. Juni 1885, ved hvilket Berg skulde tale, førte Gaardejer Noes og Redaktør Th. Nielsen Politimesteren ned fra Tribunen. De to Mænd og ogsaa Berg blev hver idømt 6 Maaneders Fængselsstraf paa almindelig Fangekost.

Straf, saa har den lange Fængselstid været en haard Straf. At det var dumt gjort af dem, det kan man let se, men Dumheden deler virkelig Berg og de andre med dem, der intet har gjort for at hindre Fejlgrebet, men sandsynligvis givet i visse Maader Anledning dertil. Og at det er en harmelig, hensynsløs og lidet menneskelig Maade, de er bleven behandlet paa, det maa enhver føle, der ikke er blind, forstokket Ministertilbeder. Da jeg saa, at Justitsministerens Redskab havde nægtet Noes's Kone at sige Farvel til hendes Mand paa Jernbaneperonen, da han blev slæbt fra sit eget Værneting for at stilles for en vilkaarlig sammensat Ret, da flammede i det mindste mit Indre af en Harme, som brænder endnu, ogsaa fordi det siger mig, at den Regering, vi nu er under, den kan vi allesammen vente at komme til at lide under, naar vi da ikke vil fejgt fornægte vor inderste Overbevisning og paa Trællevis kaste os i Støvet for dens Triumfvogn. Jeg er og bliver Modstander af Venstres daarlige Politik i flere Henseender, men jeg er i Sandhed ogsaa en skarp Modstander af en Politik, der kalder Magten Ret, hvor den saa end findes. — Nu, Vorherre lever endnu, og min Trøst er, at han har begyndt en god Gerning i det danske Folk, som han selv vil føre til Sejr trods alle Fjender. Og over alle Skyer lyser Stjernerne uformørket og lyser lige mildt, naar Uvejrsskyen forlængst er svundet uden at efterlade sig noget Spor. Og over alle Stjerner staar hans Tronstol, som hverken Menneskenes stolte Magt eller Helvedes Porte kan rukke. Og ham fik vi Lov til at kalde Fader vor! Ja Gud ske Lov!

Holsted, d. 30. September 1885.

. . . Hjertelig Tak for Deres Brev. Da De ikke har truffen anden Bestemmelse med Værelset, vil jeg være glad ved at komme til Dem i de Dage, jeg skal være i København under den forstyrrede Rigsdagssamling, vi gaar i Møde. Om Rigsdagen bliver samlet i to Maaneder nu straks, eller den bliver hjemsendt og senere samlet, ved vi jo endnu ikke. Længere end i det hele to Maaneder kan den ikke forblive samlet, hvis der ikke sker noget, som ingen kan forudse, og da det ser ud til, som om al Forhandling skal nægtes, saa er der jo ingen Grund til at være der hele Tiden, men kun de Dage, der virkelig bliver en Afstemning eller Afgørelse. Saaledes ser det

ud. — De skrev lidt om Menighedens Forhold til det folkelige. Ja, kære Fru Skibsted! det er givet i de Ord: „I ere Jordens Salt“. Skal det danske Folk frelses, saa sker det ved, at Menigheden vokser og udfolder et Liv, saa at det kan styrke og bevare Folket, og dette kan frelses for Menighedens Skyld. Derfor gælder det om at faa Menigheden styrket og udviklet paa dens egen Livsgrund. og ikke ved at den gaar op i den politiske Strid og Splid og træder i Partiaandens Tjeneste. Det er sørgeligt, naar nogen glemmer, at man for at leve trænger til at samles og styrkes ved det evige Livs Ord, for at holde Livet ud ogsaa i den folkelige Kamp. Gud ske Lov for hvert Møde, hvor vi kan samles, idet vi kan blive fri for Døgnets Strid, og alene vende Sind og Tanke til, hvad der staar evigt fast, der kan vi faa Styrke til at vandre de trange Veje. — Vi fik i Dag det Budskab, at Matilde ligger meget ringe. Gud give hende Styrke til at stride den sidste Strid. Jeg tænker, jeg rejser derover paa Søndag og kommer da først til København paa Mandag, enten Formiddag eller maaske snarest om Eftermiddagen Fra alle mine og fra mig selv den venligste Hilsen.

Deres gamle Ven

N. J. TERMANSSEN.

Skafteløv, d. 9. November 1885.

Kære Fru Skibsted!

Fra Marie og Matilde skal jeg bringe Dem den hjerteligste Tak for Deres Brev. Det har glædet og trøstet dem begge. Endnu er der ingen Afgørelse, men heller ikke noget Haab om, at Enden kan blive Helbredelse. I 7 Uger har hun nu ligget stille til Sengs. Kræfterne er aldeles borte, saa hun hverken kan staa eller gaa. Lægen siger, at der er et stort Saar i den højre Lunge. og det er godt at forstaa, at han mener, at dette Saar ikke kan læges, men det maa ende med, at en Blodaare brister. Hun har tillige haft Lungebetændelse, som da imidlertid er standset. Jeg lever ellers ganske alene derhjemme i Holsted, men kom hertil i Forgaars Aftes for, efter Matildes Ønske, at være med hende den vistnok sidste Gang, hun her i Støvets Land modtager Herrens Legeme og Blod. I Eftermiddag kommer Præsten hid i den Anledning, og saa rejser jeg tilbage til Holsted i Morgen. Det er Alvorstider at leve i.

Det er ikke Leg i Vorherres Skole. At det, der trykker og klemmer af min egen Sorg og Trængsel, der hviler paa mit Familieliv, ikke er det bitreste, vil De forstaa, uden at jeg behøver at forklare det videre. Jeg har set længe, hvorhen den politiske Strid paa den Maade, den er ført fra begge Sider, maatte føre. Men standse Ulykken har jeg og de, som deler Syn med mig, ikke formaaet. — Vi, der hverken kan eller vil slutte os til Yderfløjene, er ikke først nu, men forlængst sat udenfor Spillet. At Grundloven nu ikke er stort mere end et Stykke Papir, naar den baade kan lovgives, styres og bevilges Penge, uden for den regelmæssige af Grundloven foreskrevne Vej, er i og for sig selv klart. At det maa ende med, at den helt annulleres, er desto værre vist ikke tvivlsomt. Lad det være saa, at alle vedkommende selv tror, at de siger sandt, naar de siger, at de vil holde paa Grundloven. De tvinges af deres egne Skridt længere og længere bort fra baade dens Ord og Aand. Det gaar med dem som med én, der vil til en vis By, men forlader den rette Vej og gaar ad en helt anden. Hvad nytter det, at en saadan med den største Alvor paastaar, at han vil til Byen, at det er hans alvorlige Maal og Med at komme did, naar han saa i Virkeligheden med hvert Skridt fjerner sig mere derfra. Ja, kære Fru Skibsted! Det er ikke lyse Tanker, der bor hos mig hjemme i min ensomme Bolig. Men Gud ske Lov! vi ved, paa hvem vi tror, og der er jo for os, der er over de 3 Snese, ikke mange Skridt tilbage, inden vi ved Guds Naade skal tiltræde Rejsen til det sande Fædreland. Men De kan tro, kære Fru Skibsted! at det ikke er let at tænke paa Børnenes Fremtid under Forhold som de, der er i Færd med at udvikle sig. — Mon Frøken Skibsted er kommet hjem? I saa Fald vilde jeg gerne have hende bragt en venlig Hilsen med Tak for hendes Brev, som jeg sendte over til Marie og Matilde, der var glade ved de deltagende Ord, hun sendte dem. Jeg fik ikke skrevet til hende igen. Det gaar mig saa, at jeg faar den Gerning gjort, jeg skal gøre, men al anden, som jeg ellers med Lyst vilde virke, ak, det ligger nede. Fuldstændig uvirksom er jeg dog heller ikke, thi naar de mørke Tanker truer, saa kaster jeg mig over mine Bøger, især Historien, og glemmer i mange trange Timer Nutidens Ulykke ved at lade de store Billeder fra Fortiden gaa forbi Sjælens Øje. Og saa siger jeg med Grundtvig: Naar min Sjæl blev af sin Grublen træt, den hviled sig ved Fadervor at bede. — En eneste Glæde har den sidste trange Tid bragt mig, og det

var Præsternes Frifindelse ved Højesteret¹). At der kan findes Værn mod Vilkaarlighed hos Domstolene, er i Sandhed en Trøst

Holsted, d. 23. Februar 1886.

..... Det er saa underligt stille her, og den politiske Larm synes ikke at naa hid. Men overalt gærer det i Sindene, og Stilheden er næsten uhyggelig. Vinteren lægger dog i Aar et underligt graat Slør overalt. Solen ses næsten aldrig, og Østenvinden er fuldstændig Herre, heldigvis dog uden at røre sine Vinger stærkt. Det er her næsten altid Vindstille. Det er nok ogsaa Luftningen fra Østen, der raader i vore offentlige Forhold. Det økonomiske Tryk hviler haardt og truende over Landet. Nu er min Forpagter gaaet fallit. Jeg lider, saa vidt jeg kan skønne, intet Tab af, hvad jeg har tilgode. Men naar jeg nu til Foraaret selv skal overtage Gaarden, forpagte den bort igen eller lade den bestyre, saa kan ingen sige, hvad det kan føre til for mig, at det vil medføre meget Bryderi er vist, om jeg undgaar Tab er uvist. — Jeg har dog uagtet alle dunkle Udsigter haft mere Ro over mig end tidligere. Jeg ser, at Trængselen, der truer vort Fædreland, er uafvendelig ved al menneskelig Magt og Visdom. Men saa er den i Guds Haand, og den kan vende og styre trods alt, hvad der truer. Vi maa trænge til en Skærsild, og deri gaar det kun under, der ikke duer. Ingen kan sige sig fri for at være medskyldig i det, der er kommet over os, ingen har gjort alt hvad han kunde for at afvende Ulykken, men dog synes jeg med fuld Erkendelse af, at lige over for Gud har vi alle Uret, at jeg lige over for Mennesker kan sige, idet jeg ser tilbage paa mit politiske Liv: Jeg har ikke været med at saa den onde Sæd. — Jeg læser i denne Tid den franske Historieskriver Mignets *Revolutionshistorie*²),

¹) Omtrent 80 Præster havde underskrevet Askovadresserne om mere kirkelig Frihed. Dette gav Anledning til en Irettesættelse fra Kultusministeren, Scavenius. Seks af Præsterne (V. J. Hoff, V. Birkedal, R. Lund, Fr. Nygaard, V. Brücker og C. Rønne) gjorde Indsigelse mod denne Irettesættelse. Ministeren førte da Sagen for en Provsteret, der frikendte dem, mod at de betalte Sagens Omkostninger. Landemoderetten føjede en Mulkt til, men ved Højesteretsdommen af 26. Oktober 1885 blev Provsterettens Dom stadfæstet.

²) Francois Mignet (1796—1884) udsendte 1824 det nævnte Værk, der 1826 blev oversat paa Dansk af Knud Lyne Rahbek.

aandfuldt skildret, og man ser, hvor det stadig lyser frem, at naar de, der har naaet den Magtfulde, de ved alle Midler har arbejdet for at naa, saa ønsker at standse, saa kan de ikke, saa drives de med uimodstaaelig Magt mod egen Undergang og bereder Vejen for Modstandere, som derpaa gaar samme Vej til samme Skæbne. Det skulde Magthavere overalt, ogsaa her, tænke over. Men det kan de ikke. Gamle Svejstrup er meget nedbøjet over Tidens Ulykker

Holsted, d. 11. Marts 1886.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Ja, det har været et haardt Vejr; den Dag, De omtaler, var det her saa haardt, at jeg ved blot at gaa Byen igennem flere Gange maatte standse og var ved aldeles at tabe Aandedrættet. Alt var standset her i flere Dage Forleden Dag var Færgen 8 Timer om at gaa over Lillebælt Jeg har i den seneste Tid været meget nedslaaet, særlig af det haarde, økonomiske Tryk, der hviler over Landet. Det ser mørkt ud. Jeg er bange for, at den eneste Broder¹⁾, jeg har, der ejer en Mølle her i Nærheden, gaar fallit. Min Forpagter er jo gaaet fallit, og jeg vil vanskeligt komme fra dette Urede uden betydelige Tab. Forunderligt om vi, der har siddet og arbejdet og sparet for at blive fri for Gæld, og tænkt at vi skulde have blevet ved at være det til vor Dødsdag, nu skal ind i den Fallithvirvel og maaske tabe det meste af, hvad vi havde tænkt at efterlade Børnene. Nu med Guds Hjælp gaar det vel ikke saa vidt, vil vi haabe, men jeg kan ikke se andet, end at Ængstelserne kommer, og saa lider jeg ikke alene for mine egne uheldige Udsigter, men føler ogsaa Ulykken, der rammer de andre. Tænk Dem saadanne, nu snart gamle Folk, hele Tiden vant til at leve noget flot, paa en Gang miste alt, uden at vide hvordan eller hvor de skal stædes i Fremtiden. Gud har sendt en Trængselstid over vort stakkels lille Land. Vilde han endda lade Naade gaa for Ret. — Har De lagt Mærke til, at Bismarck har faaet Rheumatisme i den sidste haarde Vinter? Den arme Mand! Dér ligger han nu og

¹⁾ En anden Broder var død, den Broder, der her er Tale om, er Peter Termansen. Han ejede Hulkær Vandmølle ved Holsted. Han fik solgt Møllen og gik ikke fallit. Han døde i Begyndelsen af Aaret 1893 i Brørup, hvor han ejede en Stubmølle.

kan ikke komme i Rigsdagen for at forsvare Brændevinsmonopolet. Ja, det var nok desværre ikke Vinteren uden Døre, men den inden Døre (i selve Rigsdagen), der var Skyld i Rheumatismen. — Sikkest Forslag, det om Polakkerne¹). Det er dog kun fra Helvede, at sligt kan oprinde. Tyrkerne kunde ikke finde paa det, og Russerne næppe nok

Holsted, d. 18. Marts 1886.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres Vennebrev med Lykønskningen til min Aarsdag. Denne Dag fejrede vi to gamle ene Fra nogle af Børnene hørte vi ikke; thi Storm og Snefog brød netop denne Dag Færdselen af Det er ogsaa, som om den usædvanlig haarde Vinter paa denne usædvanlige Tid hørte med til Tidens Trængsler. Jeg siger saa tit i mit stille Sind: Herrens Haand hviler tungt paa vort Land og Folk, og det er, som turde jeg ikke ret hengive mig til Haabet om, at det er kun kort og forbigaaende. Dog hans Vilje er den bedste, det er vor Nød, at vi ikke altid kan tro dette, saa Hjertet kan hvile fuldt deri. Det glæder mig, at Falkenstjerne²) har Øje for, at Berg ikke er den Mand, der kan blive Folkets Redningsmand fra Ulykken, som han har været med at bringe det ind i. Men den Dom³), hans Uvenner fik over ham, har skabt ham et Martyrium, der vil gøre, at det hele store Folk vil betragte ham som vor største Mand, og han vil selv sætte sig nagelfast i denne Tro, saa nu herefter vil næppe noget ske fra den Side, uden hvad han vil. Det er ikke den mindste Del af Ulykken, og alle vi, som mener, at der bør gaaes andre Veje end hidtil, for at Frelsen kan komme, vil staa mere magtesløse end forhen. — Det forekommer mig, som om den ualmindelig haarde Vinter er ikke saa nær sin Ende. Hele Nordeuropa ligger under dens Tryk. Nøden er stor, og jeg kan ikke andet end harme mig over, at Landstinget ikke gik ind paa at tage mod

¹) I Begyndelsen af Marts Maaned var et Forslag om en Bevilling paa 100 Mill. Mark til Opkøb af polske Landejendomme til Behandling i den preussiske Landdag.

²) Frederik Ferdinand Falkenstjerne (1854—1896), en Tid Forstander for en Folkehøjskole i Københav, senere Præst og fra 1887—95 Folkestingsmand for Vejlekredsen.

³) Højesteretsdommen af 11. Januar 1886.

de Penge¹⁾, Folketinget vilde bevilge til Kommunerne, hvor disse selv vilde give noget. Saa havde Nøden været ovre, indtil atter Arbejdet kunde komme i Gang. Hvad kunde det have hjulpet, at Landstinget vilde give Statsarbejde, da Vinteren dog for det meste vilde have hindret Arbejdet. Den Hjælp havde kommet bagefter. Det gælder om at hjælpe i Øjeblikket. Men — Politikken leve! om end Menneskene dør Gud give os Taalmod, Haab og Tro, i hvad der end skal møde.

Holsted, d. 2. Maj 1886.

Kære Fru Skibsted!

Det er allerede længe siden, jeg sidst skrev til Dem. Tiden har været meget travl for mig i den sidst forløbne Maaned, dels med mit Regnskab, der voldte mig ikke saa lidt Bryderi, og dels med andre Ting — lidt vilde jeg jo gerne sysle med min Have, hvad der imidlertid ikke er blevet til meget. Det er her ligefrem Vinter endnu. Luften er saa isnende koid, at man næsten ikke kan arbejde ude Vore offentlige Forhold er og bliver ved at være i højeste Grad sørgelige. Jeg kan ikke nægte, at Birkedal har saare, saare megen Ret, uagtet hans Slag, navnlig mod Venstre, er Kølleslag Hans fuldt begrundede Anker imod Højre er skrevet roligere og i den Tone, som baade passer og virker bedst. Kun et af den nærværende Tids forfatningsstridige Handlinger har han ikke Øje for: det private Fort paa den saakaldte Garderhøj²⁾! Det har glædet mig at se, hvor Plougs Øje i den Retning er mere klartsynet, idet han stempler den Gerning, at en privat Kreds paatager sig imod den grundlovmæssige Myndigheds Tilladelse at befæste et Lands Hovedstad, som Anarki. Vi gaar stedse svære Tider i Møde. Brobergs³⁾ Død har bedrøvet mig. Han var en af de grundlovstro Mænd, der ikke vilde gaa med til at ødelægge Forfatningen. Man siger, Krieger vil

¹⁾ I Begyndelsen af Rigsdagssamlingen 1885—86 forhandlede man i Folketinget et Forslag til Lov om Foranstaltninger til at modvirke Arbejdsløsheden samt til at formindske den dermed foranledigede Nød.

²⁾ Den 27. Marts 1886 graves det første Spadestik til et Fort paa Garderhøjen ved Jægersborg. Pengene til det var indkommen ved en privat Indsamling, men Regeringen havde erklæret sig rede til at modtage det.

³⁾ Christian August Broberg, f. 1811, d. 30. April 1886, Handelsmand og Politiker. Allerede 1849 valgtes han til Folketingsmand, fra 1866—82 deltog han ikke i politisk Arbejde. Fra 1882 til sin Død var han Landstingsmand.

trække sig tilbage. Saa faar vi til sidst to djærve Mænd, to ministerielle Nikkedukker. — I Gaar var jeg til en god Mands Jordefærd: Præsten J. L. Knudsen's¹⁾ i Lejrskov. Han var kun faa Aar ældre end jeg, et niogtyveaarigt Venkab har bundet os sammen under Livets mangehaande Omgivelser i denne lange Tid. De kan tro, det var en alvorlig Dag for mig Gud lede alt til det bedste trods alle tunge Udsigter

Holsted, d. 17. Maj 1886.

Kære Fru Skibsted!

Nødig vilde jeg en Gang til overgaa den Skam at glemme Deres Aarsdag. Tak for Deres sidste Brev og hjertelig Lykønskning til den Dag i Morgen. Gerne vilde jeg have været med blandt andre Venner at bringe Dem min Lykønskning mundtlig, men jeg sidder jo fast her i min Rede og har nok at gøre med at gruble over Tidens Elendighed. Jeg synes endda, jeg anstrænger mig for at holde Hovedet oppe, men det synker alligevel, og jeg føler underligt mine Kræfter svinde. Jens Lassen Knudsens Død har ogsaa gjort et svært Indtryk paa mig. Et næsten 30-aarigt fortroligt Venkab afsluttes ikke uden Spor paa den, der bliver tilbage. Den næste Grav, jeg skal staa ved, bliver rimeligvis min stakkels Datters. Hun laa i Vinter i Sengen og skrev med Blyant af og til smaa Breve til os. Siden Paaske kan hun ikke mere, og flere af de Tegn, som Lægen har sagt tyder paa Døden, er indtraadt. Sidst i Ugen agter vi, Marie og jeg, at rejse derover. Jeg vilde have rejst i disse Dage, men Marie kan ikke godt. Birgitte sidder jo lidt oppe, og det gaar fremad, men om Moderen ret vel kan undværes her, vil nu vise sig. — Alt, hvad vi her hører, er Fallitter og atter Fallitter, hvad det dog er for en Ulykkens Tid, og dobbelt fordi dens Jammer er selvforskyldt, den økonomiske som den politiske. Det vil da rigtignok sige: mange flere om Skaden end om Skylden. — Gid De nu, kære Fru Skibsted, maa have en rigtig glædelig Dag i Morgen. Jeg ved ikke, om Schrøder har sagt noget om, at han kun sammen med mig vil lade sig vælge til Rigsdagen. Her er der blevet sagt, at man havde henvendt sig til ham om at lade sig vælge i mit Sted, og at han skal have afslaaet dette, men det hele

¹⁾ Jens Lassen Knudsen, f. ²⁹/₉, 1819, d. ²⁵/₄, 1886. Fra 1872 til sin Død Præst i Lejrskov.

er vel kun Rygter. Selv har han intet talt om til mig. — Nu synes det, som om et mildere Vejr begynder at afløse det umaadeligt barske, som vi hidtil har haft: Gid en mild Vaarløftning maa hilse Deres Aarsdag i Morgen. Og saa skænke Vorherre Dem et glædeligt Aar, det, De begynder i Morgen. Tidens Tryk vil heller ikke gaa Dem forbi, ligesaa lidt som jeg kan fri mig derfor. Men lad os saa med hinanden bede, at Guds Naade maa formilde det for os Til Slutning den hjerteligste Hilsen fra Deres gamle hengivne Ven

N. J. TERMANSSEN.

Holsted, d. 8. Oktober 1886.

Kære Fru Skibsted!

Udfaldet af Valget¹⁾ har De jo læst i Aviserne, og der er jo ikke noget at sige dertil. Jeg har jo fuldtud ventet, at Udfaldet blev saaledes, og jeg har sagt det hele Tiden. Men medens Clausager erklærede, at han ikke vilde udsætte sig for at falde, saa var netop det modsatte Tilfældet med mig. Jeg har aldrig villet selv paa egen Haand tage alvorlige Afgørelser i mit Liv. Jeg vilde derfor have Afgørelsen, og jeg vilde falde paa Valpladsen. Det skulde være Slutningen paa mit politiske Liv. Jeg gav Sagen i Guds Haand med hele mit Hjertes Alvor, og saa udtalte jeg mig kort, men uforbeholdent ogsaa om Københavns Befæstning, som jeg i og for sig var stemt for, og Ministeriets provisoriske Planer, som jeg var imod. Under den lange og trættende Forhandling, under hvilke den gamle Pastor Plesner²⁾ fra Vedersø kæmpede en ihærdig Kamp for mit Valg, og ved hans Side Clausager, Pastor Balslev³⁾ fra Dejbjerg og flere Bønder rundt omkring fra, og andre naturligvis talte mere eller mindre stærkt imod mig, gik det hele Tiden igennem mit Indre:

¹⁾ Ved Valget d. 1. Oktober 1886 blev Termansen ikke genvalgt til Landstingsmand. Hans Eftermand blev Højskoleforstander Ludvig Schrøder. T. var forberedt paa at falde. Den 3. Oktober skrev han i et Brev til S. Høgsbro: „At Københavns Befæstning vilde blive min Bane, har jeg længe forudset . . . Jeg har ikke været i Tvivl om, at jeg maatte falde . . . Foruden Befæstningssagen vilde den Omstændighed, at jeg ikke ubetinget kan bøje mig for Berg og i Blinde følge ham i tykt og tyndt, jo være nok til at gøre det af med mig.“

²⁾ Johan Frederik Plesner, f. 1815, fra 1856 Præst i Vedersø.

³⁾ Sofus Theodor Balslev, f. 1850, nu Præst i Sønder sø paa Fyn.

„Og om al Verden kaster Lod
om Ære, Liv og Gods,
Udfaldet staar dog i Guds Haand,
hans Engle staar derhos.“

Men at Udfaldet blev, som det blev, kunde ikke være tvivlsomt. Berg og Jens Busk er jo ellers ikke gode Venner, men her var de enige. Jens Busks Virken imod mig havde dog mindre at sige; thi mange i hans Kreds gik med mig. Og uagtet Berg har overordentlig Indflydelse i den Folketingskreds, hvor jeg selv bor, gik dog hele Kredsen med mig med Undtagelse af 2 a 3 Stemmer. Men saa var det Vardekredsen og større Dele af Ringkøbing Amt, hvor Berg raader uindskrænket, det var dem, der gjorde Udslaget. Nu, Udslaget laa dog til sidst i en andens Haand. — Og nu Farvel, Fru Skibsted, og Tak for de mange Aar, jeg var Gæst i Deres Hus! Gud velsigne Dem for alt det gode, jeg har Dem at takke for, mest for trofast Venskab under alle Kaar og ogsaa under trange Kaar. Gud velsigne vort stakkels Fædreland, saa at vi, der har levet saa mange gode og rige Dage deri, ogsaa maa faa en rolig Aften deri. Lev vel! Guds Fred! Hjertelig Hilsen fra Deres gamle Ven

N. J. TERMANSEN.

Holsted, d. 16. November 1886.

. . . . Nu har jeg jo intet andet til at holde Forbindelsen i det ydre med mine Venner derovre i Live med end Pennen. Jeg føler det som et Savn, at jeg ikke som før kan skifte Ord med Dem og andre Venner, men ellers har jeg haft en vel-signet Ro i mit Indre, siden jeg fik min Afsked som Politiker. Det var godt, Gud gav mig i Sinde ikke at gøre som min Kollega, Clausager, trække mig selv tilbage for ej at have den Tort at blive vraget. At falde paa min Post var det eneste, der passede for mig Ogsaa det er et stort Savn for mig, at jeg ikke mere kan samles med Brandt i Vartov og i hans Hjem og ellers, hvor vi mødtes. Jeg har altid følt, at der var faa, om ellers nogen, af vore gode Præster, jeg saa helt har kunnet samles med og været saa glad ved at tale med som Brandt. Naar De taler med ham, maa De ikke glemme at hilse ham fra mig. — Matilde stunder da vistnok nu mod det sidste. Kræfterne synker Dag for Dag. Hun er rejsefærdig,

og den første Time maa vi vel føle som den bedste for hende selv og hendes kære, naar den er Vorherres. — Menneskene er underlige. Nogen Tid efter, at Folk dernede i Vardeegnen havde talt imod og stemt imod mit Valg, kaldte de paa mig, at jeg dog endelig maatte komme og holde Foredrag for dem. „Det gør Du da ikke,“ sagde Marie. „Jo, jeg gør,“ svarede jeg. I Aftes var jeg der. Sammen med Venner samledes der mine alvorligste Modstandere om mig. Jeg holdt et alvorligt bibelhistorisk Foredrag med fuld Bekendelse af min Tro og mit Syn paa Livet under en lydløs Stilhed. Og jeg fik indtrængende Opfordring til at komme snart igen. Jeg har altid holdt mig for Øje, at hvis et Menneske giver Bitterhed Rum i sit Hjerte ved Skuffelse i sit Liv, saa har det iidt virkeligt Tab

Holsted, d. 6. Januar 1887.

Kære Fru Skibsted!

Allerede for flere Dage siden burde jeg have skrevet Tak til Dem og Frøken Skibsted, først for Deres Julebreve og Julegaver og saa for den smukke Krans til Matildes Kiste¹⁾). Men jeg har været syg, siden jeg kom hjem, saa sært kan det gaa imod vore Tanker; jeg var ængstelig for Marie, og hun kom saa mærkværdig godt fra Rejsen og Begravelsen, men derimod tog det alvorligt til mig. Ja, jeg har jo tidligere staaet ved mine Børns Grave, og staaet der saa frimodigt. Denne Gang blev det saa underlig svært for mig. Det kan næppe forstaas af andre; thi der var jo Døden saa længe forudset, og til sidst var der intet andet at ønske. Og dog — Døden er en Fjende, ingensinde har jeg følt det som ved denne Lejlighed. Det var svært for mig at komme til Orde ved hendes Kiste, og vel tror jeg, det var af Hjertet, jeg gentog Apostelens Ord: „Løvet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, der af sin store Barmhjertighed har genfødt os til et, ved Jesu Kristi Opstandelse fra de døde, levende Haab om en uforkrænkelig og uvisnelig Arv henlagt i Himlene til dem, som tror,“ men det lød med mat Røst gennem Taarer, og endnu synes jeg, at Dødens blege Skær hviler over alle Livets Skikkelser. O, hvor der er en lang Vej fra at give Hjertets fulde Samtykke til Troen, og til denne bliver Liv og Kraft

¹⁾ Datteren Mathilde døde d. 17. December 1886.

og Glæde i os, saa vi føler, at den er Sejren, der overvinder Verden i os og uden om os. Hvor trænger vi til den Bøn, som hin Fader i Evangeliet bad: „Herre, jeg tror, hjælp min Vantro.“ Der er noget svært i Tanken om, at det stakkels udtærede Menneske skulde ende med en saa lang og haard Dødskamp. Men Herren „reder under sine“, og jeg haaber, at det har set sværere ud, end det var for den døende. I alt Fald, nu er det overvundet, og for Jesu Kristi Frelses og Naades Skyld er hun nu havnet, hvor „aldrig kommes mer i Hu al Livets Sorg og Møje“. Men hvor Savnet er en underlig vemodig Gæst. — Vi to gamle gaar nu ene herhjemme. Børnene er dragne hver til sit. Terman, der i flere Aar har været hos Matilde, har vist faaet et alvorligt Indtryk af Dødsalvoren. Thi i de Dage, han efter Begravelsen var herhjemme, var han saa underlig stille og vemodig, men han hører til dem, der ikke kan udtale sig. — Nu er altsaa 1886 udrundet. Det har været et tungt Aar, der har slaaget dybe Saar, Gud velsigne nu det ny Aar, der er kommet, vi véd ej, hvad det vil bringe, men vi véd, at alt staar i Guds Faderhaand. Maatte denne Tro overvinde alt, hvad der skal gennemstrides i det ny Aar, og til det sidste Og modtag saa med min Tak for det gamle Aar mit hjertelige Ønske for de ny Aar om Guds Velsignelse og Fred. Venligst Hilsen fra Marie og Deres gamle Ven

N. J. TERMANSSEN.

Holsted, d. 2. Februar 1887.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Valgenes Udfald¹⁾ overraskede ikke mig. Jeg ærgrede mig før Valget over det Skryderi i Venstrebladene, der talte saa trygt om Københavns Erobring, som om man ikke vidste, at Højre der er i født Flertal, naar de vil tage sig sammen. Nyholms Fald bedrøver mig mest, det var en af de alvorlige, sindige Politikere, som vi i det hele har Brist paa. Ved dette Valgs Udfald i det hele er den sidste Udsigt til bedre Tider forsvundet, — hvis der ellers har været nogen —, vi

¹⁾ Folketinget opløstes i Begyndelsen af Januar og d. 28de holdtes nyt Valg. Venstre tabte 7 Kredse.

har Mørke bag os, og Mørke foran os Her trænges fra forskellige Sider ind paa mig for at modtage Valg til Landstinget. I den vestre Del af Kredsen arbejdes der imod mig, men endnu har man nok ikke faaet afgjort, hvem man vil stemme paa der. Ringkøbing Amt vilde haft Folketingsmand Th. Nielsen¹⁾, han sagde Nej, ogsaa af den Grund, at han ikke vilde stilles op imod mig. Jeg har ikke let ved at komme til at sige Ja til at tage imod Valg, og er paa den anden Side bange for at sige Nej, hvis ellers ikke afgørende Grunde paa-trænger sig. Gud lede ogsaa dette, som han ser, det er bedst

Holsted, d. 19. Februar 1887.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres Brev! De har nu set Udfaldet af Valget²⁾, der ingenlunde kom mig uventet. Det var slet ikke med nogen stor Glæde, jeg gik ind paa mine Venners Opfordring om at stille mig paa ny. Men den var saa alvorlig — ogsaa fra Askovs Side, at jeg var nødt til at overveje det grundigt, om jeg havde Lov til at sige nej. Og mange urolige Timer har den Sag kostet mig. Uroen er i dette Tilfælde som i Livets andre Kampe unyttig i sig selv, men dog for saa vidt den nøder til inderlige, alvorlige Bønner ikke helt uden Frugt. Det har jo længe været forudset af mig, at vi kommer mere og mere ind i Tilstande, hvor kun Yderlighederne kan holde sig. At Venstre skyder alle moderate Mænd, som de kan faa bort, fra sig, det er den politiske Klogskab, der raader i vor Tid, og hvis Løsen er: Lige for Lige, d. e. Yderlighed mod Yderlighed. Før Folketingsvalgene var der Udsigt til, at jeg kun til Medbejlere fik en gammel Landsbydegn og en vrøvlagtig Møller, men efter Valgene tog den højere Politik Sagen i sin Haand, og Traadene til det Væv, der nu sammenvævede Udfaldet af Valget, er spundne i Vestres Fællesmøder i København. En af Kredsens Folketingsmænd skulde stille sig til Valg i Varde, for at der kunde blive Plads til en af de faldne københavnske Stor-

¹⁾ Thomas Nielsen, 1838—95, en Tid lang Redaktør af „Silkeborg Avis“. Stiftede „Vejle Amts Folkeblad“. Var en glimrende Agitator for Venstre og en flittig Arbejder paa Tinge. Fra 1869—87 Folketingsmand for Vejlekredsen. 18. Febr. 1887 valgtes han til Landstingsmand.

²⁾ Landstingsvalget i Varde d. 18. Februar.

heder: Trier¹⁾, Schönheyder²⁾ eller Hage³⁾). Derfor havde Schrøder for 14 Dage siden let ved at sige, at jeg ikke blev valgt. Men om det ikke havde været mere aabent at sige dette til mig selv end gøre det bekendt for andre og tie overfor mig, det er et andet Spørgsmaal. Jeg var for „passiv“; hvad vil dette vel sige; uden maaske at jeg skulde have rejst omkring, holdt Møder og agiteret for mig selv? Det har jeg aldrig gjort, vil aldrig gøre, lige saa lidt som jeg vil undlade, hvor og naar det forlanges, at gøre Rede for hele mit Syn uden i mindste Maa-de at slaa af paa min Overbevisning ogsaa med Hensyn til det, jeg ved, er den første Anke imod mig: Befæstningssagen. Uforbeholdent har jeg udtalt mit hele Syn ved begge Under-handlinger, saa vel som ved Mødet i Vejen⁴⁾ (16. Januar), hvis Forhandlinger offentlig gengaves til Oplysning for alle. Jeg vidste, da jeg sagde ja til at stille mig, intet om, hvem der skulde være mine Modkandidater. Senere, men for sent, fik jeg i et Brev fra Høgsbro at vide, at det var besluttet, at Claus-ager skulde opgive sin Folketingskreds⁵⁾ og stille sig til Lands-tingsvalg. Dette havde jeg ikke anet, da han forrige Gang nægtede at modtage Valg og senere tog imod Folketingsvalg. Men, uagtet jeg — Brevet modtog jeg først Mandagen før Valget — godt saa, at mit Fald var besluttet, saa var det for sildig at trække mig tilbage. Jeg søgte at faa enkelte af mine Ven-ner i Tale og at overbevise dem om, at Sagen var haabløs, og at vi helst maatte opgive Forsøget, men dette mente de ikke at kunne gaa ind paa, og et større Møde var paa Grund af Ti-dens Knaphed umuligt. Jeg gav da Sagen hel og holden Gud

¹⁾ Den nuværende Landstingsmand, Herman Trier, f. 1845, havde i 1884 erobret Kjøbenhavns 1. Kreds for Venstre, men ved Valget i Januar 1887 blev han ikke genvalgt.

²⁾ Christian Wilhelm Schönheyder, 1820—97, Søofficer, var fra 1869 —73 Folketingsmand for Kjøbenhavns 8. Kreds. Han havde nærmet sig Venstre, og efter sin Afgang fra Marinen 1885 søgte han flere Gange Valg som Venstremand.

³⁾ Christopher Friedenreich Hage, f. 1848. Handelsmand og Poli-tiker. I 1881 valgtes han i Kjøbenhavns 7. Kreds. Førtes efterhaanden længere og længere over til Venstre. Han faldt ved Valget i Januar 1887.

⁴⁾ Ved dette Møde, Søndag d. 16., bragte Poul la Cour, Askov, Ter-mansen i Forslag.

⁵⁾ Anders Bjergbo Clausager (f. 1845) var Folketingsmand for Ring-kjøbing Amts 5te Valgkreds, hvor han var bleven valgt i 1878, da hans ældre Broder Anders Jensen Clausager maatte opgive denne Kreds, fordi han var bleven valgt til Landstingsmand.

i Vold og tog til Valget, udtalte mig der saa klart og aabent, at ingen mere kunde sige, at de kendte mig ikke. Jeg kan ikke og skal ikke beklage mig over Udfaldet. Efter at Højre har kastet de moderate Mænd i deres Lejr, som C. V. Nyholm — ikke at tale om Kriegers Udskydelse af Rigsretten — er det kun, hvad vi ved, den saakaldte „reale“ Politik kræver, at man fra den anden Side svarer med at bortkaste lignende Folk fra deres Rækker. Vi ved det nu, at det er kun de yderliggaaende fra begge Sider, der skal stemme om vor Fremtid, som Shakespeare siger: „Vi see, hvad Vej nu Tidens Strøm mon løbe,“ og da jeg og ligetænkende ikke kan gøre noget for at give den et andet Løb, er det ogsaa bedst, vi holdes uden for. At den „reale“ Politiks Veje ikke er de lige Veje, fik Clausager at vide, hvis han ikke vidste det før, thi han paatog sig Venstres Hverv rigtignok med det Vilkaar, at han først vilde vælges, hvis det viste sig, at der ingen Stemning var for mig. Dette saa jeg straks ikke kunde vise sig, inden Afstemningen foregik, efter at Forhandlingen var til Ende, og jeg sagde derfor til ham: „Vi har nu intet Valg, vi maa stille os op ved Siden af hinanden, saa lidt vi end begge ønsker det, og saa tage imod Udfaldet.“ Men vi kunde begge have sparet os Omsorgen for dette Udfald. Det viste sig her, at det er ikke blot Guds, men ogsaa Politikens Veje, der er usporlige. Just da vi kom til Varde overraskes vi alle ved det Budskab, at nu vilde Th. Nielsen tage imod Valg. Ja, ret egentlig overraskes, thi jeg har liggende et Brev, som Th. Nielsen for nogen Tid siden tilskrev mig, med den Underretning, at han var opfordret, men havde erklæret offentlig, at han ikke vilde modtage Valg til Landstinget, og tilføjer: „især naar jeg skal være Din Modstander“. Da Clausager Lørdag før Valget drog fra København, havde han sagt til ham ligeledes, at han ikke vilde. I Høgsbroes Breve til mig stod: „Th. Nielsen vil ikke.“ Nu fik vi andet at vide. Selv mødte han ikke, skrev ikke, men sendte en Budbringer med mundtlig Besked — og blev valgt. Ved første Afstemning fik han 57, jeg 36 og Clausager 25. En senere Prøveafstemning mellem Clausager og ham gav Clausager 42 og Th. N. 74. De, der stemte først paa mig, delte sig, da mit Valg viste sig umuligt, mellem de to. Ved denne Afstemning maa Vælgerne forpligte sig til at stemme ved det endelige Valg paa den, der har de fleste Stemmer ved Prøvevalget. Jeg ser, at en

har været saa haardnakket ikke at bøje sig, men stemme paa mig, hvad han hellere skulde have ladet være. Som sagt, jeg har intet at beklage mig over, men Clausager synes jeg desmere. Thi jeg var — for at bruge et Ord af Goethe — kun „Nar paa min egen Haand“, men Venstres Bestyrelse har, synes jeg, drevet et mindre ærligt Spil med ham. Men dette er som sagt den „reale“ Politik's Visdom, som „Idealisterne“ intet Begreb har om. Et har jeg dog vundet derved, nemlig: fuld Klarhed over, at min Rigsdags-Virksomhed er til Ende for bestandig. — Det var jo noget, der saa' saa underligt ud, at den forrige valgte skulde dø saa brat¹⁾. At det kom mange for som et Fingerpeg paa, at jeg atter skulde indtage min Plads, var ikke saa underligt. Og hos mig selv var der nogen Tvivl, om det ikke mulig var saa. Nu har jeg faaet Svaret klart og bestemt, og dette er i alle Livets Stillinger det, der giver den største Ro Niels har maattet forlade Tandil og sine medrejsende der, hvad der ikke er glædeligt, da Omgangen med gode trofaste Bekendte og kristne Folk som Præsten N. Dael²⁾ har sin store Betydning, ikke mindst i et fremmed Land. Men Malerarbejdet slap op, og han maatte en Tid arbejde i Stenbrudene. Endelig tog han til Buenos Ayres, hvor han nu (eller rettere, da han skrev) har faaet Arbejde som Maler paa en Fabrik (nok et Spekulations-Anlæg til at forarbejde Apparater til at rense Drikkevandet, der skal være daarligt). Men han skriver: „Blot Fabrikken ikke ramler sammen.“ Det maa være trangt i det fjerne Lands store Hovedstad, hvor Sproget er fremmed og langt fra let at lære, og ingen Venner at støtte sig til. Men Guds Øje vaager jo ogsaa under saadanne sælsomme Kaar over dem, som søger ham At vi gaar tunge Tider i Møde er vist uden for al Tvivl. Gud Fader opfylde paa os, hvad hans Tjener i den gamle Pagts Dage vidnede om ham: Han skal gemme mig i sit Paulun paa den onde Dag!

Hjertelig Hilsen fra Deres Ven

N. J. TERMANSSEN.

¹⁾ Landstingsmand, Redaktør Bølling, Varde, døde d. 13. December 1886.

²⁾ Niels Dael, nu Frimenighedspræst i Høve, f. ²⁰/₁₀₀ 1857, var fra 1886—1897 Præst i Tandil i Argentina.

Holsted, d. 18. Marts 1887.

Kære Fru Skibsted!

Hjertelig Tak for de Dage, jeg atter havde mit Hjem i Deres Hus. Dette Ophold og i det hele min Rejse til Hovedstaden denne Gang var mig en virkelig Oplivelse. Alt gik saa fornøjeligt, og naar alt kommer til alt, føler jeg, at det nok er det bedste for mig at leve her i mit Hjem og for min lille Gerning. Og saa kan en lille Rejse til gode Venner af og til, om end med lange Mellemrum, gøre godt. Jeg ser det godt, at vi skal lære at sige Farvel henede. Det hviskede en Stemme til mig, da det følte at være trangt at forlade det gamle kære Hjem. Nu skal der begyndes at sige Farvel. Og saa har jeg nu sagt Farvel til mit Rigsdagsliv; efterhaanden som man saadan lærer at sige Farvel, saa til det ene og saa til det andet, bliver der til sidst mindre at sige Farvel til. „Herrens Vej er altid god, ret og rigtig nok befunden“

Holsted, d. 25. Juli 1887.

Kære Fru Skibsted!

Det er længe, alt for længe siden, jeg har skrevet til Dem. Tak for Deres sidste Brev, som jeg for lang Tid siden burde have besvaret. Tiden gaar med en rivende Fart, uagtet jeg føler det fuldt ud, at hver Dag har sin Plage. Det er en Sommer saa trist som faa, jeg har levet. Tørke, Storm og Kulde har hersket snart uafbrudt, og Jyllands magre Egne har et sørgeligt Udseende. Det er underligt, hvor Vilkaarene falder forskelligt. Min Svigersøn¹⁾ var her forleden og besøgte tillige sit Fædrethjem, „og,“ skriver han, „jeg var helt syg af at se min Broders Marker, og her paa min Mark har aldrig været en saa bugnende Fylde, og saaledes er det i hele (Slagelse-) Egnen.“ Det er den femte tørre Sommer, der hærger Jyllands sandede Egne, de synes næsten at være viet til fuldstændig Ødelæggelse og Undergang. Hvordan Befolkningen i sin Helhed kan holde sig oppe under disse Tidens Tryk, er ikke til at forstaa, især da desværre den gamle Sparsomhed og Nøjsomhed er forsvunden Selv har jeg haft et lille Anfald af Blodspytning, men forbigaaende. Lægen har ment, at

¹⁾ Friskolelærer Søren Jensen, Skattelev.

der ingen Fare er overhængende — men lidt forsigtig, og dette ligger ikke ret for mig. Niels har vi haft rigtig gode Breve fra. Arbejdet gaar jævnt, og han kan tjene, hvad han behøver, og saa er det jo da ret godt. Birgitte er jo herhjemme, og Anne paa Refsnæs, Terman hos en Bonde i Nærheden, hvor der er meget, snart for meget at bestille . . . I Dag er det 37 Aar siden Sejren paa Isted Hede, Danmarks sidste Lykkedag, hvor er dens Lykkestjerne blegnet og dalet i denne sidste Menneskealder. — Saa gik Carlsen¹⁾ ogsaa til Hvile, der var den tiende af min Vennekreds i det sidste Aar. Budskabet er klart nok!

Holsted, d. 21. September 1887.

Kære Fru Skibsted!

Det bliver smaat med min Brevskrivning, og der er gaet lang Tid hen, siden De sidst hørte fra mig. Jeg har i denne Sommer mere end fordoblet Arbejde, og jeg undgaar ikke at blive lidt træet derunder. Siden jeg sidst skrev, har vi jo fulgt Svend Trøst Svejstrup²⁾ til Graven, en vemodig Gang for alle dem, der kendte ham og havde faaet ham kær. Jeg har tabt en trofast Støtte ved mit Arbejde, nu er jeg ene. Dog mit Savn er jo ikke noget imod de gamle Forældres og den unge „jomfruelige“ Enkes. Vorherre give dem dog at tage Sorgen mild og rolig. Ja, Troen kan trøste, selv over den sidste Fjendes haarde Slag. Den 4. September var jeg paa Sjælland i Anledning af, at der var blevet sat en Mindesten paa Matildes Grav, som Venner dér i Kredsen havde rejst. Vi holdt i den Anledning et lille Vennemøde med Sang og Tale. Det var ogsaa en underlig Vemodsgang til det Hjem, hvor nu hendes Plads er tom. I det hele har det været og er en alvorlig Tid for os. Marie har været meget svag og lidt af Ansigtssmerter

¹⁾ Hans Rasmussen Carlsen, Besidder af Stamhuset Gl. Kjøgegaard, Politiker, f. 1810, d. 2. Juli 1887. Han deltog tidligt i politisk Arbejde. Han tilhørte nærmest Venstre. En kort Tid var han Medlem af Monrads Ministerium i 1864. Han arbejdede for at bevare Juni-Grundloven. Fra 1870 var han kongevalgt Landstingsmand. Han og Termansen stod ikke alene hinanden nær politisk, men ogsaa i folkelig og kirkelig Henseende.

²⁾ Svend Trøst Svejstrup, en Søn af Pastor S. i Vejen, døde d. 30. August 1887, kun 27 Aar gl. af Brystsyege. Han havde nedsat sig som Landinspektør i Holsted. En fjorten Dages Tid før sin Død blev han viet til Frøken Mathea Thomsen.

og Hovedpine og i det Hele af Mangel paa Kræfter Mit Helbred synes at være i god Fremgang, og iøvrigt trækker jeg mig saa vidt muligt tilbage fra alt, hvad der ikke absolut hører til det, jeg skal gøre. Det er ikke værd at lade Verden have den Triumf at glemme én, uden at man viser den, at man fra sin Side godt kan glemme den. Jeg misunder slet ikke de Politikere, der med saa store Forventninger indtog min Plads, deres Kaar. Det vil ikke blive lette Nødder, der bliver givet dem at knække. Jeg synes, at jeg kan give mig selv det Vidnesbyrd, uden at den ækle Selvros har Del deri, at jeg har bevaret mig selv og blevet tro det, der var Sandhed for mig. Og naar man baade fra Højre og fra Venstre siger: „Ja, hvad, Du udrettede jo ingenting,“ saa svarer jeg: „Den Frugt, vi ser af, hvad I har udrettet, til hvad Værd for vort Folkeliv kan den ansættes?“ — Tit lyder for mit indre Øre Grundtvigs dybe Sang:

„Min Gud, kom din Tjener, den gamle, i Hu,
det lakker mod Aften, forlad mig ej nu.
Til Dig jeg raaber,
Du levende Gud,
paa Dig jeg haaber,
Du trofaste Gud,
i Vorherres Jesu velsignede Navn.“

Har vi anden Trøst og Støtte i Alderdommen? Men lovet være Gud for den

Holsted, d. 1. December 1887.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres Brev! Jeg tænkte netop paa i de samme Dage, at jeg burde skrive til Dem, da det var saa længe siden. Selv har jeg i denne Tid haft det godt med Helbredet Politikken er og bliver mere forvirret, alt som det viser sig mere og mere, paa hvor falsk en Grund man har bygget. Hvornaar og hvordan Enden skal komme, ligger uden for menneskelig Synskreds. Der er intet tabt ved at være fritaget for Ansvar i den Henseende. — Bjørnsons Rejse¹⁾ er jo den-

¹⁾ Bjørnson talte i en Række af Byer om: „Engifte og Mangedgifte“. Torsdag d. 17. November talte han i Kjøbenhavn om dette Emne efter Indbydelse fra „Dansk Kvindesamfund“.

ne Gang i det godes Tjeneste, og jeg kan ikke forstaa, at Sorø Akademi¹⁾ ikke vilde lade ham tale i Gymnastiksalen, som jeg heller ikke kan forstaa, at de unge der ikke kunde taale at høre et alvorligt Ord mod Usædeligheden og dens Apostle. Men jeg synes paa den anden Side, at man gjorde alt for meget af det paa Askov²⁾, hvor Hyldingen var i høj Grad overdrevet. Jeg kan ikke, med personlig Sandhed, deltage i en Hyldest af den Art, saa længe B. ikke har sagt et Ord offentlig om sin Færd med Hensyn til Dansk og Tysk, og saa længe han ikke har ændret sit Standpunkt i religiøs Henseende. Hans stærke Angreb paa Kristendommen ved Oversættelse og anbefaling af Amerikaneren Ingersolls Bog³⁾, en Fornægter, der efter hvad Kristoffer Janson⁴⁾ fortæller, knytter Næven og skærer Tænder i Raseri, naar han nævner Gud og Kristus, dette maa dog vel forklares og frafaldes, inden vi kan slutte Forbund med ham, helt og holden. — Ja, jeg har set, at Pontoppidan⁵⁾ vil til at aabne en Fejde mod den kirkelige Anskuelse. Den staar imidlertid nok for et Angreb som dette. Han lader til at ville hente sine Vaaben fra Monrads tykke Bog⁶⁾; thi han søger allerede at imponere os ved at pege paa, at Monrads Værk er paa 800 Sider. Jeg har ikke læst Bogen, men jeg saa i den ved en vis Lejlighed, og da saa jeg, at han har fundet Symbolet lige op til Aposteltiden med Undtagelse af enkelte Led, saaledes i første Artikel mangler „Himmelens og Jordens Skaber“, i anden Artikel „død“, og jeg tror „Nedfarten“, „sidder ved „Gud Faders højre“ i Stedet for „den almægtige Gud Faders“ o. s. v., og i tredje Art.: „De helliges Samfund“ og „det evige Liv“. Men da Kirkefaderen Augustin har alle de manglende Led i sin Bekendelse, saa mener Monrad, at han er Ophav til dem og søger Forklaringen i Tidens

¹⁾ D. 21. Novbr. talte Bjørnson paa Postgaarden i Sorø. Fra Akademiet deltog man ikke i Mødet.

²⁾ Søndag d. 13. Novbr. holdt Bjørnson sit Foredrag om „Engifte og Mangesgifte“ paa Askov Højskole. Han kom fra Paris, og det var første Gang, han holdt Foredraget.

³⁾ Rob. G. Ingersoll skrev i Tidsskriftet „North-American Review“ en Afhandling, som Bjørnson oversatte og udsendte i 1883 under Titlen: „Tænk selv!“

⁴⁾ den norske Præst og Forfatter, f. 1841.

⁵⁾ I „Tidens Strøm“ findes en Artikelrække af Morten Pontoppidan: „Den kirkelige Anskuelses Holdbarhed og Levedygtighed“ (1887—88 S. 44, 52 og 60).

⁶⁾ Biskop D. G. Monrads Bog: „Et Bidrag til den apostolske Trosbekendelses Historie“ (1885—86).

særegne Retning og Lidelse. Men en saa løs Hypothese slaar ikke Grundtvigs Syn paa Trosbekendelsens Oprindelse ned. — Efter Indbydelse fra Landbrugs-Udvalget skulde jeg gerne til København d. 18. December og bliver der da et Par Dage. Er det Dem ikke belejligt, at jeg bor hos Dem, vil De vel nok lade mig det vide i Forvejen

Holsted, d. 1. Januar 1888.

. . . . Paa Aarets første Dag vil jeg bringe Dem en hjertelig Lykønskning og en inderlig Tak for det svundne Aar — for de svundne Aar. Tak da ogsaa fra Marie og Børnene for de venlige Gaver og Ønsker til Julefesten, Tak fra mig selv for den skønne Gave: Goldschmidts efterladte Fortællinger, som jeg har glædet mig ved at læse; han er en af dem, som jeg til Trods for den store Afstand mellem vor Tro og vort Livssyn, holdt saa meget af. Mon han, for hvem Almagt og Kærlighed er et, ikke en Gang skulde formaa at føre alle dem sammen i et Samfund, der her har vandret vidt adskilt, men dog hver for sig har haft „Lys og Sandhed kær“. — Julen kom, i udvortes Forstand, ikke med Glæde til os og vort Hjem Jeg har holdt min Jul mest med Brorsons Sang i Tankerne:

„Og blandes end min Frydesang
med Graad og dybe Sukke,
saa skal dog Korsets haarde Tvang
mig aldrig Munden lukke;
naar Hjertet sidder mest beklemt,
da bliver Frydens Harpe stemt,
at den kan bedre klinge,
og knuste Hjerter føler bedst,
hvad denne store Frydefest
for Glæde har at bringe.“

Ja vistnok, men der hører et trosfrejdigere Mod end mit til helt at synges Sorgen bort. Hvor trænger jeg til Bønnen: Herre, forøg os Troen! — I Dag har vi en mærkelig Vinterdag. Rimfrostene ligger tykt og tæt over hvert et Træ og hver en lille Busk, og Sneen falder i tætte Flager, alt er hvidt. Det er Naturens Liglagen, og er end Synet skønt, saa er det dog ikke Livets Skønhed. Jeg kommer til at tænke paa Brorsons vidunderlig skønne Sang: „Her vil ties, her vil bies“. Den er flere Gange ændret, men man maa læse den, som den lød fra

først af, vistnok en Samtale mellem den længselsfulde Men-
neskesjæl og Frelseren. Det er Frelserens trøstende Tale deri:
„Due, kunde du udgrunde, du udgrunde, hvad der nu sker:
Kulden den svækkes, Blomsterne dækkes, Blomsterne dæk-
kes, jo mer det sner.“ Under Livets Trængsels-Sne forberedes
den Skønhed, som Hjertebloomsten er skabt til at udfolde. Gud
lade det ske saaledes med os

Holsted, d. 24. Februar 1888.

. Det er en underlig trykkende Luft, der hersker
overalt i Europa. Det er, som den Sommers Lummervarme,
der ufejlbar spaar, at et Uvejr vil opstaa, men naar og hvordan
ved ingen. Det holder vel, saa længe Livet kan holdes vedlige
i den gamle Kejser¹⁾), men alle ved, at det kan ikke lykkes
ret længe. At den tyske Kronprins²⁾) er dødsdømt, mener jeg,
kan ikke være tvivlsomt, og til Efterfølgeren paa Tronen
sætter næppe nogen et alvorligt Fredshaab. Bryder det en-
gang løs for Alvor, bliver det vist en Verdensbrand. — Den
10. Januar sendte Niels i Land til Buenos Ayres det sidste
Brev, vi har faaet fra ham. Inden Foraaret kan vi nu ikke
vente Underretning fra ham igen. Det er en underlig Følelse
saaledes at vide et Barn ude paa Verdenshavet med et frem-
med Skib, men Guds Øje vaager jo over os lige saa vel paa
de vilde Vover som paa den faste Jord, og den farligste Sej-
lads er jo paa det Verdenshav, vi alle maa fare paa med dets
Fristelser og Farer. Forleden Nat drømte jeg, at jeg til en gri-
bende Tone hørte Salmeordene synges: „Da skal Kristi Hær
optræde, om hans Trone stille sig,“ — og saa blev jeg saa
underlig tung til Mode og vaagnede i Vaande, idet det Spørgs-
maal traadte mig saa levende i Møde: Hvad kan give os Ret til
at tælle os i hans Kæmpeskare, hvor er vor Kamp og vore
Sejre? Kun Troen paa hans usvigelige Ord, ved hvilket han
har kaldet os ved Navn som sine, tilgiver al vor Synd og fuld-
ender i os, hvad han har begyndt: Naaden vil høste, hvad den
saar, det gælder ogsaa i den Forstand, at har han saaet Tro-
ens Sædekorn i vort skrøbelige Hjerte, vil han ogsaa velsigne
det til Salighedens Høst

¹⁾ Kejser Vilhelm I., f. 22. Marts 1797, d. 9. Marts 1888.

²⁾ Frederik Vilhelm, eneste Søn af Kejser Vilhelm I. Han blev Kej-
ser efter Faderens Død under Navn af Frederik III., men døde allerede
d. 15. Juni 1888.

Holsted, d. 11. Marts 1888.

..... Siden jeg fik Deres sidste Brev, har jo den gamle Kejser endt sin lange Livsdag. Det er slet ikke med Glæde, jeg har modtaget dette Budskab; thi for det første tillægger jeg slet ikke ham personlig alt det onde, Danmark og Slesvig har lidt og lider af Prøjsermagten, og for det andet vil hans Død slet ikke kunne give nogen som helst Næring til vort Haab om Genforening med Sønderjylland. Derimod var det, ligesom man havde et Haab om, at Freden vilde blive bevaret, saa længe han endnu levede. Nu det samme Haab kan vel knyttes til Kronprinsen (den nuværende Kejser-Konge) i de faa Dage, han kan have tilbage. Det er med Frygt, man i det hele ser den Krig i Møde, der vist er uundgaaelig, men det vilde i alle Maader være tungt for os, hvis den skulde bryde ud, inden vi fik vor Udstilling endt. Er det ikke sært at tænke paa, at den forgudede Fyrste nu ligger der uden at have det allermindste forud for den Tigger, der er død i samme Time. Jo, et har han forud, det Regnskab, der med evig Alvor ligger til Opgørelse, naar Livets Dag er endt. Og Berlinerne, hvad har de nu — de, som hver Dag drog hen foran det historiske Hjørnevindue for at holde Gudstjeneste? I den graa, graa Oldtid gik der et Rædselssuk gennem hele Skabningen, den Gang det lød: Den store Pan er død! Ja, naar vor Gud dør, saa — — — — Men det gaar vel her, som naar man raa-ber: Kongen er død, Kongen leve! Den store Prøjser-Gud: „Bombers og Granaters Gud“ lever jo endnu. — Jeg har tidligere vidst, at Skeel¹⁾ er en brav Mand som Menneske. Som Politiker kommer han vist ikke et Skridt ud over de af Partiet traadte Spor. De har et lille Fingerpeg i det, han selv har sagt dem. Hørup²⁾ er en offentlig Person, hans Træk ligger aaben for enhver lagttager i hans Blad og alle hans offentlige Udtalelser. Aldrig vilde jeg spørge noget Menneske om, hvad saadan en Mand er, men selv studere hans Væsen. Han er Gøglets, Grinets Helt, hos hvem vist aldrig nogen fandt Spor af dybere Alvor. Hans Standpunkt i Sædelighedssagen: at gøre Nar ad hver en alvorlig Virken i denne Sags Tjeneste, „Poli-

¹⁾ Godsejer Sophus Frederik Erik Otto Skeel til Stamhuset Birkelse, 1836—97. Han blev 1885 af Højre valgt ind i Landstinget.

²⁾ Viggo Hørup, f. 1841, d. 1902. 1876—92 Folketingsmand. Trafikminister i Ministeriet Deuntzer. Fra 1884 var han Redaktør af „Politiken“, som han grundlagde sammen med Dr. Edvard Brandes.

tikens“ uforbeholdne Ytringer om Usædelighedens Ret, maatte gøre hver en alvorlig Mand betænkelig ved at søge hans Alliance¹⁾). Og saa lader Sk. sig nøje med et Skudsmaal af Estrup for Hørup, at han er en fuldkommen paalidelig Karakter. H. er hverken Karakter eller paalidelig. — Da Hejberg skrev sin „En Sjæl efter Døden“, tegnede han med Mesterhaand den Fortabelse af Personligheden, der let kan friste Skuespilleren, idet han lader Døden eksaminere en Skuespiller, som han skal hente, og siger bl. a.: „Det kommer ikke an paa, hvilke Roller Du har skullet og kunnet give, men paa, hvad Du selv har tænkt og ment med dit Liv og din Gerning.“ Skuespilleren svarer:

„Min kære Død! Hvor kan han dog tro,
at man ved Teatret har Tid og Ro
til selv at tænke og selv at mene.“

Hejberg kunde godt have sat Rigsdagen i Stedet for Teatret. Derfor ser det saa sørgeligt ud, som det gør Jeg skulde i Dag have været til Slagelse at holde Foredrag. Saa kom det forrygende Snevejr og standsede Togene. Det er tredje Gang, Snefog og Togstandsning har stoppet mig i mine Udflugter. Det er saa trangt at tilbringe de allerfleste Søndage uden Kirkegang. Dog saa længe vi har Svejstrup, kommer vi da en enkelt Gang i Kirke, og vi har dog en Præst. Naar han ikke mere er, saa kin vi under den nuværende Styrelse ikke vente at faa en Præst efter vort Hjerter. Men vor Ypperstepræst kan da hverken Ministre eller andre Magter tage fra os

Holsted, d. 1. April 1888.

Kære Fru Skibsted!

Hjertelig Tak for Deres Brev til min Aarsdag. Snedriver hindrede det vel i at komme hertil den 15de, men lige velkommen var det. Det var ikke mange, der sendte mig Bud den Dag, men det er jo heller ikke at forlange, at ret mange af de Venner, der mindedes een i tidligere Dage, nu skal huske een

¹⁾ Her hentydes vel bl. a. til „Politiken“s Kølighed over for Bjørnsons Foredrag, til hele dette Efteraars Debat om Sædelighedsspørgsmaal og til Hørups Polemik med C. Hostrup om Sædelighedssagen. (Se bl. a. „Politiken“ 30. Novbr. 1887).

i Alderdommen. Nu, det er ikke for at klage, jeg siger dette; thi det er godt, at man faar at mindes alvorligt om, at der er kun een, som man har at holde sig til, og at han aldrig glemmer os, saa tit vi endogsaa desværre glemmer ham. — De har vel set af „Kirketidende“, at „Grundtvigianeren“ Christiani¹⁾ ikke blot giver Grundtvigianismen, men selve Kristendommen Afsked. Jeg sørger egentlig ikke over, at den grundtvigske Kreds bliver mindre; thi det er snarere Sorg værd, at den blev for stor. Alle, der var „Bergske“ og „Hørupske“ har nu i en Række af Aar gaaet og gældt for ypperlige Grundtvigianere. Grundtvigianernes Tal var blevet „Legio“, ligesom Dæmonernes i Vorherres Køds Dage. Christiani har nu reduceret Kristendommen til Troen paa den gode Gud, alles Fader: Jøders, Hedningers, Muhamedaners og Buddhisters, og saa til et skikkeligt, retskaffent Levnet. Gud bevares, hvor Folk er rene og dydige; hvad skal en stakkels Synder som f. Eks. mig, der af og til har Kamp for at bevare Troen paa Syndernes Forladelse, ved Siden af en saadan Dydshelt som Christiani, hvis Retfærdighed skinner som Solen, og som Vorherre vel næppe har en Trone høj nok til i sin Himmel. — At Rigsdagen maatte skilles uden Resultat, var let at forudse. Fra begge Sider har man strammet Knuden til en Haardeknode, som ingen kan løse. — Det er dog underligt at tænke sig en Mand som Kejser Vilhelm, der var vant til at indtage Verdens mest hædrede Plads, nu ligge der og, hvad Legemet angaar, maa dele Kaar med den usleste Tigger, og jeg synes, at Aanden maa føle sig fremmed og forladt, der hvor hverken Kanoner, Soldater, Kroner eller Smiger gælder noget. Det maa være tomt der, hvor hverken Vagtparade eller tilbedende Folkeskarer trækker op og samles om ham

Holsted, d. 22. April 1888.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Det er trist nok, at vor kære Pastor Brandt synes at blive mere og mere legemlig svag, men Gud ske Lov, at det indre Menneske kan vokse og tiltage, mens det ydre Menneske

¹⁾ Pastor E. Christiani havde udsendt en Bog: „Nutidsspørgsmaal i femten folkelige Foredrag“, som Pastor J. H. Monrad anmeldte i „Dansk Kirketidende“ (1888 Sp. 157). Christianis Svar findes Sp. 190 og 238.

forkrænkes. Ja, det lakker mod Aften med os alle, vi, der hører til den ældre Slægt. Jeg synes heller ikke, at denne Tanke er saa tung. Var det ikke for de Baand, der binder til de nærmeste, og for, at man har saa ondt ved at tro, at Børnene kan undvære Forældrenes Støtte, saa ved jeg ikke, om jeg skulde ønske de Dage forlængede, thi af Verden venter jeg virkelig intet mere af, hvad der kan ønskes og haabes Ja, kære Fru Skibsted, al den Søllehed, som vort politiske Liv udviser, den kommer ikke uventet. Længe, længe følte jeg, at vi gled og maatte glide ned i et bundløst Uføre. Hele den Hulhed, der har raadet og givet sig Udtryk i de store, højt klingende Fraser, hele den Mangel paa Alvor og Sandhed, der har fremkaldt de falske Alliancer. Ja, da jeg i 1871 holdt mit Foredrag¹⁾ over Ordsproget „Falsk Fred gør ny Krige“, da forudsagde jeg, at hele dette falske Alliancevæsen maatte avle en Bitterhed, der ikke havde været nødvendig, men hvilken Forargelse vakte da ikke dette Varselsord, og da jeg i 1873 tilraabte Venstre, der begyndte at storme frem: „Den, der tror, haster ikke“, da vidste man ikke, med hvilken Haan man vilde overdænge mig, og P. Bojsen i Gedved²⁾ skrev en lang Artikel for at vise, at disse Ord havde ingen Adresse til danske Politikere. Nu vil det vise sig, at Forsøg paa Syvmileskridt fører Tilbageslag med sig, hvis sørgelige Virkninger ingen nu kan forudse. Og Højres Sejr! Ja, det er desværre en Sejr over den ligefremme Forstaaelse af Grundloven. Højres Fortolkningskunst har aabnet Døren for en Brug af Grundloven, der kan komme dette Parti selv dyrt at staa, naar Omskiftelsen tidligere eller senere rammer det. Men det gaar dette Parti, som det gaar alle Verdens store og smaa Magthavere i Øjeblikket: de kan og vil aldrig tænke sig, at deres Magtperiode kan faa Ende. Historien lærer rigtignok noget andet, men dens Vidnesbyrd har man saa let ved at lukke Øret for — indtil det er forsilde. — Der lyder et Vidnesbyrd fra Berlin i denne Tid om altings Omskiftelighed. Jeg fulgte med stor Interesse hele Opstyret ved den gamle Kejsers Død og Begravelse; thi deri følte jeg, var et ualmindeligt

¹⁾ Dette Foredrag blev holdt paa Askov Højskole d. 3. Januar 1871 (trykt i „Nordisk Maanedsskrift“ 1871 I S. 352—77).

²⁾ Lars Peter Bojsen, f. 1838. Skolemand og Politiker. 1866 valgtes han til Folketingsmand for Vejlekredsen, men trak sig tilbage efter Grundlovens Vedtagelse. Landstingsmand 1894—1902. D. 1. Oktober 1912 udnævntes han til kongevalgt Medlem af Landstinget. Der hentydes her til en Artikel: „Den, som tror, haster ikke“ af P. Bojsen i „Budstikken“ 1873 S. 609.

talende Bevis for al jordisk Højheds og Storheds Intet. Maa-ske den næste Kejser i dette Øjeblik strider sin Dødsstrid, i alt Fald varer det ikke længe, inden den indtræder. Jeg kan virkelig ikke blive fri for en vis Vemod ved at tænke derpaa. Man havde ligesom knyttet et lille Haab til ham om lidt mere Menneskelighed og lidt mindre Militarisme. Han faar ikke Tid til at vise, om dette Haab var virkelig eller kun indbildt. I et Blad stod der, at han havde skrevet til Hofpræsten: „Bed ikke om Helbredelse for mig, men om snarlig Forløsning.“ Gud ved, om han tror paa en anden Forløsning end den fra de legemlige Lidelser. Om hende¹⁾ ved man jo, at hun er Fritænk-ker. Men, kære Fru Skibsted! hvis hun nu, hvad der er rime-ligt nok, aldrig har lært at kende Kristendommen fra anden Side end som den kongelig-prøjsiske Hof- og Statstro, hvad skal man saa sige? I Sandhed! hvis man kun havde set den kristne Tro som Middel i denne Verdens Magthaveres Haand til at holde Pøbel i Ave med, mens Livets Maal iøvrigt var den fuldstændigste Verdslighed og Selvforgudelse, og man derhos var et sanddru Menneske, hvor havnede man vel da? Han dømme, der kender Hjerter og Nyre og alle Ting! Han alene dømmer med Retfærdighed. — Der er en tysk Maler, der har malet et Billede med Underskrift: Mors imperator. Jeg har set et Træsnit derefter. Man ser Døden som Benrad beklædt med Kejserens Hermelinskappe og en Krone om Tindingen og et stort Slagsværd i den ene Haand, i Færd med at vælte Tron-stolen, Kronen og Septeret er derved rystet ned paa Gulvet, mens Døden knejser i frygtelig Majestæt midt i Tronsalen. Man faar et rystende Indtryk af den største Jordmagts Afmagt og tillige af Dødens og Forkrænkelighedens forfærdelige Magt. „Hvad er dog menneskelig Magt og Storhed,“ siger Aladdin med Rette. Men man faar tillige et trøstende Indtryk, det vil sige, naar man tror paa „Gud Fader Almægtigste“. Trods alle Tyranmagter paa Jorden faar man Mod til og Trøst af at be-kende: „Dit er Riget, Magten og Æren i Evighed“. Ja:

„Kristne! vi har ham til Fader,
som Guld Korn paa Marken saar,
han den største Arvelader,
skønt ham Døden aldrig naar;

¹⁾ Kejser Frederik III.s Hustru, den engelske Prinsesse Victoria, f. 1840, ældste Datter af Dronning Victoria.

raader over Jord og Hav,
raader over Død og Grav,
over ondt og godt tillige,
Helvede og Himmerige.“

Holsted, d. 27. Juni 1888.

Kære Fru Skibsted!

Hjertelig Tak for Deres Brev, jeg var bange for, at De havde været syg, men ser nu, at mange andre Ting har hindret Dem fra at skrive i den sidste Tid. Ja, jeg vilde jo gerne have været med til Aabningshøjtideligheden¹⁾, men fri Adgang var ikke nok for mig, Rejsen skulde jeg selv betale, og jeg er nødt til at se paa hver en Øre, jeg giver ud til egen Fornøjelse. Hellere vilde jeg have været med til Komiteens Udflugt til Nord-sjælland, men samme Hensyn holdt mig tilbage. Jeg skal til København til Branddirektørmøde 7. Juli, og saa vil jeg besøge Udstillingen med det samme Jeg har været svært optaget af Studier af Bondestandens Forhistorie og mine 3 Foredrag ved Fester i Viborg, Kerteminde og Skibelund. Jeg var indbudt 18 Steder, men kunde kun komme til tre: den 17de, 20de og 24de Juni

Holsted, d. 23. December 1888.

Kære Fru Skibsted!

Tak for Deres sidste Brev, som en Uendelighed af Forretninger i alle Retninger har hindret mig fra at faa gengældt til nu. Jeg har i de sidste 2 Maaneder været optaget af Foredrag og Rejser, at det har taget al den Tid, jeg har kunnet afse fra mit hjemlige Arbejde. I Aftes sent kom jeg hjem fra min sidste Rejse i Sydfyn, hvor jeg har søgt at virke lidt for den sønderjyske Sag og se at vække Folk til lidt Understøttelse af samme. Paa en tidligere Rejse havde jeg den Glæde at hilse paa A. Helveg²⁾ og hans Hustru paa Middelfart St. — I Slutningen af November var jeg i Kallundborg og Omegn, og ved Mødet i Kallundborg traf jeg Pastor Colding, som bad mig saa ven-

¹⁾ Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling 1888 aabnedes ved en stor Festlighed d. 18. Maj.

²⁾ A. Helveg, nu Valgmenighedspræst i Askov, f. 4. Novbr. 1853, tidligere Sognepræst i Velling i Vestjylland og i Onsbjerg paa Samsø.

lig om at se ind i Raklev Præstegaard. Det skete da ogsaa, da jeg en Dags Tid senere kom fra Refsnæs og Kysthospitalet. Hvor der er skønt i denne Præstegaard med dens herlige Udsigter, men Fru Colding er jo desværre svag. Ogsaa besøgte jeg Pastor Hoff Med os gaar det nu snart mod den Tid, da vi skal holde vor sidste Jul hernede. Han give os, at hver Jul, vi endnu skal fejre her, maa være et velsignet Forbillede paa den evige Jul hjemme hos ham. Og han give os, at vi i hele den Tid, vi har tilbage,

„maa skinne saa
som Himmellys, skønt af de smaa,
da randt for os Guldtærning.“

Jeg føler tit med Vemod og Ydmygelse, hvor lidt det Liv, der lakker mod sit Maal, har svaret til Guds Tanke dermed. Trøsten derover er kun i Troen paa Syndernes Forladelse. Gud give kun i Jesu Navn, at vi til det sidste maa bevare og lukke vore Øjne i den Tro, hvortil vi døbtes, saa har vi dog ikke levet forgæves. — Og nu kun til Slutning Hilsen med hjertelig Ønske om en virkelig glædelig Julefest og dertil Tak for det svundne Aar fra Marie, alle Børnene og Deres gamle Ven

N. J. TERMANSEN.

Holsted, d. 9. Januar 1889.

Kære Fru Skibsted!

. Vi havde en glad Jul ved at have alle vore Børn hos os. Marie var da ogsaa med Undtagelse af Nytaarsaften og Nytaarsdag ret taalelig rask. 3dje Juledag havde vi en dejlig Altergang sammen, da Svejstrup kom til os i Hjemmet. Gud ske Lov for den rige Trøst i vor Frelsers Samfund, ellers var Livet kun en Ørk, hvor der ingen Hvile var at finde for den trætte Fod og det ængstede Hjerte. Ja, Ret har Vismanden i sine Ord: „Stor Uro er beskikket for hvert Menneske, og der hviler et tungt Aar paa alle Adams Børn fra den Stund, de fødes, til de synker i Graven.“ Men det „Fred være med Eder“, som Herren har lyst over os i vor Daab, gør, at vi kan vokse i Tro og Haab under alle Byrder. Det er det, han vil opdrage os til, og saa, naar han ganske faar draget os til sig, vil han kalde os til den evige Hvile hos sig, hvor alle Smerter

stilles og alle Taarer tørres Det er ikke ganske let for mig at savne ethvert Samliv med min Vennekreds derovre i København. Men det lader sig jo ikke gøre for mig at rejse for at skaffe mig denne Glæde. Saa maa jeg nøjes med i Tanken at besøge dem, og med den fattigere Glæde, der findes ved at bruge Pennen til en lille Meddelelse. — Gud give, at De maa have det godt i Deres Hjem. Tiden er ikke lystelig at leve i. Sønderjydernes stedse haardere Trængsler volder mig og vist alle danske Mænd og Kvinder stor Sorg. Gud give dem og os Taalmodighed, til hans Time slaar

Holsted, d. 2. Marts 1889.

Kære Fru Skibsted!

Det er længe, meget længe siden, jeg har hørt fra Dem eller De fra mig. Hver Dag har sit Krav og sin Plage, og saa gaar den ene Dag efter den anden, og jo ældre man bliver, jo hastigere gaar de, og det ligger vel i, at man faar mindre ud af dem; „thi,“ siger et gammelt Ord, „Tiden er lige lang, men ikke lige nyttig.“ Jeg synes, jeg faar saa liden Nytte af Tiden. Og alting minder om, at Tiden for os lakker ad Enden. Den ene efter den anden af de ældre — og af og til ogsaa af de yngre — gaar til Hvile. Blandt Præsterne har denne Vinter Th. Fenger¹⁾ og R. Lund²⁾ sagt Farvel, og af mine Kaldsfæller i Landstinget er Th. Hasle³⁾ jo gaaet bort. Ham har jeg kommet til i 30 Aar. Det hedder stedse med nærmere Tone: „Næste Gang vor Flok vel følger“ Holder Fru Grundtvig endnu „Collegium politicum“? Mon hun kan holde ud med det splidagtige Venstre saaledes som i sin Tid med det forenede? Men Spøg til Side, det er tilvisse en alvorlig Tid for vort lille Folk. Kunde den vække til Alvor i Ordets egentlige Forstand! Men den religiøse Vækkelse i Folket er nu som

¹⁾ Rasmus Theodor Fenger, 1816—1889. Begyndte sammen med C. J. Brandt Udgivelsen af „Dansk Kirketidende“, 1845. Han var sidst Præst i Hvedstrup og Fløng. Her døde han 2. Februar.

²⁾ Rasmus Lund, 1827—1889. Fra 1871 Valgmenighedspræst i Ø. Jølby paa Mors, fra 1883 Frimenighedspræst samme Sted. Han døde d. 23. Januar.

³⁾ Jørgen Henrik Theodor Hasle, 1816—89, Landmand og Politiker, tog stærk Del i det offentlige Liv, Folketingsmand 1854—58 og 1860—61. Fra 1863 til sin Død Landstingsmand. Var Fører for Venstre i Landstinget. Han døde 11. Februar.

ingensinde i den indre Missions Haand. Og denne Vækkelse er ligegyldig, om ikke fjendsk mod alt det folkelige

Holsted, d. 17. Maj 1889.

Kære Fru Skibsted!

Det synes nu at blive sjældnen, at Pennen bærer Bud mellem Dem og mig, i det mindste meget sjældnere end forhen. Men i Morgen vilde jeg gerne være med iblandt dem, der af Hjertet ønsker Dem: glædeligt Nytaar! Ja, Aarene gaar eller rettere sagt iler, og vi staar snart ved Enden. Jeg synes, jeg maa betragte hvert Aar fra det 62de som en Tilgift, og nu har jeg altsaa allerede 3 saadanne Aar bag mig. Der kan ikke være mange foran mig, som jeg endnu kan vente:

Se ned, Vorherre, og hør vort Kald
og giv os det af Naade:
at kende ret vore Dages Tal
og lade din Visdom raade.

. Hvor man dog kan drømme. Det er en sær uberegnelig Ting. I Middags, da jeg havde sat mig for at hvile lidt, faldt jeg i en fast Søvn og drømte saa levende, at jeg atter var i Rigsdagen og blev af saa mange Bekendte budt velkommen. Og jeg syntes, jeg var saa vel til Mode, og bad stille ved mig selv: Vorherre vejlede alle mine Fjed dér. Og saa tænkte jeg til sidst: Min første Gang til Vennehus skal være, at jeg i Morgen gaar hen til Fru Skibsted til Frokosttid. — Det var en vidunderlig levende Drøm, — men kun en Drøm. Jeg kan ikke gøre ved, at den vakte en vemodig Følelse Det er sørgeligt med Appel¹⁾ nu i alle Maader, indre og ydre. Ja. Opfordringen til at give til ham er naturligvis ogsaa kommet til Dem. Men det er kedeligt, hvor kejtet og hvor ensidigt man har gaaet til Værks med den Indbydelse, der burde have været underskrevet af Folk af alle Anskuelser, naar de kun var danske. Men naar man hører til de gamle, saa har man intet at sige mere. — Det er dog en sjældnen god Bog, Jungersen²⁾ har

¹⁾ Cornelius Appel, 1821—1901, Frimenighedspræst i Rødning i Nordslesvig. I 1889 maatte han paa Grund af Sygdom trække sig tilbage. Venner af ham byggede en Bolig til ham i Dalum, hvor en af hans Søner var Lærer.

²⁾ Frederik Olfert Jungersen (1836—1912) havde været Præst i Blære, senere i Vig, og blev 1890 Præst for Valgmenigheden i Kjøbenhavn.

udgivet: „Den fri Tanke, Teologien og den levende Gud“. — Med Bøn om, at De vil hilse Frøken Skibsted og Frk. Bach og maaske Venner, der gæster Dem i Morgen, skal jeg nu slutte med hjertelig Hilsen fra Deres gamle Ven

N. J. TERMANSEN.

Holsted, d. 6. Oktober 1889.

Kære Fru Skibsted!

..... Hele Eftersommeren har jeg ikke været rask, og saa oprettes jo ikke gerne, hvad ikke den strenge Nødvendighed kræver. Saadan gaar det da i alt Fald mig. Jeg mener nu at være lidt raskere, men faar af og til en Mindelse om, at det ikke er rodfast. I de sidste 14 Dage har jeg maattet slide i mit Regnskab og er heller ikke helt færdig dermed endnu. Det er ikke blot det udvortes Efteraar, der nu synes at være kommet med sit ublide Vejrlig; men Efteraaret, som aldrig mere har nogen Vaar i Vente hernede, ja, det staar i alt Fald for Døren, om det ikke allerede er der. Nu, ja, blot man havde gjort sin Gerning til Ende, saa synes jeg, at det var langt fra svært at sige Farvel. Men De kan tro, at det er ikke saa let, naar man synes, at Børnene endnu trænger til os. O, hvem der var kommen saa vidt, at man kunde kaste alt over Bord, hvad der angaar dette Liv og dets Bekymringer. Vi kunde det jo som dem, der har faaet Ret til trods Synd og Brøst at kalde Himlens og Jordens almægtige Skaber vor Fader

De har vel læst om Birkedals¹⁾ (i Ribe) Pennefejde med Grev Holstein-Ledreborg²⁾ om Pavekirken? Hvis nogen har tvivlet om, at H.-L. er en Vindmager, saa synes jeg, at de maatte faa enhver Tvivl hævet i den Henseende. Birkedal klarede sig helt vel, men da Jungersen fik fat, havde det rigtignok Fynd

¹⁾ Uffe Birkedal (f. 1852), Præst i Ribe, i 1893 tog han sin Afsked paa Grund af tiltagende Døvhed, er nu Præst for den unitariske Menighed i Kjøbenhavn. Han skrev en Artikel: „Protestantismen og Grev Holstein-Ledreborg“ (Morgenbladet 9. Januar 1889). Grev Holstein svarer først 22. Juni, men hans Svar gaar da ogsaa gennem 12 Numre af Bladet. Uffe Birkedal tager igen til Orde, og ogsaa Fr. Jungersen deltog i Ordsnittet.

²⁾ Johan Ludvig Holstein, Greve til Ledreborg, f. 1839 d. 1912. Fra 1872—90 Folketingsmand for Lejrekredsen. Fra Aug.—Oktbr. 1909 Førsteminister. Han var Katolik og udsendte forskellige Stridsskrifter til Forsvar for den romersk-katolske Kristendomsopfattelse.

og Klem. Ogsaa har det fornøjet mig meget at læse i „Kirke-tidende“ om den norske Præsts (Hansens) Sammenstød med det katolske Blad „St. Olaf“ om Marietilbedelsen¹⁾. Saadanne Mænd skal det være, der skal tage Kampen op med Katolicismen. Grundig Lærdom og en urokkelig Besindighed er nødvendig. — Den indre Mission synes for Tiden at være den sejrende overalt i Befolkningen. Den Stræben, som visse gode Folk: Elmqvist²⁾ og andre er ivrige for, at skabe en Samvirken mellem Grundtvigs Venner og Missionen, er ogsaa velment, og gjaldt det om at ønske saadant, saa var jeg med; men det hele fører kun til, at disse gode Mænd paa Fællesmøderne nødes til at slaa af, holde tilbage og delvis berømme indre Missions Anstalter, mens denne ser herpaa som Indrømmelser og modarbejder uden for Møderne enhver Tilnærmelse mellem Kristne af Grundtvigs Retning og dem selv. Dem af den grundtvigske Retning, som en Indremissionsmand kender og ved ogsaa, at de beder deres Fadervor i Jesu Navn, dem anser han ikke mindre for Djævelens Børn end aabenbare Fornægtere. Saaledes er det i Virkeligheden, mens de gode grundtvigske Præster sidder i deres Studerestue og drømmer om, at de er med til at binde en dejlig Enighedskrans af de forskellige duftende Blomster. Hvor kan man tro, at der kan findes virkelig Samfundsliv mellem to saa grundforskellige Syn: som Grundtvigs og hans Venners paa det menneskelige og i Sammenhæng dermed det folkelige, og saa et Livssyn, hvorefter alt det menneskelige er blot Dyriskhed og Djævelskab. Saaledes siger en af Missionens mest fejrede Præster her i Egnen: „Det menneskelige — hvad er det andet end Synden? Det folkelige — hvad er det andet, end at Verden ligger i det onde?“ Derfra skal der saa frelses ved Prædikener om Djævelen og Helvede og Fordømmelsesdomme over alle Ukristne og Kristne, der ikke i et og alt, i indre og ydre Henseende, vil overgive sig til dem, der er, som de udelukkende kalder sig: „Vi hellige“. — Fr. Melbye³⁾ har ikke saa let ved

¹⁾ Se „Dansk Kirketidende“ 1889 S. 461 og 573.

²⁾ Daværende Præst i Gudum, nu i Hvedstrup, Provst Th. Elmquist har været ivrig for Afholdelse af „Bethesda-Møderne“, der skulde samle Folk fra alle kirkelige Lejre. (Se bl. a. „Dansk Kirketidende“ 1887 S. 225). Det første Bethesda-møde holdtes 13., 14., 15. September 1887.

³⁾ Frederik Carl Christian Melbye, f. 17. Novbr. 1863, holdt 18. April 1890 Bryllup med Johanne Birgitte Termansen. Han var fra 1890 Sognepræst i Hvilsted, siden 1895 i As-Klaking.

at faa Kald, som han mente. Selv yngre Kandidater gaar foran ham. Det er nok en offentlig Hemmelighed, at Professor P. Madsen¹⁾ er meget formaaende ved Præstebesættelser og foretrækker indre Missions Kandidater eller højkirkelige Kandidater. Saa han faar vist Tid at bie noget. Dette er uheldigt nu, da Kandidaterne er vant til straks at faa Ansættelse og derfor ikke, som forhen, søger at faa Plads som Huslærer eller paa anden Maade. Ministeriet burde sige en saadan ung Mand: Du kan ikke vente at faa noget, inden nogle Aar er gaaet. Saa vidste han, hvorefter han kunde rette sig. Nu, alt staar i Gud Faders Haand. — Har De mærket noget til det ny Evangelium, der nu forkyndes og synes at skulle vinde Indgang, selv hvor man ikke skulde vente det. Det er Evangeliet for dem, der ikke vil frelses ved Jesus Kristus. De lever ikke evigt, men dør og tilintetgøres. Hvis man kan slutte noget af et indsendt Stykke til „Kirketidende“, der er undertegnet „M.“²⁾ og roser Adjunkt Tejsens Bog om dette Emne, synes det, som om selve „Kirketidende“ har fundet denne ny Lære tiltalende. Konsekvent er denne Lære mindst af alt. Thi saa burde den forkynde, at naar disse Mennesker dør, saa er de døde og tilintetgjorte. Men den forkynder netop, at de først skal pines — jeg ved ikke, hvor mange Tusinde Aar, men det ved sagtens Apostlene —, og saa kommer Enden: Døden og Tilintetgørelsen. Ja, naar vil det dog komme saa vidt, at de Kristne kan nøjes med det, som Gud har aabenbaret, og ikke lave Trossætninger paa egen Haand angaaende det, der er skjult i Guds hemmelige Raad, og som han ikke har fundet tjenligt at aabenbare for os. Naar vi — Gud være evig lovet — har faaet Lov til at tro, i Følge Trosordet om Frelserens Nedfart til Dødsriget, at Dommen over levende og døde ikke holdes, inden alt i Høsten er modent, og inden at alle har gjort deres Valg: antaget eller forkastet, d. e.: vendt sig bort fra den eneste, i hvis Navn det er givet Mennesker at blive salige, — hvad vil vi saa mer? Hvad har vi med at gøre at gaa bag om den Dom, som vor Tro forkynder os vil gaa over Herrens Fjender, og fælde eller fortolke den efter vort Ho-

¹⁾ Peder Madsen, 1843—1911, fra 1875—1909 Professor i Dogmatik ved Universitetet. Fra 1909 til sin Død Sjællands Biskop. Han døde d. 7. August 1911.

²⁾ Adjunkt N. Tejsen: „Læren om betinget Udødelighed“, anmeldt i „Dansk Kirketidende“ 1889 S. 538 af M. (nuværende Folketingsmand, Dr. phil. L. Moltesen).

ved? — Der stod i Balles Lærebog, at Gud havde ikke lovet at sende ny Profeter til Verdens Oplysning, men de kommer alligevel, og hvad skal vi saa sige til dem. Apostelen giver det Raad: „Prøver Aanderne, om de ere udsendte af Gud.“ Ja, Gud give os den Naadegave at kunne prøve Aanderne; thi ikke mindst i vor Tid — om end til alle Tider — er der Brug for den

Holsted, d. 4. Januar 1890.

Kære Fru Skibsted!

.... Saa gik vor kære Præst Brandt¹⁾ da hjem til det evige Nytaar i vor Herres Rige. Den Herre, om hvem han har aflagt et saa levende Vidnesbyrd for Menigheden. Det er en stor Gerning her er tilendebragt, det er en Plads, der er bleven tom, og som ikke let kan udfyldes. Faa af vore gode Præster har jeg elsket som ham. Det er kun saare faa, hos hvem jeg har fundet en saa hjertelig og fuld Forstaaelse hos i Synet paa alt baade kristeligt og menneskeligt. Derfor er det vemodigt at tænke paa, at man sidste Gang har set og talt med ham; men han var jo rejsefærdig og træt af Rejsen, saa vi kan unde ham Hvilen. Og ret længe varer det jo ikke, naar det varer længst, inden vi maa følge. Gud ske Lov for hvad Vorherre gav os ved hans Liv og Vidnesbyrd. Hans Minde vil vare ved i den danske Menighed, og hans Gernings Frugt vil strække sig over kommende Tider

Holsted, d. 15. Februar 1890.

Kære Fru Skibsted!

.... Jeg kan tænke, at det er ikke uden Spænding og kanske nogen Ængstelse, Vartov Menighed ser det Valg i Møde, der skal afgøre, hvem der skal være Brandts Eftermand. Det maa vi jo gøre os klart, at hvordan det gaar: Brandts Røst er forstummet, og Savnet af den bliver ingensinde helt stillet, navnlig hos de ældre. Jeg tror nu nok, at hvis jeg havde Stemme, saa fik Jungersen den. Han er en Personlighed, og hans Syn for og Tro paa Herrens levende Ord er vistnok ægte. Jeg vil ønske og haabe, at den Sag ikke blot bliver drøftet ved Mø-

¹⁾ Pastor C. J. Brandt døde d. 27. December 1889.

der, men at den enkelte i Lønkommeret bærer den alvorlig frem for ham, der ved og vil og kan gøre det bedste

Holsted, d. 24. Marts 1890.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Hjertelig Tak for det smukke Billede af Brandt. Jeg blev saa glad ved at se hans Ansigt, som man vandt saa kær i de senere Aar. Jeg har et Billede af ham fra de yngre Aar. Tak ogsaa for Lykønskningen til min Aarsdag; ja Lykken er i Herrens Hænder, men det, som man kalder Lykke i denne Verdens Mening, det findes ikke mere, naar man har naaet den Alder, som jeg nu har. Svaghed og Trængsel tegner gerne de sidste Aar af et Menneskes Levetid. Hvis vi ikke havde i de yngre Styrkens Aar vundet den Tro, der mægter at overvinde Verden, saa maatte det have blevet et sørgeligt Liv, vi som gamle maatte føre. Thi alt, hvad der før har oplivet, glædet og gjort os godt i udvortes Henseende, det svinder fra os efterhaanden, og Byrderne vokser, alt som Kræfterne bliver mindre til at bære dem. Dog:

„Gud vor Fader, god og from,
aldrig dog i Alderdom
vil slaa Haanden af de smaa,
der har ham at stole paa.“

Kære Fru Skibsted! Det er virkelig ikke glædelige Tiden-der, vi faar fra Vartov Menighed med Hensyn til Præstevalget. Jeg troede, at Jungersens Valg var afgjort, men som det nu viser sig, har Politikken spillet en Rolle med i, at han ikke kan blive Manden. Jeg tager vist ikke fejl i, at naar Ministeren ikke gerne vilde kalde ham, fordi han engang har udtalt sig mod den provisoriske Politik, saa havde han næppe haft Mod til af den Grund at vrage ham, hvis han ikke var bleven styrket ved Paavirkning af Menighedsmedlemmer. Det danske Folk har i de senere Aar helt igennem været paa- virket af Politikens onde Aand. Men naar nu dette ikke kunde naaes, saa synes jeg, man skulde have samlet sig om Monrad¹⁾). Da Brandt selv har ønsket ham, mener jeg, at Menig-

¹⁾ Jørgen Herman Monrad (1848—1903), fra 1890 Præst ved Vartov, fra 1894 til sin Død ved Marmorkirken.

heden kunde have været tjent med ham. Men naar jeg nu hører, at man tænker stærkt paa at adskilles og danne en Valgmenighed med Jungersen som Præst, saa bedrøver det mig meget. Vil Jungersen dette, og vil Regeringen bekræfte Valget?

Holsted, d. 4. Maj 1890.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Jeg har ikke med Glæde modtaget Efterretningen om Spliden i Vartov Menighed. Saa er det nu afgjort, saa vidt jeg forstaar det, at vel den største Del af dem, der har samlet sig om Grundtvigs og Brandts Prædikestol, nu vil gaa andetsteds hen. At dette ikke er glædeligt, synes jeg alle alvorlige Kristne i Danmark maatte føle. Men det maa jo nu gaa sin Gang under hans Styrelse, hvis Haand samler alle Traade og leder alle Veje. — Er det nu ikke atter Politikken, der har øvet sin Indflydelse? Forunderlige Ting sker dog af og til i denne Verden. Bismarcks Afgang¹⁾ vilde jeg aldrig have troet paa. Jeg gad vide, hvor mange der er i Evropa, der ikke er bleven overraskede ved Budskabet derom. Og hvad saa? Hvad vil der ske, som ikke alligevel vilde være sket? Næppe noget af Betydning, i alt Fald kan man være vis paa, at der intet sker til de underkuede Folks Frigørelse og til Rettens Fremme. Dette er ikke en enkelt Mands Udaad, men et Udslag af den tyske Aand. Og er denne Kejser²⁾ ikke en gaadefuld Person? Hvor ender det med ham? — Det er dog godt, naar det gaar mod Sommeren, det er dog den skønne Tid, om vi end ikke ved, hvad den skal bringe os. Maatte vi ret føle Glæden over, hvad vi tror:

at „en evig, evig Sommer
er, ja Gud ske Lov! os nær.“

.

Holsted, d. 17. Maj 1890.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Foraaret er i Aar meget lovende. Vel har det været ikke lidt koldt, men alting i Naturen fryder sig, og vil Somme-

¹⁾ Den 20. Marts 1890 indgav Bismarck sin Afskedsansøgning, og den blev modtaget af Kejseren, Vilhelm II.

²⁾ Vilhelm II., den nuværende tyske Kejser, Søn af Frederik III., f. 27. Januar 1859.

ren holde, hvad Foraaret lover, saa ser det ikke daarligt ud for Landmanden. Birgitte og hendes Husbond har jo saa sat Bo og lader til at være glade ved deres Stilling og ved hinanden. Men det er en alvorlig Tid at begynde den egentlige Livsgerning i, og den Gerning er til alle Tider i og for sig meget alvorlig. — Vort Liv er uden Forandring. Jeg har i den senere Tid sporet nogen mere Livskraft og lidt mere Livsmod efter den lange baade legemlige og sjælelige Svaghedstid, jeg maatte gennemgaa fra 1ste August i Fjor og til henimod Foraaret. Ja, det lakker jo ogsaa stærkt mod Aften, og det er ikke hverken at vente, at Kræfterne skulde være som i de tidligere Aar, og heller ikke at klage over, naar vi maa fornemme, at det gaar ned ad Bakke Er der kommet lidt mere Ro i Menighedsforholdene derovre? I den senere Tid har jeg intet hørt derom

Holsted, d. 22. August 1890.

Kære Fru Skibsted!

Det er længe, længe siden, jeg modtog Deres sidste Brev, og længere siden, jeg sidst skrev. Denne Sommer er, synes jeg, gaaet saa forunderlig hurtigt, og man kunde fristes til at sige: i Forventning om Sommer; thi dens Karakter har været og er ganske lidt sommerlig. Men jeg længes meget efter at høre, hvordan De lever den igennem. Jeg haaber da endnu i Deres gamle Hjem. I én Henseende maa det jo have været en noget bevæget Tid, jeg tænker paa den kirkelige Bevægelse, der har fundet og finder Sted derovre. De ved, jeg fra først af var ikke glad for samme, da jeg syntes, det var en Skilsmisse. Men hvad jeg senere har hørt derom, har gjort, at jeg nu ser saaledes paa Sagen, at hvilke menneskelige Fejl og Skrøbeligheder, der end har spillet med ind deri, saa har Vorherre haft sin Haand med. Og saa gaar det jo aldrig ilde. — Den eneste Udflugt, jeg i denne Sommer har gjort, var til Santhalmisionsmøderne i Randers og Aalborg. Det første Sted hørte jeg en Prædiken af Jungersen, der i Sandhed gav mig Indtryk af, at det maa være Vorherres Styrelse, om han kommer til København. Et Vidnesbyrd som det, der ikke blot har Troens Inderlighed, men Tankens Dybde og Fylde, maa kunne virke godt, særlig blandt de unge, der let gribes af Tidens Strøm.

Og senere hørte jeg ved Svejstrups Jubilæum¹⁾ en Skildring, som Jungersen gav af Sagen, og om hvor kærligt alle, til hvad Side de såa nærmest hørte, kunde samles, og saa sagde jeg: Gud ske Lov! Kanske der fra først af har været Tanker, der ikke var af det gode, men saa har Gud vendt det til det gode, som han jå kan, ligesaa let kan i vore som i gamle Dage. Det var for Ræsten en ualmindelig skøn Fest, vi havde for Svejstrup den 17de Juli. Og det var velgørende at se, hvor glad han var derved, uagtet han i Forvejen var saa betænkelig og gerne vilde have forhindret Festen

Holsted, d. 25. September 1890.

. . . . Det er i Aar første Gang i lang Tid, at vi her paa Eggen har haft en god Høst. Gid dog de trange Tider maatte have lært mange af vore smaa og store Landmænd, at Sparommelighed og Nøjsomhed er Kilden til virkelig Livsglæde, hvad Flothed og Ødselhed aldrig kan blive

Holsted, d. 23. December 1890.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Hvor dog Tiden iler af Sted, jeg synes med stedse raskere Fart, jo ældre vi bliver. Det kommer vel af, at vi som gamle faar mindre ud af Tiden end i de unge og de kraftige Aar. Underligt at tænke tilbage paa de svundne Aar, paa de Dage, da Livet laa foran os i Haabets Lysglans, da vi ventede saa meget af de Dage, der skulde komme, og saa at staa saa nær ved Livets Grænsesten, hvor Fremsynet ikke vinker med Løfter om Goder og Glæder, der hører Jordlivet til. Ja, hvor Mindet taler om saa mangt et skuffet Haab, om saa mange Erfaringer, der ikke bragte Ønskerne i vort Indre den Opfyldelse, vi glædede os til. Forleden Dag sad Svejstrup og jeg og talte alvorligt om de Ting i vort Liv, hvor vi maatte erfare delvis eller hel Skuffelse. Hvad var det ikke for en Vaartid med rige Løfter for vort Folk, der lyste over vore Ungdomsaar. Hvilke Spirer til en rig Høst: Nordens Enhed, Dansk-

¹⁾ Pastor Svejstrup kunde d. 17. Juli 1890 fejre sin Halvtredsaaarsdag som Præst. Den Dag holdtes en stor og smuk Fest for ham i Vejen. Ved den Lejlighed overrakte Termansen ham en Pengegave paa 2000 Kr. fra hans forhenværende og nuværende Menigheder.

hedens Udfrielse fra den lange Vintertid i Sønderjylland, Folkefriheden under Grundloven, den folkelige Vækkelse i menneskelig og kristelig Henseende, Folkelivets Oplysning og Fremgang i alt, hvad der var ædelt og stort o. s. fr. Og nu, var alt dette kun skønne Drømme? Ja, det var lige paa Solhvervsdagen, vi talte derom, og vi mindedes da til vor Trøst, at endnu glemmer Solen ikke at begynde sin langsomme og dog sikre Gang op ad igen, naar den var dalet dybest. Lad saa være, at vi havde drømt skønt, naar Drømmen dog var i Pagt med den gode Aand, lad være at vore Drømme først faar Livets Indsegl, naar vore Grave grønnes, ogsaa da vil Solen skinne over en „forynget Slægt af de ædles Æt“, vi slipper ikke Haabet, fordi det ikke for vore Støvøjne bliver til Opfyldelse, og forgæves var da heller ikke et Liv, der under tusinde Skuffelser dog lod os finde den Tro, som Gud i sin Naade gav os til vor Del, den Del, som Verden med al sin Magt ikke kan røve fra os, der følger os, naar alt, selv denne Verdens Lys svinder for det bristende Øje, følger os ad den mørke Gravvej, ved hvis Ende han, paa hvem vi tror, selv vil tage imod os og føre os ind i det Rige, hvor „alt er sandt og godt og vist“, hvor ingen Trængsels Røst høres, og hver Taare tørrer af — ja Gud ske Lov! Se, kære Fru Skibsted! Det var vore Solhvervs-Betragtninger, og de kan være en passende Indledning til at gaa Julen i Møde, og er der saa end en Taareklang i vor Julesang, saa vidste jo gamle Brorson af Erfaring, at det endogsaa kan være med til, at „Frydens Harpe vorder stemt, saa den kan bedre klinge“. Saa, kære Fru Skibsted! Glædelig Jul i vor Herres Jesu Navn! Tak for trofast Vennesind i mange svundne Dage!

Holsted, d. 3. September 1891.

Kære Fru Skibsted!

. . . . Jeg har haft megen Svaghed i denne Sommer, sagtens nogen Influenza, der har voldt, at Kræfterne har været smaa nok. Det er bedre nu, men naar man er i det 68de Aar, saa vil Kræfterne jo vel nok af sig selv blive mindre. Takke maa vi alle gode Gavers Giver, naar vi dog kan færdes og arbejde til Nødtørft Sommeren har iøvrigt gaet rolig for os. Vort lille Hjem er nu snart vor hele Verden. Det er ikke som før, da jeg havde det større Omraade at røre mig paa. At

jeg savner mine Venner derovre og Københavns Bogsamlinger, er noget, jeg tit maa føle. Men Rigsdagslivet savner jeg ikke. Det bliver ved at være trist. Der er meget i Tiden, der ikke falder sammen med mit Syn, og det er jo ogsaa nok saa, at man mere og mere skal lære at se bort fra dette Liv, dets Færden, Glæder og Sorger, og se indad, fremad og opad. — Ja, det lære os Vor Herre Dag for Dag altid bedre og saa at sige af Hjertet:

..Gud ske Lov for Dag, der gaar,
og for den, som kommer,
dermed har vi Jubelaar
og en evig, evig Sommer.
Alt det sidste Morgenskær
er, o Gud ske Lov! os nær.

Vær venligst hilset fra Marie og Deres gamle Ven

N. J. TERMANSEN.

NAVNELISTE

- Adler, David Baruch, Handelsmand, Politiker, 80.
Alberti, C. C., Sagfører, Politiker, 18.
Andersen, Niels, Politiker, 50.
Anker, Herman, Højskoleforstander, 8.
Appel, Cornelius, Frimenighedspræst, 37, 91, 115, 146.
Arabi, Pascha, 97.
Arvesen, Olaus, Højskoleforstander, 8.
Augustin, 135.
- Bågø, Christoffer, 73.
Back, Ida, 147.
Bahnson, Krigsminister, 113.
Balle, Biskop, 150.
Balslev, Sofus Theodor, Præst, 124.
Bang, Peder, 30.
Barfod, Emilie, f. Birkedal, 81.
Becher, Hans Nobel, Herredsfoged, 87.
Berg, C., 18, 28, 30, 31, 34, 41, 56, 62, 69, 71, 72, 79, 106, 108, 115, 116,
121, 124, 125.
Birkedal, Vilhelm, 8, 9, 11, 26, 37, 41, 45, 52, 53, 81, 101, 119, 122.
Birkedal, Uffe, Præst, 147.
Bismarck, 30, 52, 57, 70, 97, 120, 152.
Bjørnson, Bjørnstjerne, 9, 16, 20, 22, 24, 28, 57, 134, 135, 139.
Bløt, Niels, Gaardmand, 7.
Bojesen, Bo, Læge, 73.
Bojsen, F. E., Præst, 8, 14.
Bojsen, Frede, 8, 14, 18, 62.
Bojsen, Ida, 8, 17.
Bojsen, Mix, 8.
Bojsen, P., Seminarieforstander, Politiker, 74, 141.
Brandes, Edvard, Dr. phil., 139.
Brandes, Georg, 24.
Brandt, C. J., Præst, 100, 125, 140, 145, 150, 151, 152.
Broberg, Christian August, Handelsmand, Politiker, 122.
Bronson, H. A., 35, 104, 136, 155.
Brummer, Karoline, f. Larsen, 45.

- Brummer, Sofus Skeel, Præst, 45.
Brücker, V., Valgmenighedspræst, 100, 119.
Busck, Gunni, Præst, 1, 2.
Busk, Jens, Politiker, 50, 125.
Bølling, Redaktør, Landstingsmand, 131.
Børresen, Caroline Wilhelmine Ernestine, f. Hempel, 96.
Børresen, Hans Peter, Missionær, 96, 101.
- Carlsen, Hans Rasmussen, Politiker, Stamhusbesidder, 32, 133.
Christiani, E., Præst, 140.
Christian IX, 46, 86.
Christiansen, R., Gaardejer, 50.
Claudi, Stiftsprovst, 74.
Clausager, Anders Bjergbo, Folketingsmand, 129, 130.
Clausager, Anders Jensen, Landstingsmand, 74, 75, 124, 125, 129.
Clausen, Sagfører, Branddirektør, 102.
Colding, Frederik Holck, Præst, 9, 143.
Colding, Julie Elisabeth, f. Jacobsen, 9, 144.
Cour, Poul la, 129.
- Dael, Niels, Frimenighedspræst, 131.
Dall, Clavs, Gaardejer, 16.
Dønner, Grevinde, 86.
Dinesen, Lars, Politiker, 18, 43, 46, 50, 63, 66, 67.
Drachmann, Holger, 94.
Drewsen, Michael, Politiker, Fabrikant, 14.
- Elmqvist, Th., Præst, 148.
Estrup, J. B. S., 42, 46, 51, 55, 59, 62, 72, 139.
- Falkenstjerne, Frederik Ferdinand, Præst, 121.
Feilberg, Henning Frederik, Præst, Dr. phil., 3.
Fenger, Ludvig P., Arkitekt, 13.
Fenger, P. A., Præst, 13.
Fenger, Rasmus Thedor, Præst, 145.
Fischer, Johan Christian, Minister, 55, 59, 72.
Flor, Christian, 17, 45.
Frederik III, Kejser, 137, 138, 142, 152.
Frederik VII, 12, 70, 86.
Frijs, Greve til Frijsenborg, 80.
Frimodt, Jens Christian Rudolph, Præst, 78.
- Goethe, J. H. W., 131.
Goldschmidt, Meir Aron, 105, 136.
Groth, Claus, Digter, 97.
Grundtvig, Anna Marie Elise, f. Carlsen, 32.
Grundtvig, Asta, 77.
Grundtvig, Asta Tugendreich Adelheid Reedtz, f. Komtesse Krag-Juel-Vind-Frijs 74, 76, 77, 145.
Grundtvig, N. F. S., 1, 3, 5, 8, 17, 20, 22, 24, 25, 29, 32, 34, 41, 42, 46, 54, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 77, 81, 87, 101, 103, 118, 134, 136, 148, 152.
Grundtvig, Svend, 101.

- Hage, Christoffer Friedenreich, Handelsmand, Politiker, 149.
Hakon Adelstein, 8.
Hansen, J. A., 18.
Hasle, Jørgen Henrik Theodor, Landmand, Politiker, 145.
Hedlund, S., Redaktør, 20.
Hejberg, J. L., 139.
Helveg, Astrid, f. Spur, 48, 50, 83.
Helveg, Frederik, Præst, 26.
Helveg, Leopold, Forsøgsleder, 83.
Helveg, Ludvig, Præst, 17, 25, 26, 27, 87.
Helveg, Thalia Caroline Elisabeth, f. Luun, 25.
Henrichsen, C. S., Højesteretsadvokat, 53.
Hoff, V. J., Valgmenighedspræst, 80, 119, 144.
Holm, W., Proprietær, 81.
Holstein-Holsteinborg, Greve, Politiker, 28.
Holstein-Ledreborg, Johan Ludvig, Greve, 62, 147.
Holtén, H. N., Præst, 18.
Hostrup, C., 57, 68, 98, 100, 139.
Husum, Ludvig Birkedal, Præst, 81.
Husum, Peder Laurentius, Præst, 81.
Høgsgård, Sofus, 15, 20, 62, 108, 124, 129.
Hørdum, C., Folketingsmand, 105.
Hørup, Viggo, 62, 138, 139.
- Ingersoll, Robert G., Advokat, 135.
- Jacobsen, Jac., Etatsraad, 9.
Janson, Kristoffer, Forfatter, Præst, 135.
Jensen, Søren, Friskolelærer, 63, 79, 94, 114, 132.
Jonquieres, Henri Alexandre de Dompierre de, Landstingsmand, 80.
Jungersen, Fr., Præst, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 154.
Junggreen, J. P., 92.
Jørgensen, Jens, Bjerregaarden, 14.
Jørgensen, Peter, Gaardejer, 38.
- Kierkegaard, Peter Christian, Biskop, 43.
Kierkegaard, Søren, 43.
Kingo, Thomas, 108.
Klein, C. S., Minister, 28.
Knudsen, Jens Lassen, Præst, 123.
Koch, Emil, Præst, 87.
Konow, Augusta Jakobine, 8.
Konow, Wollert, Godsejer, 8.
Krieger, A. F., Minister, 28, 122, 130.
Krüger, H. A., 30, 92.
- Larsen, Phillipine, 77.
Larsen, N. F., Handskemager, 93.
Larsen, Ole, Gaardejer, 45.
Larsen, Peder, Dons, 7, 9.
Lassen, Hans, Politiker, 92.
Lefolii, H. H., Rektor, 73.
Leth, Andreas Peter, Præst, 17, 26, 101.

- Lund, Jens, 74.
Lund, R., Valgmenighedspræst, 119, 145.
Luther, Morten, 63, 65.
- Madsen, Peder, Professor, 149.
Madvig, J. N., 97.
Melbye, Frederik Carl Christian, Præst, 148, 153.
Melby, Mads, Præst, 26.
Mignet, Francois, Historiker, 119.
Moltesen, L., Dr. phil., Folketingsmand, 149.
Monrad, D. G., 32, 133, 135.
Monrad, J. H., Præst, 140, 151.
Møller, J. D., Præst, 14.
Møller, Jutta, f. Bojsen, 14.
Møller, Otto, Præst, 33, 67.
Møller, Povl Martin, 78.
- Napoleon d. Store, 5.
Napoleon III, 5.
Nielsen, Fredrik, Professor, 73.
Nielsen, Th., Redaktør, 115.
Nielsen, Thomas, Landstingsmand, 128, 130.
Noes, Gaardejer, 115, 116.
Nutzhorn, H., 73.
Nygaard, Fr., Præst, 119.
Nyholm, C. V., Højesteretsassessor, 105, 127, 130
Nørregaard, Jens, 67, 69, 73.
- Oehlschläger, Adam, 5, 110.
Olav d. Hellige, 9, 30.
Olsen, Jørgen, Gaardejer, 45.
- Petersen, Richard, Præst, 86.
Pio, Frederikke, 45.
Plesner, Johan Frederik, Præst, 124.
Ploug, Carl Parmo, 15, 57, 63, 69, 122.
Ploug, Hother, Kontorchef, 57.
Pode, Niels, Gaardmand, 7, 35.
Pontoppidan, Morten, Præst, 135.
Povlsen, J., 47.
Povlsen, Kr., Overlæge, Dr. med., 77.
- Rahbek, Knud Lyne, 119.
Reedtz, H. C., Udenrigsminister, 74.
Rasmussen, Købmand, 81.
Rosenørn-Teilmann, Christian Peder Theodor, Landstingsmand, 80,
Rønne, C., Præst, 119.
Rørdam, Jutta, f. Carlsen, 32.
Rørdam, Peter, Præst, 32.
- Scavenius, Jakob Frederik, 43, 46, 91, 113, 119.
Schandorph, Sofus, 94.

- Schelde, Gaardejer, 41.
Schjørring, Jens Nicolaj Ludvig, Præst, 19.
Schrøder, Charlotte, f. Wagner, 19, 34, 51.
Schrøder, Ludvig, 8, 16, 17, 18, 19, 34, 57, 67, 69, 73, 100, 123, 124, 129.
Schønheyder, Christian Wilhelm, Søofficer, Folketingsmand, 129.
Shakespeare, William, 130.
Simonsen, A., Landstingsmand, 28, 40.
Skeel, Sophus Frederik Erik Otto, Godsejer, Landstingsmand 138, 139.
Skibsted, Andreas Johan 6, 12, 22, 25, 27, 28, 39, 43, 47, 48, 52, 61, 83.
Skibsted, Lucie, 48, 102, 110, 118, 126, 147.
Skrefsrud, Lars Olesen, Missionær, 96.
Slamberg, Hans Christian, Præst, 72.
Sokrates, 59.
Spur, Henrik, Præst, 83.
Spur, Laura, f. Hostrup, 83.
Svejstrup, Hans, Præst, 11, 15, 18, 19, 24, 30, 34, 35, 40, 52, 53, 84, 85, 91, 96, 120, 139, 144, 154.
Svejstrup, Svend Trøst, Landinspektør, 133.
Sverdrup, Joh., Minister, 106.
Sørensdatter, Malene, 7, 30, 83, 93, 100, 102.
- Tang, J. A., Skolemand, Politiker, 18.
Tejsen, N., Adjunkt, 149.
Termansen, Ane *Mathilde*, 31, 58, 63, 79, 85, 94, 102, 110, 112, 114, 117, 118, 123, 125, 126, 127, 133.
Termansen, Anne, 104, 112, 114, 133.
Termansen, Johanne *Birgitte*, 38, 84, 96, 104, 113, 123, 133, 148, 153.
Termansen, Kirstine Marie *Magdalene*, 2, 6, 11, 17, 23, 27, 38.
Termansen, Niels, 29, 30, 90, 96, 97, 102, 113, 114, 131, 133, 137.
Termansen, Olav Bang, 29, 30, 36.
Termansen, Peter, Møllejer, 120.
Termansen, Terman Bang, 23, 29, 110, 111, 127, 133.
Thomsen, Mathea, 133.
Tietgen, C. F., 46.
Topsøe, Vilhelm Christian Sigurd, Forfatter, 90.
Trier, Herman, 129.
Tscherning, Anton Frederik, 59.
Tvermoes, Oberst, 43.
- Victoria, Dronning, 142.
Victoria, Kejserinde, 142.
Vilhelm I, 137, 138, 140, 141.
Vilhelm II, 152.
- Wad, Mattias, Præst, 66.
Wagner, Ludvig, Præst, 51.
Washington, George, 73.
Wexelsen, Frederik Nannastad, Præst, 73.
- Zahle, Peter Christian, Præst, Politiker, 18.
-
-